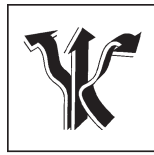

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 2(37)

*Політичні науки
Юридичні науки*

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2013

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подоляка А. М., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Демченко С. Ф., д-р юрид. наук, Джунь В. В., д-р юрид. наук, проф., Ковальська В. В., д-р юрид. наук, Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Курко М. Н., д-р юрид. наук, доц., Мартиненко О. А., д-р юрид. наук, проф., Муравйов К. В., канд. юрид. наук, доц., Подоляка А. М., д-р юрид. наук, Темченко В. І., канд. юрид. наук, доц., Христинченко Н. П., канд. юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук, Ярмиш О. Н., д-р юрид. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 3 від 27 березня 2013 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 2 (37). Політичні науки. Юридичні науки. — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2013. — 126 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Міністерством юстиції України (свідоцтво від 19.05.11 за № 17808-6658ПР, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2013
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	навчальними закладами системи МВС України	61
Дахно І. І. Острів Даманський: етнополітичний аспект	5	Кишитоф Пелка Характеристика концепції міграційної політики України та напрями її розвитку	66
Долженков О. О. Перспективи українського парламентаризму в контексті пострадянської моделі організації влади	13	Утави Али Абдулькареем Восприятие явлений глобализации в арабском мире как центральный аспект исследования: вместо предисловия	72
Гольцов А. Г. Внутрішня імперська геополітика Російської Федерації: сучасні напрями та тенденції	20	Чіка Езе Ніколас Вплив глобалізації на процес реалізації функцій ООН: виклики XXI століття	78
Дідух Г. Я. Політичний імідж України в контексті сучасних глобалізаційних умов	27	ЮРИДИЧНІ НАУКИ	84
Дікарев О. І. “Геометрія” дипломатії та революція нового часу	32	Александров Ю. В. Смертна кара: вічна проблема?	84
Казарінов Ю. І. Технологія прийняття та імплементції рішень у політичних проектах	42	Зарудний Є. О. Експеримент в юридичній науці	90
Чайка Н. Г. Політологічна складова змісту підготовки магістрів за спеціальністю “Адміністративний менеджмент”	47	Омельчук В. В. Церковно-канонічне право Візантійської імперії у науковій літературі	96
Гетьманчук П. М. Проблеми конституційного закріплення ефективного політичного управління на сучасному етапі	54	Кравченко Т. А. Роль Конституції і конституційного законодавства у легітимації системи державної влади	103
Загородній І. В. Сутність та структура управління вищими		Мусаєв Аріз Гюрзалі огли Правове забезпечення державної інноваційної політики в Україні: проблеми і перспективи	108

Щокін Р. Г.

Інтелектуальна власність

у господарській системі розвитку

України 113

Яценко І. С.

Конституційна скарга як елемент реалізації

системи стримування і протидії

на прикладі Республіки Польща 118

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 124

УДК 327/57(091)

І. І. ДАХНО

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ОСТРІВ ДАМАНСЬКИЙ: ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 5–12

Торкаючись невідомих та маловідомих аспектів радянсько-китайського збройного конфлікту 1969 р. на острові Даманський на далекосхідній річці Уссурі, що мав місце на території Зеленої України, не можна оминути певних етнополітичних висновків.

Наприкінці 60-х — початку 70-х років ХХ ст. слова “острів Даманський” звучали грізно й тужливо. Там сталися, як тоді наголюшувалося, перші збройні сутички між воюючими двома соціалістичними державами — СРСР і Китаю. У ті часи не дозволялося говорити, що війна 1941–1945 рр. теж була війною двох соціалізмів — сталінського і гітлерівського.

Війна, мабуть, є рисою завжди і скрізь приріданною людству. Воюють не лише різні за своїм соціальним ладом держави, а й держави однієї і тієї ж самої формації. Перед пактом Бріана-Келлога “беруть під козирок” хіба що про людське око. Нагадаємо: згаданий пакт заборонив агресивну війну (тобто заборонив нападати), але дозволив оборонну. Насправді ж продовжують нападати всі, хто лише може і хоче. Соціалізм теж не покінчив з війнами. У хрущовські і дещо пізніші роки радянські люди звикли до китайської гострої словесної лайки, але збройний конфлікт був більше ніж сніг на голову. Тоді, після закінчення Другої світової війни, вже минуло чверть

століття. Народ відвик від небезпек. Дівчата й жінки не боялися ходити вулицями нічного Києва. Злочинність, звісно, була, але не масова. Ідеалісти-дисиденти боролися з тими, хто будував собі комунізм в окремо взятому Політбюро. Ні ті, ні інші не здогадувалися, що через кілька десятирічків влада опиниться в руках іншої когорти. “Межигір’я” від Володимира Васильовича перейшло до Віктора Федоровича з допомогою Віктора Андрійовича.

Збройний конфлікт 1969 р. шокував суспільну свідомість. У перемозі СРСР над Китаєм у випадку війни мало хто сумнівався, але розуміли, що перемогу можна було отримати лише за допомогою атомної зброї. Стрілецького та артилерійського вогню на всіх китайців не вистачило б. Було й побоювання, що до китайців пристануть азійські маси колишнього СРСР. Відомо ж, що: “Захід є Захід, Схід є Схід і їм не зійтися ніколи!” Маоцзедунівська пропаганда підбадьорювала: “Вітер зі Сходу долає вітер із Заходу!”

Про конфлікт на острові Даманському автор цих рядків дізнався, здається, 3 березня 1969 р., коли прийшов наступного після нього дня з гуртожитку на заняття на військовій кафедрі Київського університету. Співкурсники-кияни вже про нього знали з радіо- і телепередач.

Після закінчення Київського університету в 1971 р. лейтенанта І. Дахна було надіслано служити на Далекий Схід саме в той полк, який вибив у березні 1969 р. китайців з острова Даманський. Перед 199-м Верхнеудінським мотострілецьким полком у селищі Філіно (тоді Іманського району) — 7 могил загиблих. Від призову до війська не врятувала ні зламана нога, ні вступ до стаціонарної аспірантури (тоді ця пільга не надавалася), ні прийом Л. І. Брежнєвим батька-фронтовика автора цих рядків. Слова генсека були незабутніми: “А кто в армии будет служить? Я, что ли? Пусть лейтенант послужит, а потом учится в аспирантуре!” Лейтенант вказівку Маршала Радянського Союзу взяв до виконання. На державу не образився за те, що вона його відірвала від науки на два роки. На демобілізацію у серпні 1973 р. отримав третю зірочку.

У пропонованій увазі читача статті міститься правда і нічого іншого, крім правди — про те, що було на річці Уссурі у березні 1969 р.

У 1969 р. “гарячими слідами” подій інформація публікувалася у центральних газетах — “Правда”, “Известия”, “Красная Звезда” тощо. Очевидно була і закрита інформація. Чимало інформації доводилося читати у підшивках газети Далекосхідного військового округу — “Суворовский натиск” що зберігалися у бібліотеці 199-го Верхнеудінського полку. Великих за обсягом монографічних досліджень та інших книг не виявлено. Як на ті часи, досить оперативно в березні 1969 р. у Москві влаштували прес-конференцію для радянських та іноземних журналістів. Зрозуміло, що вітчизняні журналісти тоді поводитися не так, як поводитися сучасні журналісти. За браком інформації події і тоді, і нині обросли чутками, плітками, легендами. Зокрема, стверджується, що острів Даманський по-

вністю знищено радянською зброєю і Китаю він не дістався.

Хочу звернути увагу наукової спільноти на практично недосліджені й забуті події у політичному житті 60-х років ХХ ст. в СРСР та Китаї та встигнути колективними зусиллями ініціювати створення неупередженої наукової праці про ті події, поки їх свідки ще є поміж живих людей.

З гір Сіхоте-Аліня (Приморський край Росії) несе свої води ріка Уссурі. Поблизу Лісозаводська, у неї впадає річка Сунгача, яка витікає з озера Ханка (північна частина озера належить Китаю). Річка Сунгача — багата на рибу. У її старицях — море лотосів. Їх ніхто не зриває, оскільки сторонніх людей там не буває. Сомики завдовжки 30 сантиметрів ловилися на вудочку влітку 1972 р. інтенсивніше, ніж у нас в Україні у 50-х роках піскарі. Гуркотіння двигунів китайських прикордонних човнів німецького виробництва було чути за кілька кілометрів. Від Лісозаводська і аж до свого впадіння в Амур поблизу Хабаровська Уссурі є судноплавною рікою. Довжина ріки — 897 км, площа басейну — 193 тис км². Витрата води у нижній частині течії — 1150 м³ щосекунди. У районі Києва пересічна витрата води Дніпра — 1700 м³/с. Витрата води у Десні — 360 м³/с. Себто Уссурі — річка менша ніж Дніпро, але більша ніж Десна [1, 256, 345, 364].

“Краткая географическая энциклопедия” містить дещо іншу інформацію про Уссурі. Там зазначається, що Уссурі утворюється від злиття річок Улахе і Даубіхе, що беруть початок на південно-західних схилах Сіхоте-Аліня. Якщо за витік брати Улахе, то довжина Уссурі — 900 км. Площа басейну — 187 тис. км². Майже по всій довжині Уссурі є повноводною рікою з широкою заплавою. Лише у середній течії і біля гирла до долини підходять відроги гір, що утворюють скелясті стрімкі береги. На багатьох ділянках ріка утворює вигини і рукава. У руслі з’являються групи островів. Замерзає у середині листопада, скресає — у середині квітня. Річний стік — близько 70 км³. Багата на рибу: харіус, калуга, амурський осетр. На нерест заходить кета і горбуша [2, 213]. Відомо, що “червона риба” реклами не потребує.

Річкою Сунгача і по всій довжині ріки Уссурі — від Лісозаводська до Хабаровська — пролягав радянсько-китайський кордон. Ті місця — це частина Зеленого Клину (або Зеленої України), місцевості, яка колонізувалася українцями починаючи з 80-х років XIX ст. Нотатка “Зелений Клин” міститься, зокрема, у другому томі 6-томної “Юридичної енциклопедії України”, виданому 1999 р. Це вже часи незалежності й відсутності цензури. Раніше за радянських часів про Зелений Клин замовчувалося. Упродовж тривалого часу ріка Уссурі утворила у своєму руслі острів Даманський. Він — алювіально-го походження (тобто з осадів води). Острів Даманський входив до складу Пожарського району Приморського краю. Найближче місто — Бікін. У вимові “Бікін” можна сплутати з “Пекін”. У Хабаровську на залізничному вокзалі колега автора цих рядків восени 1971 р. запитав групу солдатів, куди ті йдуть. У відповідь почув: “Бікін”. Йому почулося: “Пекін”. Висловив здивування перебуванням радянських військ у столиці ворожої держави. Солдати лейтенанту пояснили, що Пекін і Бікін — це “дві великі різниці”. Від китайського берега до острова — 80–100 м, а від радянського — 400–500. Протяжність острова за течією — 1500–1800 м (з півночі на південь). Ширина 600–700 м (із заходу на схід). Площа острова — 0,74 км². Під час повеней острів повністю зникає під водою. Китайська назва острова — Чженьбао (Дорогоцінний). Розташований за 230 км на південь від Хабаровська.

Усунення в 1964 р. від влади в радянському керівництві М. С. Хрущова (особистого недруга Мао Цзедуна) позитивно не позначилося на радянсько-китайських відносинах. Невдовзі у Китаї розпочалася “культурна революція”, всю правду про яку тодішнє радянське керівництво своєму народу не казало. Повідомлялися народу передусім дурниці, на які багатою була культурна революція. Дурниці краще запам’ятовуються і їм більше довіряють. Про такий елемент, як очищення влади від різного непотребу (кумівства, зажерливості, корупції), замовчувалося. Політична ворожнеча між СРСР і Китаєм нарос-

тала. Радянський Союз зміцнював кордон. Раніше він був практично “голим”. Багато сержантів-прикордонників стали начальниками застав. Вони пройшли короткотермінові курси й одержали лейтенантські погони. Саме із сержантів вийшов і Іван Іванович Стрельников — начальник прикордонної застави, яка контролювала острів Даманський. Майор із штабу Далекосхідного військового округу, який перевіряв у 1972 чи 1973 роках взвод автора цих рядків, говорив, що І. І. Стрельников був занадто жорсткою людиною. Частенько ставив китайців головою у сніг, коли ті лізли на острів.

Ситуація у районі острова почала загострюватися з початку 1960-х років. Групи китайських цивільних і військових систематично заходили на радянську територію. Радянські прикордонники виганяли їх без застосування зброї. Китайці демонстративно займалися господарською діяльністю — косили траву, випасали худобу. 1960 р. радянські прикордонники зареєстрували 100 порушень прикордонного режиму, а 1962 р. — понад 500. Згодом хунвейбіни (активісти “культурної революції”) почали нападати на прикордонні патрулі. Розмахували цитатниками Мао. У провокаціях брали участь до кількох сотень хунвейбінів.

У період загострення відносин СРСР з Китаєм китайське керівництво неодноразово висловлювало переконання, що кордон між двома країнами має пролягати фарватером ріки. Радянська сторона відзначала на приклади із світової практики, коли кордон пролягав протилежним берегом річки. Саме таке пролягання у ряді місць було зафіксоване на картах між Російською імперією і Китаєм. До речі, річка Сунгача належала повністю Радянському Союзу, оскільки кордон пролягав китайським берегом. Китайці цього не визнавали і користувалися річкою. Радянські прикордонники заплющували на це очі.

4 січня 1969 р. на острові Кіркінський (Цілінціньдао) зібралося близько 500 китайців. Для їх витіснення прикордонники застосували бронетранспортери, якими нібито було задавлено чотирьох китайців. 25 січня 1969 р. Центральний комітет Компартії Ки-

таю дозволив спланувати “військові заходи у відповідь” на острові Даманський силами трьох рот. 19 лютого 1969 р. згоду на це дали китайські Генштаб і Міністерство закордонних справ.

У ніч на 2 березня 1969 р. близько 300 китайських вояків, одягнутих у білі маскувальні халати й озброєних автоматами і карабінами, перейшли по льоду зі свого берега на острів Даманський і залягли на вищому (західному) березі острова. Китайська група залишалася непоміченою до 10.20. Потім з поста спостереження на Другу прикордонну заставу 57-го Іманського прикордонного загону надійшло повідомлення, що до о. Даманський рухається група озброєних людей чисельністю до 30 осіб. У таких випадках лунала команда: “Застава, в ружье!” Навстріч китайцям вирушили 32 прикордонники на автомобілях ГАЗ-69, ГАЗ-63 та одному бронетранспортері БТР-60ПБ. О 10.40 вони прибули до південного кінця острова. Прикордонники розділилися на дві групи. Першу групу повів начальник застави І. І. Стрельніков до групи китайських вояків, які стояли на кризі на південний захід від острова. Друга група прикордонників на чолі із сержантом Володимиром Рабовичем приготувалася прикривати групу І. І. Стрельнікова з південного берега острова і відсікти групу китайців з приблизно 20-ти вояків, яка попрямувала в глибину острова. Близько 10.45 І. І. Стрельніков висловив протест щодо порушення кордону і вимагав, щоб китайці пішли з території СРСР. Один з китайців підняв догори руку. Це був сигнал для стрілянини по групах І. І. Стрельнікова і В. Рабовича. Момент початку збройної провокації зафіксував фотокореспондент — рядовий Микола Петров. Групу І. І. Стрельнікова (7 осіб) китайці знищили. Їх тіла китайці дуже понівечили. З групи В. Рабовича (11 осіб) живими залишилися рядовий Геннадій Серебров і ефрейтор Павло Акулов. Його китайці захопили у полон у безсвідомому стані. Тіло П. Акулова із слідами численних тортур було передано радянській стороні через півтора місяця — 17 квітня 1969 р. Командувати прикордонниками, що залишилися живими, взяв на

себе молодший сержант Юрій Бабанський. Прикордонники разом з екіпажем БТР почали обстрілювати китайців. Стрілянину на острові Даманський почули на сусідній заставі № 1 (“Кулебякині сопки”). Начальник застави, — старший лейтенант Віталій Бубенін, — з 23-ма прикордонниками на ГАЗ-69 та БТР-60ПБ вирушив на допомогу. Прибув до острова об 11.30. Зайняв оборону з групою Ю. Бабанського. Прикордонники мали вже два БТРИ. Бій тривав з півгодини. Китайці обстрілювали прикордонників з мінометів. В. Бубеніна було поранено. Він скерував БТР своєї застави у тил китайців. БТР обігнув північний кінець острова і наштотхнувся на китайську роту, яка рухалась до острова. Роту було розгромлено, БТР підбито. В. Бубенін з бійцями досяг бронетранспортера застави І. І. Стрельнікова і почав рухатися до радянського берега. Вдалося знищити китайський командний пункт. БТР китайці підбили. Мешканці села Нижньомихайловка надавали прикордонникам допомогу щодо евакуації поранених і підвезення боєприпасів.

Близько 13.00 китайці розпочали відступ з острова. Близько 13.20 на заставу прибув на вертольоті командир Іманського прикордонного загону полковник Д. В. Леонов. Прибули підкріплення з інших застав. 2 березня 1969 р. у бою загинув 31 радянський прикордонник. Згодом комісія Комітету держбезпеки СРСР (а саме йому підпорядковувалися прикордонники) під головуванням генерал-полковника Н. С. Захарова втрати китайців визначила в 248 осіб. Можливо, дані перебільшені.

Китайські втрати підраховувалися за кількістю знайдених упаковок від перев'язувальних матеріалів. У китайських і радянських газетах були взаємні звинувачення. 3 березня відбулась демонстрація у Пекіні біля радянського посольства, а 7 березня — у Москві біля китайського посольства.

У повітрі пахло порохом. Було задіяно резерви Тихоокеанського і Далекосхідного прикордонних округів. На о. Даманський виходили посилені наряди прикордонників. До боїв готувалися і в 135-й мотострілецькій

дивізії. На заставу скерували дві установки залпового вогню БМ-21 “Град”, які нещодавно прибули на Далекий Схід з Чехословаччини. “Град” тоді вважалася секретною зброєю. З китайської сторони до боїв готувався 24-й піхотний полк, чисельністю 5 тис. вояків. 199-й Верхнеудінський полк (в/ч 35236) перебував на навчаннях. Можливо, саме тому на нього випав вибір у вигнанні китайців з острова. Військове керівництво керувалося, очевидно, такими міркуваннями:

- полк відмобілізований;
- перебував на ходу;
- пройшов навчання.

Полк минув своє розквартирування за 100 метрів від траси Владивосток-Хабаровськ і попрямував до острова Даманський.

Конфлікт продовжився 14 березня 1969 р. Для китайців ця дата була зручною, оскільки в Радянському Союзі відбувалися вибори, а це неминуче відволікало увагу. О 15.00 підрозділи прикордонників відійшли з острова. Негайно острів зайняли китайці. У відповідь на це 8 бронетранспортерів під командуванням начальника мотоманеврової групи Іманського прикордонного загону підполковника Є. І. Яншина рушили на острів. Китайці відступили. О 20.00 прикордонникам наказали зайняти острів. У ніч на 15 березня на острові окопалася група Є. І. Яншина у складі 60 вояків та чотирьох БТР.

Вранці 15 березня сторони влаштували трансляції за допомогою гучномовців. О 10.00 30–60 стволів китайської артилерії та мінометів почали обстрілювати радянські позиції. В атаку на острів пішли три роти китайської піхоти. Близько 400–500 китайських вояків зайняли позиції біля південної частини острова. Готувалися зайти у тил групи Є. І. Яншина. Було підбито два його БТРи. Зв’язок порушився.

Командир Іманського прикордонного загону полковник Д. Леонов не витримав і на 4-х танках Т-62 рушив до південної частини острова на допомогу Є. І. Яншину. Нібито Д. Леонов острова не знав і занадто близько підійшов на танках до нього.

Кадри кінохроніки тих днів показували полковника Д. Леонова невдовзі перед за-

гибеллю. Був у полковничій шинелі і папасі. Палив цигарку. Коли підбили його танк, то полковник вирішив вилазити через верхній люк і тут його китайці застрелили. Д. Леонову слід було скористатися нижнім люком танка. Через дві години після цього радянські прикордонники, витративши боєприпаси, пішли з острова. Стало зрозумілим, що у прикордонників не вистачає сил. Перевага була на боці китайців. Командувач Далекосхідним військовим округом Олег Лосик, нібито всупереч вказівці Політбюро ЦК КПРС про незалучення до конфлікту регулярних військ, дав наказ о 17.00 обстріляти острів із систем залпового вогню “Град”. Це — осучаснена версія “Катюші”, яка має 40 стволів. Обстріл тривав недовго. Шкоди китайцям завдав чимало — як озброєнню, так і живій силі. “Град” — найпотужніша зброя того конфлікту. Поміж офіцерів 199-го полку в 1971–1973 рр. поширювалися чутки, що командир 45-го армійського корпусу (штаб-квартира — Лісозаводськ) був єдиним у Радянській Армії командиром такого рівня, який мав право самостійно ухвалювати рішення про застосування тактичної ядерної зброї. Не уточнювалося — мін чи снарядів. Де зброя знаходилася — лейтенант І. Дахно не знав. До речі, цей корпус як військова одиниця був тоді в Радянській Армії єдиним. Скільки залпів зробили установки “Град” — встиг підзабути. Очевидно, по одному-два. Мабуть, ще пара залпів не була б зайвою.

О 17.10 в атаку на острів пішов 2-й батальйон 199-го Верхнеудінського полку, а також прикордонники під командуванням підполковників Смірнова і Константинова. Китайці почали відступ. Близько 19.00 “ожили” кілька китайських точок. Здійснено ще три атаки на китайців. Радянські війська відійшли на свій берег. Це була перемога радянської сторони, хоч остаточною й абсолютною її назвати не можна.

Якось незвичайна зброя у конфлікті не використовувалася. Не були задіяні навіть вертольоти. Щоб налякати китайців, реактивні літаки долали звуковий бар’єр над районом конфлікту. Не більш як за 10 км від Філіно був розташований вертолітний полк.

Я його бачив на власні очі. Застосування вертольотів осучаснило б мотострілецький бій. У березні 1969 р. бій відбувся за схемою часів Другої світової війни: артпідготовка і наступ піхоти. Участь вертольотів не була б зайвою.

Китайське керівництво не очікувало введення у бій регулярного полку Радянської Армії. Прикордонники здавна вважаються нерегулярними військами. Чимось нагадують собаку, прив'язану біля яблуні. На собаку можна пожбурити камінь. На господаря біля яблуні жбурляти камінь вже негоже, буде скандал.

У часи Другої світової війни маньчжурояпонські війська час від часу обстрілювали радянські прикордонні катери. Вони їх впізнавали за зеленим прапором на кормі. Коли ж радянська сторона хотіла напевне, щоб катер не обстріляли, то прикордонний катер супроводжував загальновійськовий катер з червоним прапором на кормі. Такими були правила гри.

Радянські війська у березневих боях втратили вбитими і померлими від ран 58 вояків, у тому числі — 4-х офіцерів. Поховані вони на площі у центрі Дальнереченська. У кутах прямокутника розміром приблизно 30 × 30 м знаходяться їх могили. У центрі прямокутника — могила радянського командира, загиблого, здається, у 1929 р. Прізвища похованих стерлися за 40 років з пам'яті, але з великою впевненістю можна стверджувати, що начальник застави І. І. Стрельников похований там. Неповдалі розташовувався Іманський (Дальнереченський) прикордонний загін. Поранено 94 вояків (у тому числі — 9 офіцерів). Свої втрати китайці не розголошували. Вони оцінювалися у межах — 100–800 осіб. На цвинтарі у повіті Баоцин поховано 68 китайських вояків. Китайський перебіжчик повідомляв і про наявність інших поховань. Трьом радянським військовослужбовцям звання Герой Радянського Союзу було присвоєно посмертно: полковнику Д. Леонову, ст. лейтенанту І. І. Стрельникову, молодшому сержанту В. Орехову. Живі Герої: ст. лейтенант В. Бубенін і молодший сержант Ю. Бабанський. Іменем Демократа Леонова

названо дитячий будинок у Дальнереченську. Нагороджено військовослужбовців:

- орденом Леніна — 3;
- орденом Червоного Прапора — 10;
- орденом Червоної Зірки — 31;
- орденом Слави III ступеня — 10;
- орденом “За відвагу” — 63;
- медаллю “За бойові заслуги” — 31.

Розповідали, що у зв'язку із збройним конфліктом було дозволено багато чого списати на бойові дії. Списувалися залізні солдатські ліжка, овес для коней і самі коні. Ніхто вже у війську і не пам'ятав про той овес і коней, а в документах вони значилися. Випав шанс їх списати.

Через певний час на Уссурі скресла крига. Острів розташовувався ближче до китайського берега, ніж до радянського. З радянського берега острів обстрілювався з танкового кулемета Володимирова (12,6 мм) та снайперської зброї. Щойно помічали на острові китайців — лунала кулеметна черга.

2 вересня 1969 р. помер засновник соціалістичного В'єтнаму Хо Ші Мін. Були прогнози, що на похорон полетить хтось з високого керівництва Радянського Союзу і зустріне у Ханой з високим посадовцем Китаю. До Ханюю полетів глава уряду О. М. Косигін. Очікувана зустріч не відбулася. Після похорону О. М. Косигін полетів на Батьківщину. Очевидно, у цей час працювали дипломатичні канали. Після приземлення у Середній Азії, літак з О. М. Косигіним взяв курс на Пекін. У приміщенні Пекінського аеропорту 11 вересня 1969 р. відбулася зустріч О. М. Косигіна з главою китайського уряду Чжоу Еньлаєм. Мабуть, домовилися про припинення збройних конфліктів. У подальшому їх не було. 10 вересня, напередодні переговорів, надійшла команда припинити обстріли острова Даманський. Він негайно і фактично відійшов під китайський контроль. Така сама доля була і в острова Кіркінський.

Підбитий китайцями танк Т-62 не вдалося забрати на радянський берег. Цьому перешкождали китайські обстріли. Не вдалося знищити танк і за допомогою мінометів. Танк провалився під лід. Пізніше китайці його ви-

тягли на свій берег і помістили у військовому музеї в Пекіні.

1991 р. острів Даманський став де-юре китайським. Китайці одержали те, що хотіли. Радянська кров пролилася даремно.

Бої за острів Даманський — це бої за життєвий простір. Нинішнє китайське керівництво ніколи б не погодилося на укладення Айгунського (1858 р.), Пекінського (1860 р.) та інших договорів, за якими маньчжурська династія Цін, яка майже триста років правила Китаєм, відмовилася від претензій до Росії щодо території Зеленого Клину. Тоді Китаю вистачало своєї території, а утримати мало-заселені, по суті, нічийні землі, ще не було змоги.

У 199-му полку у березні 1972 р. офіційно відзначалася чергова річниця подій. Так ніби було і в попередні два роки. Відбулися мітинг, проходження одностроїв повз могили загиблих. У березні 1973 р. вшанування вже не було. Очевидно, про це надійшла команда. Без неї нічого в армії не робиться. На могили приїжджали родичі. Могилу сержанта В. Орехова відвідувала його вдова. Напередодні Нового 1972 р. я полетів в Україну у щорічну відпустку. Коли повернувся, то дізнався, що московська влада перейменувала всі населені пункти та інші географічні об'єкти, які мали китайські (маньчжурські) або корейські назви. Іман став Дальнереченськом, а річка Іман — Дальною. Село Себучар, у якому від 199-го полку лейтенант І. Дахно мав кімнату з буржуйкою в будинку блюхерівських часів, отримало назву Грушевое. Випадки переходу китайцями кордону, з метою отримання в СРСР політичного притулку, були поодинокими. Китайців-перебіжчиків разом не тримали, а розосереджували у різних населених пунктах. Очевидно, для кращого нагляду за ними.

У 1971–1973 рр. у 199-му полку неодноразово вила сирена бойової тривоги. Я не знаю, чи була та сирена стандартною, чи виготовленою за спеціальним замовленням. Її виття не забулося і через сорок років. Особливо небезпечним виття було взимку. Тоді китайці могли перейти Уссурі і використовувати техніку на болотистій місцевості. Про те, що

сигнал сирени був навчальним, знало лише командування полку. Лейтенанту нічого не залишалося, як сприймати виття “запрошення” на зустріч з китайцями. Чим “побачення” могло закінчитися — переконливо свідчили 7 могил перед полком.

У вересні 1979 р. трапився шанс полетіти з Києва на Камчатку для читання лекцій з міжнародної тематики. Вирішив на добу-другу ухилитися від маршруту і з Хабаровська з'їздити у Дальнереченськ та селище Філіно, в якому служив у 199-му полку. Загиблі на заставах прикордонники були вже перепоховані на міському цвинтарі Дальнереченська. Це спростило родичам відвідування могил загиблих. Відвідування могил на заставах — це пекельна мука за часів радянської бюрократії. Якщо не було спеціального документа, то залізничний квиток з Хабаровська брався до Уссурійська, але сходити вдалося у Дальнереченську. Місто вважалося розташованим у прикордонній зоні. Уссурійськ був вже поза нею.

Отже, Зелений Клин втратив острів Даманський. Це не така вже й велика біда. Ці землі не є споконвічно українськими. Там українці з'явилися приблизно 130 років тому. Раніше, ніж українці, у Примор'ї з'явилися китайці. Це теж не споконвічна китайська земля. Китайці дали свої назви географічним об'єктам.

Значно серйознішою втратою є втрата етнічного зв'язку Зеленого Клину з Україною. Колись три чверті його населення були українцями. Ще в 70-х роках ХХ ст. українська мова лунала у Примор'ї частіше, ніж у Києві. За часів моєї служби у війську, в магазинах Приморського краю були у продажу, зокрема, 96-градусний спирт, 56-градусна горілка, консерва “Сайра”. Забезпечення продуктами було не гіршим, ніж у Києві. А ось вино було не завжди. Якщо й траплялося, то азербайджанського походження (“Агдам”), і лише зрідка — з України. Його у цистернах доправляли до Іркутська, а там — розливали у пляшки і на них наклеювали українські етикетки. Етикетки нагадували зеленюклинцям про історичну Батьківщину. Іноді з України прибували вокально-інструментальні гурти. Практично на

цьому і вичерпувався зв'язок Зеленого Клину з Україною. Нині й того немає.

Жоден український президент, спікер чи прем'єр-міністр за часів Незалежності не відвідав українців ні на Далекому Сході (у Зеленому Клині), ні на Кубані — історичних регіонах зосередження українського етносу. Українські можновладці летіли до Японії, з Японії, а під крилами їхніх літаків лежав забутий Зелений Клин, який, очевидно, мають шанс вдруге і назавжди колонізувати китайці. Нардеп від “Свобода” Ірина Фаріон свої зусилля щодо надання їй перекладача з російської мови могла б спрямувати на підтримку української мови у тих місцях, де українська мова зникає.

Отже, можна зробити такі висновки:

- Конфлікт на річці Уссурі потребує подальшого дослідження.
- Для дослідження радянсько-китайського протистояння у Зеленому Клині не завадило б залучити свідків тих подій, архівні матеріали як радянської, так і китайської сторін та інформацію з інших джерел.

- Доцільно створити об'єктивну книгу про радянсько-китайські конфлікти на Зеленому Клині.
- Територія Зеленого Клину — це територія, що колонізована українським етносом, якому українські державні та громадські організації мусять надавати максимальну культурно-мовну підтримку.

Література

1. Большой энциклопедический словарь / Под ред. А. М. Прохорова, 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Науч. изд-во “Большая Российская энциклопедия”, 1998. — 1456 с.
2. Краткая географическая энциклопедия: В 5 томах. — Т. 4 / Гл. ред. А. А. Григорьев. — М.: Изд-во “Советская Энциклопедия”, 1964. — 448 с.
3. Мироненко О. М. Зелений Клин — у книзі: Юридична енциклопедія: В 6 томах. — Т. 2 / Голова ред. кол. “Юрид. енциклопедії” Ю. С. Шемшученко. — К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 1999. — 742 с.

Конфлікт на річці Уссурі потребує подальшого дослідження. Територія Зеленого Клину — це територія, що колонізована українським етносом, якому українські державні та громадські організації мусять надавати максимальну культурно-мовну підтримку. Для дослідження радянсько-китайського протистояння у Зеленому Клині не завадило б залучити свідків тих подій, архівні матеріали як радянської, так і китайської сторін та інформацію з інших джерел.

Конфликт на реке Усури требует дальнейшего исследования. Территория Зеленого Клина — это территория, колонизирована украинским этносом, которому украинские государственные и общественные организации должны оказывать максимальную культурно-языковую поддержку. Для исследования советско-китайского противостояния в Зеленом Клине не мешало бы привлечь свидетелей тех событий, архивные материалы как советской, так и китайской сторон и информацию из других источников.

Conflict on the Ussuri River needs further study. The Green Wedge is a territory which has been colonized by the Ukrainian people, to whom the Ukrainian government and non-government organizations should provide maximum cultural and language support. It is necessary to bring witnesses to the events, archival materials for investigation of the Chino-Soviet confrontation in the Green Wedge, of both the Soviet and the Chinese parties as well as information from other sources.

Надійшла 12 березня 2013 р.

О. О. ДОЛЖЕНКОВ*Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського, м. Одеса*

ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 13–19

Розвиток парламентаризму — процес, який у перебігу пострадянських політичних трансформацій значною мірою є індикатором ступеня демократизації тієї чи іншої країни. У країнах, що постали внаслідок дезінтеграції СРСР, цей процес не уник прискіпливої уваги науковців.

Коло дослідників згаданої проблематики на пострадянському просторі складають А. Матусевич, Г. Нечипоренко, В. Реут, М. С'єдін, Ю. Шемшученко. У контексті поділу влади, забезпечення системи стримувань та противаг роль парламенту аналізують А. Єгоров, Г. Журавльова, Л. Кривенко, В. Кучинський та ін.

Поряд з цим, аналізуючи стан наукової розробленості проблеми, слід наголосити на актуальності порівняльних досліджень становлення парламентів у пострадянських країнах, насамперед в силу того, що саме вони в умовах домінування авторитарних тенденцій залишаються останнім “бастіоном” демократії.

Зокрема, характеризуючи стан парламентаризму в Росії та Україні, український дослідник М. С'єдін зауважує: “Компаративний аналіз цього процесу, використання історичних порівнянь дає підстави з високим ступенем вірогідності стверджувати про наявність загальних закономірностей і тенденцій становлення парламентаризму в країнах перехідного періоду”. Особливо важливим, зазначає далі М. С'єдін, вважається “висновок про можливість відхилень цього універсального явища від своїх загальноцивілізаційних форм, що викликано як соціокультурними особливостями країн, так і зміщенням (іноді доволі істотним)

акцентів в основних напрямках традиційної парламентської діяльності з урахуванням зміни завдань, що вирішуються”. Подібне розуміння процесів становлення парламентаризму, на думку автора, “дає можливість ширше поглянути на проблеми, що їх переживають не тільки російський і український парламентаризм, а й парламентська демократія в цілому” [1, 13].

Виявимо зміст політичних процесів, пов'язаних із місцем парламенту у системі поділу влади в Україні, та окреслимо виклики вітчизняному парламентаризму на підставі розгляду білоруського досвіду.

З початку 90-х років в Україні сформувалася система влади, основу якої становило домінування парламенту. Демократичні перетворення вимагали поступової передачі парламентом невластивих йому повноважень іншим суб'єктам політики. Натомість розпочалася безперспективна боротьба між парламентом і Президентом України за владу. Така ситуація призвела до розбалансування системи організації влади на рівні “компромісної” Конституції 1996 р. Як наслідок, Президент України одержав надмірні повноваження, зокрема, можливість контролювати уряд і вертикаль органів виконавчої влади, не несучи політичної відповідальності за їхню діяльність. Склалася ситуація, коли в Україні діяли два уряди. Один — на базі Адміністра-

ції Президента, другий — офіційно діючий, але насправді номінальний, оскільки він фактично виконував вказівки першого.

Поступово в країні постала підпорядкованість президенту не лише уряду, а й (значною мірою) парламенту. Однією з основних причин такої ситуації дослідники вважають суб'єктивне прагнення Президента України Л. Кучми мати справу з цілковито підконтрольним його впливу законодавчим органом. Серед засобів системного впливу президента на парламент, які далеко не завжди відзначалися легітимністю, можна назвати: 1) пониження ролі парламенту як всенародно обраного органу через погрози проведення різного роду референдумів; 2) намагання всебічного обмеження можливостей органів парламентського контролю; 3) негативне висвітлення діяльності парламенту в підконтрольних президентським структурам ЗМІ; 4) латентний вплив на формування парламентського керівництва і внутрішньої структури законодавчого органу; 5) вплив на виборче законодавство і процес парламентських виборів; 6) обмеження діяльності парламентської опозиції.

Реалізована в Україні на основі Конституції 1996 р. президентсько-парламентська модель засвідчила такі її вади:

1) політичні сили, представлені за результатами виборів у парламенті, не мають повноважень щодо формування уряду, за винятком надання згоди президенту на призначення прем'єр-міністра;

2) позапарламентський спосіб формування уряду зумовлює ситуацію протистояння його з парламентом. Депутати у процесі підготовки урядом законопроектів фактично відсторонені від цього процесу, що зумовлює гостроту дебатів у процесі їх проходження в законодавчому органі.

Свідченням того, що в Україні так звана президентсько-парламентська модель організації взаємодії між гілками влади не привела до оптимального перерозподілу владних функцій, постали численні спроби запровадження конституційної реформи, ініційовані як з провладного, так і з опозиційного табору. Планувалося, що конституційні запобіжники

дадуть можливість уникнути перманентних кон'юнктурних змін уряду, урядових криз, сприятимуть підвищенню відповідальності законодавчої влади перед суспільством, ефективності її діяльності, що, у свою чергу, створило б реальні стимули для становлення в Україні тривалих демократичних традицій.

Не вдаючись у сутність змін, внесених під час нетривалого впровадження конституційної реформи (з 2006 по 2010 рр.), (вони докладно висвітлені і проаналізовані у періодиці та в наукових виданнях. — О. Д.), потрібно відзначити, що побіжна оцінка цих змін, альтернативних пропозицій, які висувалися у зазначений проміжок часу, а також і досвіду розвинених європейських країн, давала підстави для формулювання основних складових можливої конституційної реформи:

1) позбавлення президента права без згоди Верховної Ради України звільняти прем'єр-міністра;

2) забезпечення парламентської відповідальності уряду і спільного політичного інтересу урядовців та народних депутатів;

3) призначення і звільнення членів Кабінету Міністрів, керівників інших центральних та місцевих органів виконавчої влади за рішенням (поданням) прем'єр-міністра.

Проте конституційна реформа, ухвалена законопроектом № 4180 від 8 грудня 2004 р., вирішила ці завдання лише частково. Вона виявилася не стільки спробою налагодити продуману, теоретично і практично вивірену систему стримувань та противаг, скільки спробою вирішити практично-політичні завдання, пов'язані з передачею влади від Л. Кучми до В. Ющенка на умовах значного обмеження влади останнього, що мало б слугувати певною гарантією безпеки для пов'язаних з попередньою владою елітних груп. Відповідно, компромісний, вимушений характер першого етапу політичної реформи визначив її нетривалий характер. Ситуація могла б розвиватися за двома схемами: або продовження (радше завершення) реформування, внаслідок чого центр прийняття основних політичних рішень перейшов би, за прикладом більшості європейських країн,

від президента до тандему парламент–уряд; або повернення до жорсткої, де-факто супер-президентської системи з відчутним авторитарним трендом, характерної для більшості країн СНД.

“Чи є Верховна Рада України еталоном парламентської діяльності, ядром інституту парламентаризму?” — ставили у 2010 р. питання політологи В. Соколов та О. Давиденко, даючи таку відповідь: “На жаль, ні. (...) іще потрібні час і зусилля для створення нового стабільного та ефективного органу законодавчої влади” [2, 78].

Як показали політичні події 2010–2012 рр., що розпочалися із повернення до старої редакції Конституції та завершилися формуванням нового складу парламенту у 2012 р., їх сутнісним змістом була концентрація як виконавчої, так і законодавчої (а значною мірою і судової) влади в руках тієї партії, до якої належить глава держави. Окреслені вище вади президентсько-парламентської моделі були вирішені шляхом формування однопартійної парламентської більшості, що, з одного боку, усунуло підстави для безперспективного протистояння по лініях “президент – парламент” (характерні для періоду до 2004 р.) та “президент – прем’єр” (чим відзначився період дії конституційної реформи у 2006–2010 рр.). Однак вирішивши ці, значною мірою технологічні питання, така концентрація влади і відповідальності не стала успішною як за її соціально-економічними наслідками, так і за впливом на процес демократизації у цілому, та, зокрема, на утвердження такої моделі парламентаризму, яка б забезпечувала самостійне гідне місце вищого законодавчого органу в системі стримувань та противаг.

З точки зору еволюції такої моделі парламентаризму, яка утвердилася в Україні в 2012 р., інтерес представляє досвід утвердження авторитарної моделі влади, із “сильним” президентом та “слабким” парламентом, у Білорусі. Спроба екстраполяції цього процесу, що охопив період з 1994 до початку 2000-х років, на найближче майбутнє українського парламентаризму може виявитися ефективною з точки зору пошуку парале-

лей у змісті близьких політичних процесів у близьких за політичною культурою країнах, а відтак сприяти ефективному прогнозуванню.

Перехід обраної ще в 1990 р. Верховної Ради Білорусі від статусу декоративного, провінційного парламенту до статусу вищого представницького органу суверенної держави виявив психологічну, етичну та інтелектуальну неспроможність значної частини депутатського корпусу. Частина депутатів, яка складала так зване парламентське болото, була готова йти в будь-якому напрямі, визначеному офіційним лідером. Така ситуація збереглася і після виборів нового складу парламенту у 1995 р. На першому етапі практично всі пропозиції новообраного президента О. Лукашенка мали в парламенті одностайну підтримку, але згодом все більша й більша кількість депутатів почала опонувати президентській команді. Фракційна боротьба всередині парламенту припинилась, і з багатьох кардинальних питань носії протилежних поглядів виступили єдиним опозиційним фронтом стосовно президентських рішень, про що неодноразово заявляв сам О. Лукашенко. Напередодні ж нових парламентських виборів 1995 р. фракційна боротьба знову посилювалась.

Рівень політичного аналізу, політичного прогнозу, а врешті й рівень кваліфікації, виявлений білоруським парламентом при вирішенні питань, пов’язаних із проведенням виборів у вищий і місцеві органи представницької влади у 1995 р., спровокували найсильнішу кризу, яка порушила самі основи конституційного устрою держави. Аналізуючи сутність цієї кризи з точки зору розвитку парламентаризму, директор Білоруського інституту державного будівництва і законодавства А. Матусевич зазначав: “Порушилась по ряду моментів ієрархія законів і постанов, постійними стали суперечки про компетенцію між законодавчою і виконавчою владами. Таке становище потягло за собою правовий нігілізм, нестійкість відносин, ріст правопорушень. Знизився авторитет державної влади і законів, виникла потреба в розширенні сфери діяльності контролюючих, судових та інших

правоохоронних органів. ...стало можливим констатувати наявність у республіці явної правової кризи. Таким чином, процес масованої, хаотичної і безсистемної правотворчості передував прийняттю нової Конституції Республіки Білорусь” [3, 5].

Прийняття конституції Республіки Білорусь не посприяло встановленню балансу між гілками влади й демократичному розвитку парламентаризму. Аналізуючи політико-правову ситуацію, яка склалася після прийняття конституції, Ю. Воскресенський зазначає: “Конституція Білорусі відзначається незбалансованістю. Президент Республіки Білорусь по суті позбавляє парламент фінансового верховенства. Це виражається в тому, що, по-перше, він призначає, хоча й зі згоди верхньої палати — Ради Республіки, Голову і членів правління Національного банку. Але, що не менш важливо, без будь-якої згоди він може їх звільнити з посади. У результаті — повна їх залежність від Президента. По-друге, хоча Парламент наділений правом розглядати проекти законів “про утвердження республіканського бюджету і звіту про його виконання” (ст. 97, п. 2 Конституції Республіки Білорусь), але це бюджетне право дуже девальвоване. Насамперед тому, що вносить бюджет у Парламент Президент (ст. 107, абз. 4). Прикметно, що у ст. 84 про Президента Республіки Білорусь, де визначається його місце в політичній системі, нічого не говориться про бюджетне право президента. Характер безцеремонності стосовно парламенту мають також такі статті Конституції Республіки Білорусь, як — ст. 84, п. 12: Президент “звертається з посланнями до Парламенту, які заслуховуються без обговорення”; ст. 95, абз. 6: “Позачергові сесії відкриваються і закриваються указами Президента”; ст. 99, абз. 2: “Законопроекти, наслідком прийняття яких може бути скорочення державних коштів, створення або збільшення витрат, можуть вноситися у Палату представників лише зі згоди Президента або за його дорученням — Урядом”. Загалом, роблять висновок дослідники, статті білоруської Конституції, присвячені законотворчому процесові, “більше нагадують

не Конституцію XX століття, а укази царів ще давніх цивілізацій. Настільки велика роль Президента і мала — Парламенту” [4, 113–114].

Одним із важелів додаткового контролю за діяльністю парламентарів є практика своєрідної “плати за лояльність”, коли після закінчення каденції, у разі непереобрання, екс-депутатам гарантується продовження кар’єри вже у виконавчій гілці влади. За рік до закінчення повноважень Національних зборів другого скликання, у грудні 2003 р., О. Лукашенко офіційно заявив у виступі перед депутатами: “Щодо подальших перспектив депутатів. Я виконую свої обіцянки. Поставив конкретне завдання: від мого імені поговорити з кожним депутатом. Де він себе бачить після парламентських виборів? Ми маємо це питання вирішити вже з весняної сесії. Хтось піде працювати керівником підприємства, хтось у виконавчу владу... Звичайно, якщо вони йдуть працювати в державні структури, вони повинні проводити той курс, який сьогодні схвалено народом. Я не хочу різкіше говорити, ви розумієте, про що йде мова. Тому якщо ви віддані цьому курсу, будь ласка, приходьте і працюйте” [5, 9].

Розвиток компетенції парламенту, як відомо, пов’язаний з цілим рядом закономірностей. Для пострадянських країн протягом останнього десятиліття серед найбільш типових і характерних закономірностей слід відзначити передусім напружені відносини між главою держави і парламентом. Причому посилення ролі президента почасти обмежує законодавчу діяльність парламенту, оскільки правові акти глави держави набули самодостатнього значення у правовій системі, нерідко ігноруючи й випереджаючи прийняття законів. І для України, і для Білорусі характерними є спроби запровадження своєрідного альтернативного правового регулювання поряд із законом замість його розвитку і конкретизації. Наприклад, згідно з п. 4 Перехідних положень чинної Конституції України Президент протягом 1996–1999 рр. мав право видавати укази з економічних питань, не врегульованих законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту

до Верховної Ради. У Білорусі ж тенденція до президентської правотворчості виявилась чи не найвиразніше на пострадянському просторі та, врешті, отримала закріплення у білоруській державно-правовій моделі.

Як свідчить проведений автором аналіз, у Білорусі президентська адміністрація разом з урядом фактично реалізують не тільки управлінський потенціал, а й здійснюють на практиці законодавчу владу [6]. Депутати Палати представників висловлюють свою думку, обговорюють законопроекти і вносять до них поправки, однак ключову роль у прийнятті остаточних рішень щодо прийняття законів відіграють президент і керівники уряду. Статус Національних зборів дещо невизначений, вони діють в обстановці явного дефіциту законодавчої влади, за відсутності фракцій політичних партій, крім великої групи депутатів, які представляють на ділі правлячу партію чиновників. Спроби організаційного оформлення парламентської опозиції призводять лише до безцеремонного цькування депутатів, які наважуються ставити під сумнів політику президента. Наприклад, у щорічному зверненні до парламенту 2003 р. О. Лукашенко не втримався від спокуси некоректно прокоментувати легітимну політичну діяльність нечисленної опозиційної групи: “Декілька слів про депутатські групи. Більшість їх створено з метою сприяння вирішенню складних економічних та соціальних проблем, участі в міжпарламентських відносинах. Позиція цих груп конструктивна. Однак деяких депутатів не влаштовує такий стиль роботи. Відома депутатська група втягнулася у політичні ігри, спрямовані на дестабілізацію обстановки в суспільстві. Під виглядом “круглих столів”, семінарів вона спробувала проводити політичні кампанії антидержавної спрямованості, як мені доповідали, у стінах Парламенту, ухвалювали провокаційні звернення... Хоча у деякого вистачило розуму дистанціюватися від скоєного, факт, тим не менше, звершився. І цим, звісно, ми завдаємо значної шкоди авторитету Національних зборів. Я вже не раз казав про те, що люди, які намагаються збудити політичну ситуацію

в країні, не демократи і не реформатори, найчастіше — просто демагоги, які прикривають свої особисті капітали” [7, 55–56].

По суті, білоруський парламент позбавлений внутрішньої політичної структури, а отже, у ньому не діє система стримувань і противаг. Однак після конституційної реформи 1996 р., очевидно не без підказки “згори”, депутати Палати представників Національних зборів Республіки Білорусь першого скликання передбачили у своєму регламенті можливість створення лише депутатських груп (а не фракцій), чим істотно знизили обсяг прав депутатських об’єднань. Так, згідно з регламентом депутатські групи позбавлені права вносити від свого імені законопроекти до Палати представників (тобто не є суб’єктами законодавчої ініціативи), їхні керівники не входять до ради Палати (тоді як керівники фракцій Верховної Ради Білорусі входили до її президії). Депутати одночасно мають право входити до кількох депутатських груп, що аж ніяк не сприяє структуризації представницького органу. Якщо у першому скликанні Національних зборів все ж була нечисленна опозиційна група “Республіка” (10 депутатів, тобто близько 9 % парламентарів), то, починаючи з чергових виборів у листопаді 2004 р. і дотепер, до Національних зборів не було обрано жодного опозиціонера.

Білоруський парламент здебільшого є функцією декорації, яка покликана свідчити про наявність демократії. Його законотворчі та контрольні функції знівельовано так само, як і представницькі. Депутатів Національних зборів весь час підключають до прийняття державних рішень, однак їх участь у цьому процесі досить обмежена, іноді мінімальна. Монополія на розробку найважливіших законів належить президентській адміністрації. Остання фактично визнає за Палатою представників лише консультативну роль і функцію зовнішньої співучасті у законодавчому процесі. Для Республіки Білорусь має місце також проблема невизнання легітимності Національних зборів низкою держав та міжнародних структур [8, 41–42].

Аналізуючи у порівняльному аспекті суттєві відмінності ролі білоруського парламенту у політичній системі, можна виокремити ключові відмінності нинішнього стану парламентаризму в Україні, а саме:

1) білоруський парламент не є єдиним законодавчим органом. Більшістю голосів від складу обох палат він може на пропозицію президента делегувати йому законодавчі повноваження на видання декретів, що мають силу закону. Не можуть бути делеговані президенту Білорусі лише найважливіші законодавчі повноваження, а саме зміни і доповнення конституції, програмних законів, у тому числі тих, що стосуються прав і свобод громадян, бюджету, порядку виборів президента та парламенту. У силу “особливої необхідності” — поняття, що не регламентоване безпосередньо конституцією — білоруський президент має право займатись законотворчістю і на власний розсуд, без попереднього делегування йому законодавчих повноважень, видаючи так звані тимчасові декрети, що мають силу закону. Такі тимчасові декрети президента можуть бути скасованими лише кваліфікованою більшістю в 2/3 голосів від складу обох палат парламенту, в який вони мусять бути подані для розгляду в триденний строк;

2) політичне структурування білоруського парламенту штучно (на рівні регламенту, а також адміністративного контролю за виборчим процесом) знівельовано. Він не є майданчиком для суперництва влади й опозиції, для маніфестації програмних позицій політичних сил — отже, зокрема, не може повноцінно виконувати контрольну та законодавчу функцію;

3) більш скромною є участь білоруського парламенту у важливих кадрових призначеннях. Так, судді системи загальних судів, що обираються в Україні парламентом, у Білорусі призначаються президентом; у разі подвійного відхилення кандидатури прем'єр-міністра білоруський парламент може бути розпущено і та ж сама особа представлена на затвердження новообраному складу парламенту; голова національного банку в Білорусі призначається президентом, в Україні — пар-

ламентом; білоруський парламент не може висловити недовіри генеральному прокурору тощо. Сукупно це свідчить про те, що порівняно з Україною баланс у відносинах президент — парламент відчутно зміщений на користь першого.

Таким чином, можна зробити висновок, що білоруська політична система має виразно авторитарний характер, а в українській політичній системі такі тенденції лише наростають (що насамперед відображається у фактичному місці парламенту в системі поділу влади). Відповідно, згадані вище особливості білоруського парламентаризму можуть бути індикатором того вектора, в напрямі якого буде “розвиватися” український парламентаризм у разі консолідації авторитарних тенденцій. Важливим висновком є те, що окремі особливості білоруського парламентаризму (зокрема, відсутність парламентської опозиції як інституту та феномену) не могли б проявитися при пропорційній або змішаній системі виборів. Це підтверджує і досвід українських виборів 2012 р., коли однопартійна більшість була сформована переважно за рахунок депутатів, обраних по мажоритарних округах. Прикметно, що одразу після виборів з провладного табору почали звучати пропозиції щодо переходу до суто мажоритарної виборчої системи. Очевидно, що в конкретних українських умовах такий перехід може стати якісним “стрибком”, і після обрання нового парламенту виключно за мажоритарними округами, внаслідок формування стійкої провладної конституційної більшості, стануть можливими зміни до Конституції України, які зафіксують модель авторитарної політичної системи із декоративним парламентом вже на конституційному рівні за схемою, близькою до білоруського зразка.

Література

1. Съедин Н. А. Особенности становления и развития парламентаризма в России и Украине (сравнительный политологический анализ) / Н. А. Съедин. — Автореф. дисс. ... канд. полит. наук. — М., 2002. — 26 с.

2. Соколов В. М., Довиденко О. О. Парламентаризм як політичний інститут (український варіант) // Вісн. СевНТУ: 36. наук. пр. — Вип. 112/2010. — Сер.: Політологія. — Севастополь, 2010. — С. 76–78.

3. Матусевич А. О состоянии законодательства Республики Беларусь: политика и право // VECTOR. — 1997. — № 1. — С. 2–5.

4. Воскресенский Ю. В. Президентская форма правления: Дефиниции в науке и практике в Беларуси // Держава і право. — Вип. 16. — К.: Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. — С. 109–115.

5. Выступление и концептуальные замечания Президента Республики Беларусь А. Г. Лукашенко на встрече с депутатами Палаты представителей На-

ционального собрания Республики Беларусь второго созыва 5 декабря 2003 г. // Информ. бюлл. Администрации Президента Республики Беларусь. — 2004. — № 1(92). — С. 6–20.

6. Долженков О. О. Законодавчий процес в Білорусі // Держава і право. — 2001. — Вип. 9. — С. 140–145.

7. Выступление Президента Республики Беларусь А. Г. Лукашенко с ежегодным посланием к парламенту страны 16 апреля 2003 г. // Информ. бюлл. Администрации Президента Республики Беларусь. — 2003. — № 5(84). — С. 27–56.

8. Вдовенко С. М. Україна-Білорусь: взаємовідносини на перехрестях перемін. — Чернівці, видавець Лозовий В. М., 2010. — 448 с.

Виявлено зміст політичних процесів, пов'язаних з місцем парламенту в системі поділу влади в Україні. На підставі екстраполяції досвіду еволюції білоруського парламентаризму в близьких політичних умовах окреслено виклики вітчизняному парламентаризму, наведено відповідні прогнози та рекомендації.

Выявлено содержание политических процессов, связанных с местом парламента в системе разделения власти в Украине. На основании экстраполяции опыта эволюции белорусского парламентаризма в похожих политических условиях очерчены вызовы отечественному парламентаризму, даны соответствующие прогнозы и рекомендации.

The essence of political processes connected with the place of parliament in Ukrainian system of division of power is discovered in this article. Through extrapolation of Belarus' experience of parliamentary evolution in close political situation the challenges for Ukrainian parliamentarianism are shaped, the respective prognosis and recommendations are given.

Надійшла 11 березня 2013 р.

ВНУТРІШНЯ ІМПЕРСЬКА ГЕОПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 20–26

У сучасній Російській Федерації сформувалася імперська геопросторова політична система. Внутрішня імперська геополітика спрямована на забезпечення централізованого контролю над регіонами. Важливим інститутом для здійснення внутрішньої геополітики в Росії є федеральні округи.

Геопросторова політична організація сучасної Російської Федерації значною мірою є успадкованою від колишньої РРФСР. У радянську добу, попри формально демократичні засади територіальної організації, на всій території СРСР здійснювалася жорстка внутрішня імперська геополітика, яка забезпечувала систему вертикальних зв'язків “панування — підкорення” з усіма складовими Радянського Союзу. РРФСР була доволі специфічною союзною республікою — її політичні інститути були цілком підпорядковані загальносоюзним. Після розпаду СРСР, на початку 90-х років XX ст. у Російській Федерації різко загострилися регіональні проблеми. Внаслідок політичної дестабілізації, економічної кризи, загострення соціальних проблем, міжетнічних та міжконфесійних суперечностей, у РФ активізувалися відцентрові тенденції. На початку 2000-х років владна верхівка проявила політичну волю і знайшла ресурси для здійснення достатньо ефективної жорсткої внутрішньої геополітики, в результаті чого було подолано відцентрові рухи, зміцнилася територіальна єдність держави.

Курс на централізацію геопросторової політичної системи РФ нині зустрівся з численними викликами, що змушує федеральний “центр” удосконалювати засоби внутрішньої імперської геополітики. Вивчення особливостей імперської геополітичної системи РФ,

сучасних напрямів внутрішньої геополітики, оцінка їх ефективності та правомірності, визначення тенденцій подальшого розвитку — усе це є актуальними завданнями наукових досліджень у самій РФ та за її межами.

У політологічній та історичній літературі нині досить поширені імперіологічні дослідження. Сучасній територіальній політичній організації РФ і окремим напрямам регіональної політики в країні присвячені праці В. Гельмана, В. Дахіна, М. Добриніна, М. Ільїна, В. Кліманова, Н. Молчанової, Г. Нуришева, Е. Паїна, Р. Туrowsького, І. Яковенка та ін. вчених. Попри велику кількість праць, у сучасній науці недостатньо розкрито сутність внутрішньої імперської геополітики Російської Федерації, основні засоби її здійснення і перспективи розвитку.

Виявимо імперський характер сучасної внутрішньої геополітики в Російській Федерації, проаналізуємо основні напрями її реалізації та найімовірніші тенденції.

Сучасні імперії є великими геополітичними системами, що вирізняються складною багаторівневою ієрархічною структурою з різномірними компонентами і мають розвинені мережі впливу в глобальному геопросторі. Імперії здійснюють геополітику, що забезпечує контроль “центру” над внутрішніми і зовнішніми “периферіями”. Внутрішня імперська геополітика нерозривно пов'язана із зовнішньою і передбачає розробку та реалі-

зацію впорядкованої сукупності політичних заходів щодо забезпечення надійного функціонування всієї імперської геополітичної системи, ефективної взаємодії її підсистем і компонентів. По суті, внутрішня імперська геополітика спрямована на забезпечення домінування “центру” над регіонами та етнічними спільнотами усередині геопросторової політичної системи.

У РРФСР автономні республіки, області, округи зазвичай мали лише культурну автономію. Однак в окремих автономних республіках та областях, хоча й меншою мірою, ніж в союзних республіках, усе ж ішов процес формування місцевих квазіполітичних (номенклатурних) еліт. У добу “пізньої перебудови” за умов різкого послаблення імперського контролю місцеві еліти отримали можливість консолідуватися і певною мірою забезпечити реалізацію своїх політичних та економічних інтересів. У перший період існування незалежної РФ пройшов так званий “парад суверенітетів” колишніх автономних республік. При цьому збільшення обсягу суверенних прав республік здійснювалося ними в односторонньому порядку. Керівні еліти колишніх автономних областей, проголошених також республіками, виявляли, як правило, меншу політичну активність.

Внаслідок згаданого вище “параду суверенітетів” і послаблення централізованого контролю спостерігалася значна автономність регіональних політичних режимів. Федералізм у Росії 90-х років був нестійким. Крім того, давалися взнаки розбіжності між положеннями Конституції РФ і конституціями (або статутами) суб’єктів федерації, особливо республік. Ще більшою мірою розбіжності стосувалися федеральних законів і законів суб’єктів федерації. У переважній більшості регіонів консолідація політичних режимів відбулася не на демократичних, а на авторитарних засадах [5, 22], регіональні олігархічні угруповання фактично узурпували владу в суб’єктах федерації. Як позитивне явище можна відзначити пожвавлення процесів етнополітичного розвитку в республіках і, значно меншою мірою, автономних округах.

На початку 90-х років пропонувалися такі шляхи перебудови державного устрою РФ: створення національних республік і так званої Руської республіки; відмова від національного принципу виділення суб’єктів федерації і створення лише територіальних одиниць на основі “губернізації”; створення федерації національних республік і руських земель, що мають рівні права [5, 22]. Жодний із цих проектів не був реалізований.

У Конституції Російської Федерації від 1993 р. державний суверенітет республік не був підтверджений і залишився лише в конституціях та законодавчих актах окремих із них. До речі, чимало областей вимагали в ті часи для себе таких самих повноважень, які мали республіки. У 90-х роках ХХ ст. посилювалася політична та економічна нестабільність, зростала диференціація в рівнях соціально-економічного розвитку регіонів, дедалі погіршувалася демографічна ситуація, відбувалися масштабні стихійні міграції населення. На Північному Кавказі в Чечні спалахнув воєнно-політичний конфлікт, що мав тенденцію до поширення на сусідні регіони. За цих умов постала загроза не лише децентралізації геопросторової політичної організації країни, а й навіть розпаду єдиної держави.

У 2000 р. у Кремлі відбулася зміна влади, і нова політична верхівка на чолі з В. Путіним розпочала проведення значно жорсткішої зовнішньої та внутрішньої геополітики. На Північному Кавказі силові методи, попри великі жертви, привели до успіху — вогнище сепаратизму припинило існування. У 2000-х роках відбувалася централізація геополітичної системи Російської Федерації, набула поширення політика втручання федерального “центру” в справи суб’єктів федерації. Так, згідно з Федеральним законом від 19 липня 2000 р. передбачалися, наприклад, можливості розпуску Президентом регіонального законодавчого органу (за умови схвалення Держдумою), відсторонення ним від посади глави виконавчої влади тощо [5]. У 2004 р. було скасовано пряме обрання населенням глав виконавчої влади суб’єктів федерації. Вочевидь, реформи мали на меті послаблення

повноважень регіональних еліт і концентрацію потужних адміністративних і фінансових ресурсів у руках федеральної бюрократичної верхівки. Спостерігалось зміцнення “вертикалі влади”, жорстке підпорядкування регіонів “центру”. За умов розвитку процесів рецентралізації сформувалася своєрідна система управління суб’єктами федерації, яку деякі російські дослідники називають “унітарним федералізмом”.

Достатньо обґрунтованою є думка Р. Туровського, що в Російській Федерації нині політичні відносини мають “персоналізований, квазімонархічний та ієрархічний характер” [6, 87]. Для політичної влади в Росії у цілому притаманний жорсткий моноцентризм, щоправда побудований на зовнішньодемократичних засадах.

Сучасний політичний режим по суті має напівдемократичний характер. Державна влада перебуває в руках політичної елітної групи, яка підпорядковує собі й контролює всі владні інститути і суспільство в цілому. Правляча верхівка сформувалася в результаті зрощування державно-бюрократичної еліти із керівництвом силових відомств (особливо ФСБ). Крім того, кремлівське керівництво тісно співпрацює з провідними олігархічними групами, що домінують в економіці країни. У 2000-х роках посилилася роль державного сектору в стратегічних галузях економіки, особливо в паливно-енергетичному комплексі, ВПК, транспорті. Зокрема, державі (фактично правлячій номенклатурі) належить контрольний пакет світового лідера газової промисловості “Газпрому”, який за даними Forbes у світовому рейтингу за обсягами прибутків у 2011 р. посідав перше місце серед корпорацій, а в 2012 р. (за підсумками попереднього року) опустився на третє [4]. Результати 2012 р. свідчать про певні проблеми економічного розвитку “Газпрому” — його прибутки зменшилися на 15 %, а питома вага на європейському ринку скоротилася з 27 % до 25,6 % [1].

Саме в інтересах правлячої верхівки розробляється і здійснюється внутрішня (а також зовнішня) геополітика, спрямована на утримання політичного контролю над вну-

трішньодержавними регіонами й окремими сусідніми країнами, що має насамперед забезпечувати економічні інтереси провідних олігархічних груп, споріднених з державним керівництвом РФ. По суті, сучасна внутрішня геополітика покликана забезпечувати оптимальні умови для економічної діяльності в регіонах РФ державних корпорацій і близьких (принаймні лояльних) до нинішньої кремлівської влади приватних.

Починаючи з 2000-х років вища державна влада РФ проводить внутрішню геополітику, спрямовану на встановлення прямого політичного контролю “центру” над суб’єктами федерації. З цією метою, згідно з Указом Президента РФ В. Путіна, у 2000 р. було запроваджено федеральні округи. У складі Російської Федерації нині налічується 8 федеральних округів: Центральний, Південний, Північно-Кавказький, Північно-Західний, Приволзький, Уральський, Сибірський та Далекосхідний. У кожному федеральний округ призначається постійний представник (постпред) президента, який є посадовою особою, безпосередньо підпорядкованою і підзвітною Президенту РФ, і має забезпечувати реалізацію конституційних повноважень глави держави в межах відповідного федерального округу. Фактично постпреди взяли під контроль приведення законодавства підпорядкованих ним суб’єктів федерації у відповідність із федеральним, а також забезпечили “вертикаль влади” щодо силових та інших відомств у суб’єктах федерації: “центр – федеральний округ – суб’єкт федерації”. Таким чином, силові відомства в регіонах були фактично повністю виведені зі сфери компетенції губернаторів і перетворилися на інструмент контролю і проведення внутрішньої геополітики з боку федерального “центру”.

Отже, в результаті створення федеральних округів зменшилися реальні повноваження органів влади суб’єктів федерації, значною мірою були подолані “відцентрові” тенденції в їх діяльності. Нині функції постпредів полягають насамперед у загальному політичному контролі над підпорядкованими суб’єктами федерації і координації діяльнос-

ті федеральних відомств на теренах ФО. Слід зазначити, що існування і функціонування інституту постпредів і самих федеральних округів досі не знайшло закріплення у федеральному законодавстві Росії і ґрунтується на президентських указах. Нині висловлюються аргументовані припущення, що органи влади федеральних округів можуть стати легітимними й отримати окремі повноваження в соціально-економічній сфері, тим самим перетворившись на повноцінний ієрархічний рівень у геопросторовій політичній організації Російської Федерації.

Потенційно у РФ можливе формування нових федеральних округів. У 2011 р. тодішній президент РФ Д. Медведєв виступив з ідеєю утворення Столичного ФО. Проте в 2012 р. відбулося лише розширення меж самої Москви (суб'єкта федерації) приблизно в 2,4 рази. Контроль над столицею — головним політичним центром, ще й найбільш економічно розвиненим суб'єктом федерації, є стратегічно важливим для Кремля. При створенні Столичного ФО в руках федерального “центру” можуть опинитися додаткові важелі політичного контролю над столицею держави. У такому разі над органами влади суб'єкта федерації виникне додаткова контролююча структура, що може призвести до істотного зростання бюрократизованості та ускладнення політичного управління. Крім того, геополітична структура Центрального ФО, який втратить свій “центр”, виявиться абсолютно нераціональною і потребуватиме докорінної трансформації.

У 2011 р. були також оприлюднені пропозиції щодо утворення окремого федерального округу чи принаймні території у межах російського напівексклаву — Калінінградської області, яка по суходолу фактично відрізана від основної території РФ і межує з Польщею та Литвою. Згідно з оприлюдненим проектом у регіоні має не лише зберегтися режим особливої економічної зони, а й сформуватися адаптоване до співпраці з ЄС соціально-економічне середовище. Політичні сили регіону висувають пропозицію, щоб майбутній федеральний округ (територія) очолювався губернатором, який мав би статус заступни-

ка глави адміністрації президента і тому не залежав би від апарату Північно-Західного ФО і чиновників численних федеральних відомств. Вважаємо формування нового ФО на базі лише Калінінградської області недостатньо обґрунтованим, проте отримання цим регіоном особливого статусу в перспективі цілком можливе, особливо, якщо це відповідає інтересам спорідненого з Кремлем великого російського бізнесу.

За радянських часів держава мала геопросторову структуру, значною мірою схожу на описану О. Мотилем “втулкоподібну” [3], за якої центральні еліта і влада домінують над периферійними елітами і спільнотами, і політична та економічна взаємодія периферій одна з одною відбувається через “центр” [3, 24]. У сучасній РФ така імперська структура найприйнятніша для “центру”, оскільки надає йому важелі імперського управління регіонами, отримання з них необхідних ресурсів, забезпечення підконтрольності регіональних політичних еліт. Проте така структура з точки зору економічної співпраці між регіональними суб'єктами є неефективною, оскільки доволі громіздка, ще й часто пов'язана з корупційними схемами. Тому об'єктивно розвиваються процеси безпосередньої економічної взаємодії між регіонами в цілому та їх окремими економічними суб'єктами.

Серед федерацій світу РФ має найбільше суб'єктів — 83 (було 89). За такої великої кількості регіонів, ще й різномірних, геополітична структура є дуже складною, тому керувати нею з погляду імперського “центру” неймовірно складно, оскільки треба враховувати політичну, економічну, соціальну, культурну специфіку окремих регіонів, тримати під контролем їхні еліти. У зв'язку з цим одним з напрямів внутрішньої імперської геополітики в РФ є зменшення кількості суб'єктів федерації. При цьому в кожному укрупненому суб'єкті федерації є можливість забезпечувати домінування імперського “центру” шляхом або патрунування регіональної елітної групи, або контролю над певною кількістю різних елітних груп, жодній з яких не дають змоги надмірно посилюватися (“розді-

лай і володарюй”). При цьому федеральний “центр” може використовувати суперечності між окремими територіальними та етнічними спільнотами для зміцнення свого домінування, виступаючи вищим арбітром.

За нинішніх умов задекларованої демократії неможливе суто адміністративне вирішення геополітичних завдань. Застосування силових методів тим більше неприпустиме. Кремлю необхідно враховувати і світову громадську думку, і навіть вітчизняну. Першим на порядку денному постало питання “скорочення” малонаселених з не впливовими політичними елітами автономних округів. Об’єднання окремих суб’єктів проголошувалося необхідним шляхом для розв’язання соціально-економічних проблем дрібних, малозаселених чи депресивних регіонів. Кожному об’єднанню передувала потужна пропагандистська кампанія через засоби масової інформації, суспільна думка всієї Росії і відповідних регіонів налаштовувалася на позитивне сприйняття злиття суб’єктів федерації. Легітимними підставами для об’єднань проголошувалися лише референдуми серед населення регіонів, що проводилися з максимальним застосуванням “адміністративного ресурсу”.

Процес розпочався у грудні 2003 р., коли було організовано проведення референдуму щодо об’єднання Пермської області та Комі-Перм’яцького автономного округу, і за два роки на карті Росії з’явився Пермський край. У 2005 р. успіхом завершилися референдуми щодо приєднання Таймирського та Евенкійського автономних округів до Красноярського краю й об’єднання Камчатської області та Коряцького автономного округу в Камчатський край (у 2007 р. ці об’єднання набули сили). У квітні 2006 р. був проведений (безумовно, з позитивним результатом) референдум щодо приєднання Усть-Ординського Бурятського автономного округу до Іркутської області, що з 1 січня 2008 р. і було реалізовано на практиці. У березні 2007 р. успішно відбувся референдум щодо об’єднання Читинської області та Агінського Бурятського автономного округу, в результаті чого у 2008 р. виник Забайкальський край. До речі,

свого часу Республіка Бурятія претендувала на приєднання Усть-Ординського та Агінського Бурятських автономних округів, мотивуючи свої претензії етнічною спільністю з населенням цих суб’єктів федерації.

Нині процес об’єднання регіонів у Російській Федерації призупинився. Особливо складним є розв’язання проблем з титульними етнічними спільнотами в республіках і, значно меншою мірою, автономних округах. Було розпочато попередні роботи щодо перспективного об’єднання Архангельської області та Ненецького автономного округу, проте нині цей процес “заморожений”. У Ненецькому АО частка ненців разом з іншими корінними народами становить лише 18,6 %, а руських — 66,1 %, решта населення — переважно “російськомовні”. Справа в тому, що Архангельська область дотаційна, а Ненецький АО є “регіоном-донором”. Регіональна еліта, яка тісно пов’язана бізнес-інтересами з провідними ТНК і Кремлем, не має бажання переходити під контроль еліти Архангельської області, натомість прагне вирішувати всі питання безпосередньо із Санкт-Петербургом (резиденція постпреда в Північно-Західному ФО) чи Москвою.

Об’єднання Алтайського краю і Республіки Алтай, двох дотаційних регіонів, загальмувалося насамперед через спротив політичної еліти етнічної спільноти алтайців. Висловлюється припущення, що нині федеральний “центр” стимулює процес об’єднання, робить його привабливим шляхом значних дотацій і державних інвестицій до Республіки Алтай. Крім того, нині вже триває процес об’єднання органів федеральних відомств у названих регіонах (митниці, служби виконання покарань, органів Держнаркоконтролю та ін.).

Надзвичайно важливими механізмами для проведення внутрішньої імперської геополітики в Росії є органи влади в суб’єктах федерації. За сучасної неонomenclатурної системи влади в Росії [2] саме глава виконавчої влади суб’єкта федерації (губернатор) з його апаратом є одним з головних важелів впливу “центру” на життєдіяльність регіону. Губернаторський моноцентризм [6] потрібний федеральному “центру” як необхідний

елемент функціонування “вертикалі влади”. Проте за умов неминучих суперечностей між “центром” і регіонами, обрані населенням губернатори часто-густо намагалися проводити політику в інтересах своїх регіональних еліт. Щоб запобігти будь-яким спробам губернаторського “сепаратизму”, згідно із законом 2004 р., прямі вибори губернаторів були скасовані, і Президент фактично отримав вирішальний вплив на обрання регіональною асамблеєю вищої посадової особи (губернатора) у кожному із суб’єктів РФ. Набув поширення так званий “варязький” спосіб призначення губернаторів, коли на посаді глави регіону під тиском Кремля законодавчі збори затверджували політика, який не мав зв’язків з місцевим політичним і бізнес-середовищем, був цілком залежний від “центру” і сумлінно виконував усі його вказівки.

У 2012 р. повернулися до прямих виборів губернаторів населенням, імовірно внаслідок загострення ситуації в окремих суб’єктах федерації через суперечності між регіональними легіслатурами і губернаторами-“варягами” і відсутність реальної відповідальності губернаторів перед населенням регіонів. Крім того, політичний режим РФ прагнув продемонструвати свою відданість демократії, зміцнити свій авторитет серед населення країни.

Геополітика федерального “центру” спрямована на “приручення” еліт суб’єктів федерації, побудову такої системи взаємовідносин з регіонами, за якої самі регіональні еліти будуть зацікавлені в збереженні імперської геопросторової політичної організації держави. Коли “вертикаль влади” вже побудована, правляча верхівка вважає за можливе запровадження певної демократизації політичного життя в країні. Політичному режиму потрібна легітимність для збереження свого панування на перспективу.

При цьому проявляється тенденція до подальшого зміцнення позицій “центру”, зокрема, посилення ролі контролюючих органів федеральних округів. Простежується тенденція до зменшення ступеня реальних політичних повноважень регіонів, зростання їх економічної і політичної залежності від “цен-

тру” і пов’язаних з ним корпоративних “мережових” структур. Водночас декларується збільшення повноважень органів місцевого самоврядування як потенційної опори центральної влади.

Цілком вірогідною тенденцією розвитку геополітичної системи РФ вважаємо незначне зростання кількості федеральних округів, перетворення їх у повноцінні геополітичні регіони, розширення кола функцій органів влади ФО, посилення їх впливу на суб’єкти федерації.

Внутрішня геополітика федерального “центру” спрямована на забезпечення подальшого домінування над суб’єктами федерації, що зумовлено політичними та економічними інтересами правлячої верхівки. Таке імперське домінування забезпечує “центру” (Кремлю і спорідненим з ним корпораціям) політичний контроль над суб’єктами федерації, дає можливість цілком безконтрольно експлуатувати ресурсний потенціал регіонів, тримати більшість регіонів на “дотаційній голці”, спрямовувати загальнодержавні ресурси на досягнення власних стратегічних цілей.

Література

1. “Газпром” отстывает. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.gazeta.ru/business/2013/02/08/4957825.shtml>
2. Дахин А. В. Система власти в России в 2000-х годах и модели политического управления регионами // ПОЛИС. — 2009. — № 2. — С. 52–59.
3. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження: Монографія: Пер. з англ. — К.: Критика, 2009. — 200 с.
4. Рейтинг Forbes: 2000 крупнейших компаний мира. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.forbes.ru/stil-zhizni-slideshow/81417-kompanii/slide/1>
5. Смирнягин Л. В., Бусыгина И. М. Краткая методика оценки состояния и перспектив политической системы России. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.inop.ru/page529/page484/>
6. Туровский Р. Ф. Региональные политические режимы в России: к методологии анализа // ПОЛИС. — 2009. — № 2. — С. 77–95.

Внутрішня геополітика РФ спрямована на збереження імперської геопросторової політичної системи. Спостерігається зменшення реальних політичних повноважень регіонів, посилення їх підпорядкованості федеральному центру. Прогнозується незначне зростання кількості федеральних округів, розширення функцій їх керівних органів.

Внутренняя геополитика Российской Федерации направлена на сохранение имперской геопространственной политической системы. Наблюдается уменьшение реальных политических полномочий регионов, усиление их подчинения федеральному центру. Прогнозируется незначительное увеличение количества федеральных округов, расширение функций их руководящих органов.

Inner geopolitics of the Russian Federation is targeted on preservation of the imperial geospatial political system. Real political powers of regions decrease while their subordination to the federal centre increases. Forecasts indicate the insignificant growth of number of federal districts and expansion of functions of their governing bodies.

Надійшла 12 лютого 2013 р.

ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ УМОВ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 27–31

Процеси дієвої європейської та світової інтеграції України є неможливими поза аналізом такого феномену, як політичний імідж держави не тільки в очах зовнішнього оточення, а й у полі зору її громадян. Дослідження присвячено первинному аналізу теоретико-методологічних основ формування політичного іміджу України в контексті глобалізації як феномену, який актуалізує активність наукового дискурсу у вимірі творення зовнішнього та внутрішнього іміджів.

Проблематика політичного іміджу не є новітнім винаходом дослідника, і до її аналізу звертаються чимало науковців. Серед сучасних українських дослідників хочемо виокремити такі праці: В. Бебика [1], Е. Галумова [2], М. Головатого [3], В. Горбатенка [4], С. Денисюк [5], О. Жмирікова [6], Л. Кочубей [7], В. Кривошеїна [8], Н. Лікарчук [9], К. Луценко [10], Д. Ольшанського [11], Г. Почепцова [12; 13] та ін. (наприклад, плеяда останніх дисертаційних робіт щодо іміджевих засад політичного лідерства як феномену).

Проте, переважну більшість із них присвячено теоретичному аналізу іміджеутворюючих компонентів ефективного образу політичного іміджу лідера чи партії, а ось політичний імідж країни аналізується у більшості праць лише дотично, або взагалі не згадується. Таку логіку наукового дискурсу можна цілком аргументовано пояснити: мовляв, давайте спочатку розберемося з елітичними та партіологічними аспектами іміджотворення, а вже потім будемо думати про зазначені засади формування іміджу країни. Однак тут також варто пам'ятати, що процеси дієвої європейської та світової інтеграції України є неможливими поза аналізом такого феномену, як політичний імідж нашої держави не тільки в очах зовнішнього оточення,

а й у полі зору її громадян. Отже, розглянемо політичний імідж України в контексті сучасних глобалізаційних умов, оскільки процес глобалізації є одним із важливих чинників оптимізації та гармонізації процесу формування політичного іміджу нашої держави.

Перед нами стоять такі завдання:

- надати власне визначення феномену політичного іміджу країни;
- визначити сутнісно-змістовне наповнення зовнішніх та внутрішніх факторів процесу його оптимізації;
- дослідити місце і роль глобалізації у цьому процесі.

Поняття іміджу є новітнім науковим винаходом, проте, нас передусім цікавлять іміджеві аспекти функціонування держави як статично-динамічного інваріанту. Останнє зумовлено тим фактом, що імідж, як вважає Г. Почепцов, відіграє значну роль у життєдіяльності суспільства, “сприяє формуванню “соціальної пам’яті”, “налагоджує зв’язок між владою і народом”, “є механізмом функціонування цивілізацій”, “відображає соціальні очікування певних груп щодо норм виконання тих чи інших соціальних ролей та відповідної ним діяльності” [12, 5].

Цілком погоджуємося із Е. Галумовим, який зазначає, що сутнісне поняття іміджу є

складним соціально-психологічним феноменом, який гармонійно поєднує у собі інформаційні, емоційно-комунікативні та діяльнісні чинники. Цей дослідник також зазначає, що для аналізу цього конструкту необхідно досліджувати історичні, соціально-політичні та соціокультурні чинники, тому необхідно підходити до цього процесу більш глобально — застосовувати такий інструментарій, як стратегічне мислення, стратегічний аналіз, управління сенсами, стратегія створення віртуального простору і віртуального світу, а імідж, на його думку, — це готові інтерпретації світу, які дає нам сам світ. І ми активно маємо користуватися ними. Світ, який нам надано, репрезентовано в іміджі, він легше піддається розумінню, і ми спираємось на готові іміджеві схеми, коли інтерпретуємо нову реальність [13, 11]. Тобто саме за допомогою іміджу ми спрощуємо собі життя. Та це не означає, що легким є сам процес формування іміджу. А якраз навпаки. Тому говорити про процес формування іміджу держави як про зовсім не складне завдання ми не можемо.

Зупинимось детальніше на процесі формування політичного іміджу держави.

На наш погляд дуже цікавою є стаття О. Чорноплеча [18], яку присвячено аналізу проблеми формування економічного іміджу України в контексті Євроінтеграції, у якій він справедливо наголошує на тому факті, що фактори формування економічного іміджу країни досить вдало поділено на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів автором віднесено зовнішньоекономічну політику України та позиціонування нею своїх національних інтересів, членство в міжнародних організаціях, високий рівень двосторонньої співпраці з ключовими партнерами, наявність активного торгівельно-економічного співробітництва, стійких бізнес-інтересів, реалізацію спільних економічних проєктів, гуманітарну допомогу, міжпарламентські зв'язки, регіональне співробітництво, прямі контакти між вищими навчальними закладами, науковими установами, бізнес-структурами тощо [18, 117]. До внутрішніх чинників О. Чорноплечею віднесено соціально-економічну ситуацію в країні, яка визначає соці-

альне забезпечення населення, дотримання конституційних прав кожного громадянина, прозорість владних рішень та боротьбу з корупцією, злочинністю, тіньовою економікою тощо [18, 117]. До речі, цим науковцем наведено досить цікавий SWOT-аналіз іміджу України, де чітко виокремлено сильні і слабкі сторони цього утворення та надано перелік можливостей і загроз для нього [18, 118].

Варто зазначити, що більшість “сильних сторін” нашої держави — це ті аспекти, які є природними (наприклад, вигідне територіальне положення, світові чорноземи, культурно однорідне населення, хоча про етнічну однорідність можна й посперечатися) або є результатом історичного розвитку (зокрема, багата історична спадщина, високий рівень освіти населення, високий транспортний потенціал, авіа-, машинобудування тощо) [18, 118]. Виникає логічне питання: а що зроблено для міжнародного іміджу України, наприклад, за останні 20 років?

Необхідно наголосити на тому факті, що не можна зводити поняття “імідж” до категорії “образ”. Як зазначає Д. Ольшанський [11], це не просто психологічний образ свідомості як відображення реальності. Це спеціально змодельоване цілеспрямоване відображення відображення, тобто відображення вже створеного професіоналами образу на основі певної реальності [11, 166]. Тобто, маємо певний абстрактний конструкт, який формується у свідомості населення на основі дихотомічно взаємодіючих свідомих та несвідомих аспектів.

Маємо зрозуміти, який відбиток накладає процес глобалізації на формування політичного іміджу України. До феномену глобалізації можна ставитися по-різному: від обожнювання та возвеличення до тотального неприйняття. Але, не рахуватися з цим явищем сучасного соціополітичного буття ми не можемо. Доцільно дійти до розуміння того, наскільки важливим тут є прийняття глобальних змін, які накладають свій відбиток на принципи організації соціального життя та світового порядку.

Нині трансформуються соціоекономічна організація, сучасний територіальний поділ,

а також важливими є тенденції до оновлення кротологічних моделей. Саме з цих позицій видається доцільним розглядати трансформаційні засади політичного іміджу України. Якщо говорити більш просто, то це відображення відображення соціоекономічної сфери, процедур розробки, прийняття та реалізації владних рішень щодо територіальних засад нашої держави та власне саме образ української влади (політичний вимір українського буття).

За умов глобалізованого суспільства, незважаючи на низку загроз і викликів до процесу формування політичного іміджу України, можемо говорити про його сприятливе позитивне тло. Нині новітнє глобальне суспільство не може не взаємодіяти, тому говорити про штучну ізоляцію нашої країни не має підстав. Питання полягає в тому, чи вдасться використати ті внутрішні ресурси та можливості, які є у нашої держави.

Багато хто сьогодні говорить не просто про глобалізацію, а, навіть, більше — про *гіперглобалізацію*. Зокрема, Е. Хейвуд [19] з цього приводу зазначає, що процес глобалізації є складною системою світових взаємовідносин, які спричиняють той факт, що події та політичні рішення, які прийнято в одному регіоні, впливають на людей, які живуть в іншому кінці світу. На сьогодні відстані та територіальні кордони між націями-державами вже не відіграють тієї ролі, як раніше [19, 174].

Дуже часто люди уявляють під глобалізацією процес, який спрямовано зверху донизу, або як єдину глобальну систему, яка основною метою свого існування вбачає викорінення культурного, соціального, економічного та політичного багатоманіття світу, тобто є прямою загрозою формування всезагальної одноманітності. На цю тезу Е. Хейвуд цілком слушно зауважує, що глобалізація іде поряд із такими процесами, як локалізація, регіоналізація, полікультурність тощо [19, 173].

Враховуючи все зазначене, можемо стверджувати, що глобалізація є тим фактором, який створює сприятливе підґрунтя для формування ефективного іміджу України з точки зору зовнішнього оточення. Береться до ува-

ги і вимір власної (української) громадськості, яка цей імідж також сприймає.

Саме глобалізаційні (практичні) тенденції здійснюють безпосередній прямий вплив на розвиток теоретичної науки, зокрема, у досліджуваному конкретному випадку — це суспільна потреба в аналізі феномену іміджу України з точки зору синергетичного підходу. Актуальність його застосування зумовлено тим фактом, що, продовжуючи ідеї Г. Хагена [14], політичний імідж країни (враховуючи глобалізаційний та трансформаційний чинники) — це складна, відкрита, нелінійна система, яка відчуває на собі вплив низки факторів порушення рівноваги та реагує на них делокалізацією та нестабільністю. Крім того, саме теорія хаосу, яка є складовою синергетичної парадигми, за умов глобалізації оптимізує процес аналізу формування ефективного політичного іміджу держави. Дж. Глейн з цього приводу зазначає, що хаос проявляє себе на перетині галузей знання, і є наукою про глобальну природу систем, тому об'єднує науковців, які працюють відокремлено один від одного [15, 13].

Можливо, саме у цьому контексті досить переконливо звучить ідея про необхідність теоретико-методологічного аналізу формування політичного іміджу України саме з позицій синергетичної парадигми.

Крім того, наголошуючи на необхідності розставлення усіх крапок над “і” у полі методологічного забезпечення аналізу формування політичного іміджу країни, можна стверджувати, що останній має розглядатися як соціальний об'єкт, або, як влучно наголошують І. Бідзюра та Ю. Сурмін, його доцільно розглядати як масштабну, динамічну складну систему [16, 105–107].

І ця динамічна складна система формується у комунікативному просторі, який за глобалізаційних умов є акцентуїтованим елементом аналізу. Цілком погоджуємося із Г. Почепцовим, який справедливо наголошує, що живі системи знаходяться у динаміці, а держава є одним із найвпливовіших гравців на цьому комунікативному ринку, адже вихід на громадську думку завжди був у центрі уваги будь-якої держави [17, 322].

Свою книгу він закінчує, до речі, словами: держава — це комунікація, і суспільство — теж комунікація. Тому неможливо говорити про ефективність формування іміджу держави без знання теоретико-методологічних основ аналізу комунікативного простору.

Г. Почепцов слушно зазначив, що “комунікації держави, або державні комунікації, ...є ...найменш дослідженою сферою комунікацій. ...Партія при владі повинна розповісти про виконання своїх обіцянок виборцям, а також залучити їх до нових проєктів, які можуть допомогти їм у наступних виборах. Відсутність підтримки населення породжує відсутність можливості проведення реформ” [17, 421]. Дослідник наводить цікавий приклад, що у Великобританії перейшли на такий вимір державного управління, як рівень щастя в країні. Це намагання працювати з принципово нематеріальним параметром, на відміну від економічного зростання чи складових соціальної політики. Не можна не погодитись із Г. Почепцовим і в тому, що держава повинна вміти захищати себе не лише у фізичному, а й в інформаційному і віртуальному просторах. Інформаційний простір є більш легким для трансформації, ніж простори фізичний чи віртуальний, бо там є суттєва інерційна складова, яка гальмує трансформації. І саме тому, інформаційна складова будь-яких дій вимагає все більше й більше часу і ресурсів, оскільки в них лежить і ефективність дій у реальному просторі [17, 425–426]. Справді, можливо саме тому працювання над своїм іміджем для держави є не менш важливим, ніж робота з економічними показниками чи соціальними програмами.

Отже, можемо стверджувати, що політичний імідж країни є складним динамічним конструктом, який формується в комунікативному просторі держави і громадськості (внутрішній імідж), і країни та інших учасників міжнародного політикуму (зовнішній імідж). Побудова ефективного утворення зазначеного зразка залежить, передусім, від знання основ, законів і закономірностей комунікативного процесу. Наголошувати зайвий раз на тому, що сучасний політичний імідж України є неефективним, не варто,

адже говорити необхідно не про існування тієї чи іншої проблеми, а про варіанти та шляхи її розв’язання. Крапку відліку у такій роботі краще ставити на необхідності аналізу комунікативного виміру, особливо за умов глобалізації, взаємодії усієї світової спільноти, а стратегію формування ефективного політичного іміджу України краще проводити на дослідженні та аналізі основ функціонування й розвитку комунікативного простору.

Останнім часом складається враження, що наші державні службовці (стосовно побудови ефективного політичного іміджу країни) діють за принципом “і сам обманюватись радий”. Тобто наголос на позитивних аспектах нашого зовнішнього та внутрішнього образів будується передусім на тих позитивних моментах нашої держави, які ми вже маємо, але аж ніяк не на тих елементах, над якими необхідно працювати. Крім того, доцільно пам’ятати, що комунікативна складова є більш важливою, ніж, наприклад, фізична (економічна, індустріальна, технологічна тощо), що обумовлено абстракціями чи реаліями сучасного інформаційного суспільства.

Література

1. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина: Монографія. — К.: МАУП, 2003. — 424 с.
2. Галумов Э. А. Имидж против имиджа. — М.: Известия, 2005. — 552 с.
3. Головатий М. Ф. Політична психологія: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2001. — 136 с.
4. Горбатенко В. Десять уроків політичного лідерства для пострадянських керівників // Політ. менеджмент. — 2006. — Спец. вип. — С. 48–62.
5. Денисюк С. Г. Імідж політичного лідера в контексті розвитку української політичної культури: особливості формування та механізми реалізації: Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03. — К., 2006. — 209 с.
6. Жмыриков А. Н. Как победить на выборах: Психотехника эффективного проведения избирательной кампании. — Обнинск: Титул, 1995. — 128 с.
7. Кочубей Л. Політичне лідерство і PR-діяльність // Політ. менеджмент. — 2006. — Спец. вип. — С. 83–90.
8. Кривошеїн В. Імідж як категорія системології політичного світосприйняття // Політ. менеджмент. —

2005. — № 3 (12). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=40&c=789>

9. Лікарчук Н. В. Формування іміджу політичного лідера в процесі виборчої кампанії: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси”. — К., 2003 — 21 с.

10. Луценко К. В. Політична реклама як іміджева технологія у системі комунікації та маркетингу: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси”. — Чернівці, 2006. — 18 с.

11. Ольшанский Д. В. Политико-психологический словарь: Учеб. пособие для студ. гуманит. спец. вузов. — М.: Академ. проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2002. — 574 с.

12. Почепцов Г. Г. Профессия: имиджмейкер. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Алетей, 2000. — 256 с.

13. Почепцов Г. Стратегия. — М.: Академ. Смартбук, 2009. — 377 с.

14. Хаген М. Синергетика. Иерархии неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах: Пер. с англ. — М.: Мир, 1995. — 420 с.

15. Глейн Дж. Хаос. Создание новой науки: Пер. с англ. — СПб.: Амфора, 2001. — 398 с.

16. Сурмин Ю. П. Социология: методология и концептуалистика современных исследований: Учебник для студ. вузов / Ю. П. Сурмин, И. П. Бидзюра. — К.: Освіта України, 2012. — 556 с.

17. Почепцов Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації. — К.: Спадщина, 2012. — 464 с.

18. Чорноплеча О. Проблема формування економічного іміджу України в контексті Євроінтеграції. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdme/2011_2/chornoplecha.pdf

19. Хейвуд Э. Политология: Учеб. для студ. вузов: Пер. с англ. / Под ред. Г. Г. Водолазова, В. Ю. Вельского. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. — (Сер. “Зарубеж. учеб.”). — 544 с.

Політичний імідж країни є конструктором комунікативного ресурсу будь-якої держави, який за умов глобалізаційного фактора виступає утворенням не менш важливим, ніж економічний, соціальний чи технологічний. Процес формування цього семантичного конструкту доцільно починати з аналізу модернізаційного, глобалізаційного та синергетичного парадигмального підходу.

Политический имидж страны является конструктором коммуникативного ресурса любого государства, который в условиях глобализационного фактора выступает образованием не менее важным, чем экономический, социальный или технологический. Процесс формирования этого семантического конструкта целесообразно начинать с анализа модернизационного, глобализационного и синергетического парадигмального подхода.

The political image of the country is the construct of communicative resources of any state, which under conditions of globalization is the form factor is not as important as economic, social or technological. The formation of this semantic construct appropriate to begin with an analysis of modernization, globalization and synergistic paradigmatic approach.

Надійшла 18 січня 2013 р.

“ГЕОМЕТРІЯ” ДИПЛОМАТІЇ ТА РЕВОЛЮЦІЯ НОВОГО ЧАСУ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 32–41

Розглядається питання становлення дипломатичної спільноти у XVIII ст. З допомогою історіологічного методу з'ясовується: а) як принципово було інституалізовано дипломатію як інструмент міжнародних відносин та основи міжнародного права; б) яким є внутрішній механізм саморозвитку феноменів революції та дипломатії; в) якою є система взаємозв'язків досліджуваних феноменів з іншими явищами та процесами?

Нині науковці відчують певні складнощі у трактуванні практики та наукової рефлексії міжнародних відносин (МВ). Події у Північній Африці, Євразії свідчать про ускладненість “геометрії” дипломатії та моделей модернізації. Звернемося до історіологічного методу. Відомий український політолог І. М. Варзар [1, 228] зазначає, що *історіологічний метод* (ІМ) є відносно новим суспільствознавчим методом й операційно-містким інструментом досліджень політичної сфери. ІМ сполучає дві — спочатку “несумісні” — позиції: історичне як те, що справді відбулося і стало об'єктивним фактом; логічне, тобто те, що, судячи з усього, мало б відбутися саме таким-то чином, але не відбулося. У підсумку цим, історіологічним чином можна пояснити багато чого об'єктивно/суб'єктивно “затемненого”, штучно заплутаного, навіть і загадкового та парадоксального у політичній історії.

Застосування ІМ дає можливість виявляти сутність та обличчя таких політичних феноменів, як дипломатія та революція. За допомогою цього інструменту можна відшукати відповіді і на такі три запитання: а) як принципово було інституалізовано досліджувані феномени?; б) яким є внутрішній механізм саморозвитку феноменів?; в) якою є система взаємозв'язків досліджуваних фе-

номенів з іншими явищами та процесами? Цікавою, власне, є динаміка сутності феномену соціального діалогу в формі дипломатії та революції у контексті сенсу політичного. А саме: інтерес та мета діяльності; міра ознайомленості дипломатів з науковими ідеями; стратегії регулювання й погодження соціальних інтересів груп, розв'язання конфліктів; діяльність з управління (політика як мистецтво можливого); практична діяльність зі здійснення бажаних моделей майбутніх МВ. Певні труднощі при вивченні дипломатії пов'язані з існуванням розриву від часів виникнення до отримання її організаційного виміру в період її інституалізації. Логічно пов'язати цей період з так званою першою революцією дипломатії В. Кауніца в “нові часи”. “Новий час” традиційно розглядається як факт завершення кардинальних змін у західноєвропейському соціумі XVI–XVIII ст. Перехід від середньовіччя в епоху індустріалізації — як модернізація. Першопричину слід вбачати в наслідках захоплення Візантійської імперії у XV ст. Турки-завойовники перекрили караванні шляхи на Схід. Пошук альтернативних шляхів стимулював мореплавство. Упродовж XV–XVI ст. європейці познайомилися з морським узбережжям Африки, проклали морські шляхи в Індію, відкрили новий континент — Америку. Змі-

нюється характер виробництва. Формуються нова модель соціальної орієнтації людей та наукової рефлексії подій. Психічний стан раціоналізується й орієнтується на нововведення й активність [2]. Відбувається процес узагальнення феноменів політичної реальності. Так, Н. Макіавеллі на основі власної дипломатичної практики дійшов думки про те, що політика складає специфічну й автономну сферу життя суспільства. У цій сфері сила та ініціатива є її основою. Регулювання силових взаємовідносин зумовило закладення засад *міжнародного права* (МП), яке розвинув Гуго Гроцій. Британський філософ Гоббс досліджував умови, за яких настає війна проти всіх. Він встановив, що домовленості втрачають силу тоді, коли в суб'єктів МП виникає страх. Спіноза, зневірившись у можливості дотримання домовленостей, висунув принцип *clausula rebus sic stantibus*. Тобто виправдав пошуки правомірних відмов від виконання угод чи окремих постанов. Виникають і раціоналізовані концепції. Зокрема, в праці “Монадологія” (1714) Г. В. Лейбніц трактує гармонію як єдність варіативності та погодженості. У вченого моделлю влади виступає суспільний діалог і, відповідно, дипломатія стає не тільки інструментом погодження владних інтересів, а й самою владою.

Цей концепт Лейбніца гармонізував погляди багатьох учених і політиків. Серед них були філософ Х. Вольф, австрійський дипломат Кауніц, Петро І. Венцель (Венцеслав) Антон Кауніц (Wenzel Anton Kaunitz) ввійшов в історію як автор “дипломатичної революції” 1755–1756 рр. В. Кауніц революціонував дипломатію новою “геометрією” альянсів. Як прибічник картезіанства (Р. Декарта, Г. В. Лейбніца, Х. Вольфа), він упроваджував математичний підхід у плануванні політичного процесу. Монада отримує вигляд алгебраїчної формули або китайської стратегії [3; 4; 5]. В. Кауніц, як і його університетський вчитель Х. Вольф, захоплювався ідеями Китаю. Пізніше англійський історик Р. Н. Бейн назвав “геометрію дипломатії” В. Кауніца шедевром політичного передбачення і дипломатичної проникності [6]. В. Кауніц успішно застосував свій метод під час підписання

Ахенського миру 1748 р. Уряд Марії-Терезії звернув увагу на його дипломатичний талент і позитивно сприйняв політичний проект В. Кауніца. Він запропонував союз із Францією проти Пруссії. Саме тоді В. Кауніц був призначений послом в Париж, де він спостерігав специфіку французького політичного процесу і познайомився з графом де Сен-Жерменом, маркізою де Помпадур, герцогом Шуазельським, Людовиком XV, Робертом Клайвом бароном де Плєсі (засновником британської могутності в Індії), Казановою. Усе це переконало В. Кауніца в передчасності його планів по зближенню Австрії з Францією. Проте Габсбурги в особі Марії-Терезії довіряли В. Кауніцу. Після повернення у 1753 р., його призначили канцлером. На цій посаді він захищав інтереси Габсбургів майже сорок років (1753–1792). Габсбурги з 1438 р. мали спадкові володіння Австрійського дому і виступали імператорами Священної Римської імперії. У XVIII ст. до складу їхньої держави входили землі сучасної Австрії, Бельгії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Хорватії, Словенії, частина Польщі, Італії. Основну загрозу інтересам Габсбургів з XV ст. становила політика Франції, і з XVI — Туреччини. Пруссія теж почала претендувати на спадкові землі Габсбургів та на її статус провідної сили в Німеччині. Важливим фактором впливу на перебіг МВ і зовнішньополітичний курс Габсбургів стала Росія. Такий перебіг подій створював загрозу принципу балансу сил Вестфальської системи МВ [7; 8; 9; 10; 11]. Основу Вестфальської угоди 1648 р. склав світський суверенітет і рівновага сил між суверенами. Ідея королеви Швеції Кристіни про рівноправність держав тоді не знайшла підтримки і не стала принципом Вестфалю. На Віденському конгресі 1814–1815 рр. було введено термін “велика держава”, тобто відбулося юридичне закріплення нерівності. Регламент 1815 р. визначив різні рівні представництва в МВ: послами обмінювалися держави “з широкою сферою інтересів”; посланниками та повіреними у справах — з “вузькою сферою інтересів”. Великими стала пентархія з держав — переможців Наполеона. Франція зберегла статус великої

держави завдяки зусиллям дипломатії Тайлера. Пізніше до великих держав ввійшла Оттоманська імперія, Королівство Італії, Німецька імперія, США, Японія. У Лізі Націй це питання також не було вирішено. І лише після Другої світової війни в Статут ООН ввійшло положення про суверенну рівність держав. Однак нині виник новий термін — “наддержава”.

За таких умов вступив у змагання за лідерство тріумвірат Марія-Терезія — Йосиф II — В. Кауніц. При цьому успіхи Австрії в МВ залежали від “геометричної” дипломатії В. Кауніца. Погляди Габсбургів та В. Кауніца збігались у практиці формування союзів з Францією та Росією.

Росія також була зацікавлена в цьому союзі. Було розуміння того факту, що національні інтереси Росії вимагали посилення позицій у Східній Європі після виходу до Балтійського і пізніше до Чорного моря. Вирішення цих завдань зачепило інтереси Швеції, Туреччини, Польщі, Франції. Дипломатія Франції створила з них “східний бар’єр” для Австрії, Великобританії, Росії. У середині XVIII ст. розгорнулася конкуренція Франції з Великобританією за колонії і вплив у Новому Світі, Індії, Китаї, Африці. Перші французькі та британські колонії були захоплені в XVII ст. Британська Сенегамбія виникла під час Семирічної війни 1763 р. У 1807 р. вона була визнана колонією корони. У 1808 р. під владу Великобританії перейшла Сьєрра-Леоне. Тоді ж з’явилися на берегах річки Сенегал французькі торгові факторії. У Франції виник значний інтерес до Китаю. Росія стала перепоною на сухопутному шляху на Схід. Про це свідчить переписка єзуїтського ордену [12], праці французького дипломата Де ла Невіля [13]. Де ла Невіль у Москві збирає і записує інформацію про місію Н. Спафарія в Китай.

Проте завдяки геометричній дипломатії Кауніца було створено франко-австрійський союз 1756 р. Для Росії ситуація в МВ дещо поліпшилася. Альянс було скріплено браком спадкоємця трону з австрійською принцесою. Франції Союз давав можливість мобілізувати ресурси проти Великобрита-

нії. Спільним наміром членів альянсу було відсторонення Росії на Схід. В. Кауніц був прибічником планів Х. Вольфа та Лейбніца. Цей план було у 1721 р. озвучено у виступі Х. Вольфа. Мова йшла про корисність досвіду конфуціанського Китаю в державному управлінні. Передбачалося створення в Європі та Азії єдиної монади. Х. Вольф та Лейбніц як вчені, чиновники прагнули створити центральноєвропейський політичний союз, розвинути торгові шляхи по лінії Захід–Схід [14]. Лейбніц вважав, що завдяки релігійній терпимості, освіті, торгівлі Росія зможе ввійти до Європейської цивілізації як східний форпост проти “Антиєвропи” [15; 16; 17]. Лейбніц пропонував Петру організувати експедицію в Сибір та на Камчатку. У 1725 р. така експедиція була організована і було відкрито Берингову протоку. Частково були здійсненні й інші задуми.

На початку XVII ст. Росію цікавила торгівля з Середньою Азією. У XVIII ст. Середня Азія вже стає плацдармом політичного впливу на Схід. Гео економічні інтереси Росії сконцентрувалися в Бухарі й Хіві. Це було перехрестя торговельних шляхів держав Сходу. Бухара та Хіва виступили посередниками в торгівлі з Персією та Індією. У свою чергу, місцева еліта шукала в союзі з Росією захисту від Персії та Афганістану. З цією метою у 1700 р. було підписано угоду про входження Хиви до Російської імперії. Обмін дипломатичними подарунками ханів та царя як символ добросусідських намірів у МВ було трансформовано в торговельні відносини. Були втілені наміри Петра I про транзитні євразійські маршрути від Балтійського до Каспійського моря. Включення в цю “геометрію” регіону ріки Волги забезпечувало просування Росії далі на Схід. З цією самою метою було створено укріплення на річці Іртиш. Таким чином було створено вектор просування на Схід від Середньоазійських та сибірських рубежів Росії [18; 19].

Там, у Приамур’ї та Північній Маньчжурії, зустрілися інтереси Росії та Цінської імперії. Так було започатковано російсько-китайські військові та дипломатичні відносини. Династія Цин вважала Маньчжурію тилом на ви-

падок заворушень у самому Китаї. Тому поява російських козаків з метою розширення володінь Росії зачіпала стратегічні інтереси Цінь. Крім того, на Сході і в Китаї значний вплив вже мали єзуїти. У 1542 р. один із семи засновників Спільноти Ісуса Франциск Ксаверій у чині апостольського нунція прибув у португальську колонію в Індії Гоа. А в 1549 р. досягає Кантону в Китаї. Важливим напрямом діяльності цього католицького ордену в Китаї стала “культурна адаптація”. Тобто місіонери вивчали місцеві звичаї, які збігались з канонами християнства. Результатом їх просвітницької та дипломатичної діяльності став імперський указ 1692 р. про терпимість Китаю до християн. Завданням єзуїтів стає консолідація сил християнства на Сході. За таких умов єзуїти прагнули закріпитися на безпечних маршрутах до Китаю християнської Росії. Оскільки традиційні тоді морські шляхи Лісабон-Гоа та Лісабон-Макао перебували під португальським патронатом. З цією метою керівник місії єзуїтів у Пекіні бельгієць Фердинанд Фербіст призначив своїх колег Перейра та Жербільона для посередництва у переговорах по Нерчинській угоді між Китаєм та Росією [20]. Він не досяг своєї мети, оскільки Московський цар не дозволив організувати маршрут через Сибір [21]. А російська історіографія в аналізі результатів Нерчинської угоди наголошує на примусі з боку Китаю і вимушеності передачі значної території Серединній імперії. Відомий російський синолог Ю. М. Галенович зазначає, що угода засвідчила програш Росії на Далекому Сході. Фактично було заблоковано вихід до Тихого океану [22, 56–57].

Тобто засвоєння принципів нової дипломатії та використання можливостей “геометрії” альянсів російською елітою було важким процесом і відбувалося згідно з принципами спроб та помилок. Саме в цей час відбувалося формування дипломатичного корпусу Європи. Російський дослідник Ф.-Д. Ліштенан [23] вважає, що концептуальною основою створення “корпусу” виступила ідея європейської цільності. Дипломати склали певне цільне угруповання. Цей корпус складався з людей, які знали свої права, й

активно використовував свої привілеї. Посли часто діяли на власний розсуд, порушуючи інструкції та накази своїх монархів. Дипломати створювали традиції МВ, які мали варіації відповідно до особливостей країни призначення. Належність дипломатів до особливої касты була вигідна і монархам, оскільки бесіда дипломата з колегою ворожої держави могла дати інформації більше, ніж служба розвідки з численними шпигунами. Дипломати ділилися інформацією, виконували один за одного делікатні доручення. Тому діяльність багатьох дипломатів носила таємний характер. Переписка дворів склала “подвійну дипломатію”. Нестабільними були й “навічно” укладені дипломатичні угоди. Так, з 1500 до н. е. по 1860 р. “навічно” було укладено близько 8000 мирних угод. Діяли вони не довше двох років.

В. Кауніц теж мав таємний вимір своєї дипломатії. Про це свідчить лист Вольтера до Фрідріха прусського від 15 квітня 1758 р. Вольтер зазначає, що всі політичні проекти, таємниці дипломатії тоді були відомі тільки Шуазель, Пітту, пану Сен-Жермену та Кауніцу [24].

У своїх працях Вольтер висміював інтриги монархічної дипломатії у формі війни за трон. У ті часи практика зовнішньої політики належала монархам. Якщо економічні аспекти влади вважалося за можливе делегувати міністрам, то право контролю за діяльністю монархів належало лише суверену. Особливе незадоволення буржуазії збурював той факт, що МВ розглядалися як відносини монархів, а не націй. Поміркована частина французької буржуазії прагнула нівелювати вплив “австрійської системи”, зміцнити престиж Франції, а не дворян та правлячої династії. У ході стихійного політичного процесу буржуазної революції у Франції відбувся прорив ідеалів пріоритету прав людини. У протистоянні догматизму спостерігається процес формування відомих нині ідеологій: ліберальних, консервативних та комуністичних.

Ліберальний світогляд став одночасно теорією, доктриною, політикою, практикою. Можливості протистояння особистості тиску держави цікавили Б. Констана. Утиліта-

ристська рефлексія поступової лібералізації думки й економіки в процесі змагання зі стійкою традицією консерватизму у Великобританії цікавила І. Бентама. У німецькій філософській думці відбувався пошук основ національної єдності, правопорядку. Л. Фон Штейн зміг внести в цей дискурс ліберальний світогляд. Принципові розбіжності лібералів того часу стосувалися проблеми війни і миру. І Бентам вважав, що війни є допустимі при виникненні загроз існування держави. Б. Констан та Л. Фон Штейн відносили армію та війну до звичайного інструменту держави. І. Бентам вважав, що монархічну дипломатію може обмежити кодифікація МП та міжнародний інститут на основі рівності держав. Л. Фон Штейн цікавила тільки різниця між інтернаціональним та МП.

Ж. Мельє запропонував ідею патріархального комунізму та революційної боротьби з експлуататорами. Морелі й Г. Маблі підвели під поняття “комунізм” теорію природного права. Під час революції у Франції спостерігалася радикалізація соціалістичних поглядів. Зокрема, Ф. Буассель запропонував план комуністичних перетворень з допомогою санкюлотської революційної диктатури. Гракх Бабеф висунув ідею про необхідності комуністичної диктатури на період переходу від капіталізму до комунізму [25].

Спричинили Французьку революцію різноманітні фактори. Були серед них і помилки династичної дипломатії: труднощі Семилітньої війни 1756–1763 рр., одруження спадкоємця французького трону (Людовика XVI) на Марії Антуанетті (“австрійська система”), втрата Канади та інших колоній. До середини 50-х років французи контролювали більшу частину Індостану. Проте британець Роберт Клайв зміг отримати переваги для Ост-Індійської компанії. Він скористався дипломатією Сен-Жермена, який особисто знав бенгальського набоба Сіродж-ул-Дауда. Таким чином політика Людовиків, “австрійська система”, втрата впливу в МВ спричинили жорстоку критику і протести буржуазії. У 1879 р. революційно налаштований народ взяв штурмом королівську в'язницю Бастилію. 6 серпня 1789 р. Установчі збори прийня-

ли “Декларацію прав людини та громадянина”. Тим самим буржуазія висунула принцип верховенства націй. Вперше цей принцип було застосовано в дипломатії США у період боротьби 1775–1782 рр. У Франції було вирішено розірвати старі феодальні договори. 1 березня 1793 р. Конвент прийняв декрет про припинення всіх династичних договорів. Хоча абат Грегуар і запропонував проект недоторканності договорів. Декретом декларувалося, що з усіма країнами, з якими Франція перебуває у стані війни, союзні та торгові угоди анулюються. Тим самим було повторено прецедент періоду англійської буржуазної революції XVII ст. Тоді також було анульовано односторонні договори абсолютної монархії. У 1797 р. міністром іноземних справ було призначено Талейрана, оскільки ще в 1792 р. він консультував фельянів та жирондистів. Талейран був прибічником виходу Франції на ринки Сходу та Півночі Африки і сприяв походу Наполеона в Єгипет. Проте після отримання у 1799 р. права ведення дипломатичних переговорів, Бонапарт уже не делегував своїх повноважень. Навіть князь Талейран-Перигор був лише виконавцем його волі. Талейран поділяв погляди Наполеона до Тільзетського миру. Він вважав, що подальші кроки імператора в МВ призвели до краху імперії [26]. Проте справжньою помилкою імператора був декрет про блокаду Великобританії у 1806 р. В центрі МВ стала боротьба проти буржуазної Франції. Британський уряд на чолі з Пітом почав активно формувати альянс проти Наполеона, і російський цар Олександр I приєднався до нього.

Французька революція 1789–1794 рр. підірвала основи дворянсько-династичної та імперської дипломатії. “Геометрія” дипломатії була змінена зі Східного напрямку на Західний. Дипломатів більше не цікавив перебіг російсько-австрійської війни проти Туреччини, взяття Очакова, підтримка протистояння Швеції та Туреччини з боку Великобританії. Всі об'єдналися проти Наполеона.

Після наполеонівських війн склалася класична система пентархії. В Європі було п'ять великих держав, які оберігали систему 40 років: Великобританія (володарювала на мо-

рях); Франція (істотно ослаблена, проте завдяки дипломатичному мистецтву Талейрана лишила за собою статус великої держави); Пруссія (значно посилена); Австрія (відносно ослаблена); Росія (отримала найбільші вигоди). Головною метою організаторів конгресу (російського імператора Олександра I, канцлера австрійської імперії Меттерніха, міністрів іноземних справ Великобританії Кестльрі, Пруссії Гарденберга і Франції Талейрана) було завдання ліквідації перетворень часів французької революції і наполеонівських війн. Було проголошено новий порядок ратифікації договорів і визнання принципу альтернату. Процедура ратифікації договорів МП поповнила необхідність консультацій чи схвалення парламентом. Одним з авторів “геометрії дипломатії” Віденського конгресу був австрійський міністр Клеменс Венцель Лотар фон Меттерніх-Віннебург-Бейльштейн (Klemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg-Beilstein). Концепцію його “геометрії” альянсів складало забезпечення інтересів Габсбургів через баланс сил з Францією, Великобританією проти посилення Росії. Підтримка концепції Талейраном Кестльрі сприяла підписанню таємної угоди 3 січня 1815 р. Однак один з екземплярів таємного договору потрапив до Наполеона, коли він повернувся 20 березня 1815 р. в Париж. Король Людовик XVIII під час втечі забув папери. Наполеон передав документ імператору Олександру I. Проте Олександр I продемонстрував цей документ Меттерніху, заспокоїв Меттерніха фразою про наявність спільного ворога — Наполеона. Таким чином, після поразки Наполеона при Ватерлоо відбулася друга реставрація Бурбонів у Франції і закріплено принцип нерівності. Відбулася перемога консервативних поглядів. Варто згадати той факт, що Меттерніх був послідовником Едмунда Берка (Edmund Burke) (1729–1797), з яким спілкувався у Великобританії. Е. Берка вважають ідеологом консерваторів. Едмунд Берк як політик шукав компромісів з Георгом III для забезпечення реформ. Після взяття Бастилії Е. Берк виступив у британському парламенті з безкомпромісним засудженням подій у Франції. У подальшо-

му він виклав свої погляди в праці “Роздуми про Французьку революцію” [27]. Книга була відразу перекладена на європейські мови. Е. Берка почали вважати провидцем. Він передбачив подальші етапи революції у Франції: загибель короля й королеви, терор, появу на історичній сцені генерала-диктатора (це відбудеться 18 брюмера 1799 р.).

Однак його працям бракувало розуміння суті революції. Можливо тому, що аналогічна революція та диктатор з’явилися вперше у Великобританії. Е. Берк все ж був змушений порівняти революції у Великобританії та Франції. Першу він назвав консервативною революцією. Французьку революцію Берк вважав антигуманною. Він вважав, що будь-які теорії необхідно звіряти з правдою життя. Пізніше Н. А. Бердяєв, аналізуючи консервативні погляди, зазначив, що належність теоретиків того часу до еліти змусила їх у дискурсі про правду життя уникати тем про розпад правлячого класу і всесилля масонів [28]. Інший консерватор того часу — дипломат, вчений, масон Граф Жозеф Марі де Местр (Joseph de Maistre) (1753–1821) теж належав до правлячої еліти. Проте у своїй праці “Розмірковування про Францію” (1797) [29] він все ж звертає увагу на об’єктивні причини революції. Проте він відносить їх до божого промислу.

Меттерніх, як і Е. Берк, сприймав ідеологічну боротьбу тільки як протиріччя між великими державами. Певні підстави для таких висновків у нього з’явилися під час перебування в Парижі. Меттерніх за часів Наполеона був послом Австрії й особисто спостерігав, як вторгнення французів у 1808 р. в Іспанію завершилось заміною Бурбонів династією Бонапартів. Справді, зять Наполеона Іоакім Мюрат став герцогом Берга, брати імператора також зайняли трони: Жозеф — в Неаполі, Луї — в Голландії, Жером — у Вестфалії. Потім Жозеф перемістився на трон в Іспанії, а Мюрат — до Неаполя [30].

Монархи того часу, у тому числі Катерина II, Георг III, були вдячні Берку. Георг III заявив, що книгу Берка має прочитати кожний джентльмен. Не можна не погоджуватись з Е. Берком в аспекті його негативного став-

лення до беззастережної боротьби за особисту владу. Е. Берк ставив знак рівності між демонічним бажанням влади та революційною нестримністю. Справді, і перше і друге було поєднано у тій версії подій, коли у 1760–1762 рр. Сен-Жермен, перебуваючи в Росії, разом з братами Орловими відіграв помітну роль у перевороті 28 червня 1762 р. Саме тоді Катерина II замінила Петра III. Пізніше, в дні Паризької Комуни у будинку міської поліцейської префектури згоріли матеріали, які упродовж 20 років збирали на Сен-Жермена [31].

За часів Катерини II відбулося посилення кріпацтва, вирівнювання в правах козацької старшини з російським дворянством. Коли, згідно з Кючук-Кайнарджийським договором (1774), Росія отримала вихід в Чорне море та Крим, Катерина вирішила ліквідувати особливі права та систему управління Запорозьких козаків. Ордену єзуїтів було дозволено перенести штаб-квартиру в Росію і відкрити нову резиденцію в Могильові. Цьому сприяли проблеми підтримки в розділі Польщі й інтереси особистої дипломатії.

Факт участі у заколоті проти Павла I на користь Олександра I британського посла Уїтворда в Росії було озвучено лише в 1906 р. Російське дворянство вбило Павла, оскільки її прибутки залежали від торгівлі з Великобританією лісом, зерном. З Великобританії йшли дешеві промислові товари. З Франції небезпечні ідеї. Особливо їх занепокоїла дружба Павла I і Наполеона Бонапарта, коли той після завоювання Мальти погодився на обрання 16 грудня 1798 р. Павла I Великим магістром Мальтійського ордену. Крім того, з'явився задум коаліції об'єднаних флотів: Франції, Росії, Данії і Швеції. Здійснення плану не відповідало інтересам Великобританії. На проблему взаємодії британської та російської дипломатії свого часу звернув увагу К. Маркс.

Вперше незавершена праця К. Маркса “Викриття дипломатичної історії XVIII століття” [32] вийшла в 1989 р. У рукописах К. Маркса та Ф. Енгельса проблеми Росії розглянуті в 50-х роках XIX ст. Дипломатію МВ Маркс розглядає як політичну надбудову над

економічним ладом. Дипломатія за Марксом є інструментом політики, спрямованим проти демократичного та революційного руху. Виразом її ідеології, на думку Маркса, виступає Священний союз, придушення революції 1848–1849 рр. Системі пентархії Маркс протиставляє “шосту і найбільшу з європейських держав” — революцію. Маркс робить висновок про необхідність для робітничого класу напрацювання самостійної лінії МВ. Цю ідею було озвучено в маніфесті I Інтернаціоналу (1864). У “Викриттях” він пише, що для буржуазії вітчизна там, де вона отримує “зі своїх капіталів найбільші доходи”. Далі демонструється залежність дипломатичної практики Великобританії та Росії від гонитви за прибутками. Першочергову увагу Маркса сконцентровано на участі Петра I в МВ. Ряд дослідників вважають перебільшенням пошуку Марксом “монгольських рис” російської дипломатії [33].

Проте консервативні погляди, сприйняті елітою, не зупинили беззастережну боротьбу за лідерство. Олександр I заздирив Наполеону і програв йому під Аустерліцем (1805), Фрідландом (1807), під час укладення Тильзитського миру (1807). Перемога Росії у Вітчизняній війні 1812 р. була проявом таланту Кутузова та героїзму народу. Метою нового змагання став пошук ресурсів та ринку збуту в колоніях. Прикладом консервативної ідеології можуть слугувати опіумні війни та дипломатія Великобританії у Китаї. Спроби конфуціанського Китаю ізолюватися від впливу західних ідей та товарів вилилися в обмеження торгівлі. До 1830 р. для іноземців було відкрито доступ тільки в Гуанчжоу (Кантон). Дозволено було торгувати одним товаром — сріблом [34, 53]. Британські та американські торгівельні представники мали намір змінити такий “торгівельний дисбаланс”. Товаром, який міг це спричинити, став опіум. Сучасні західні вчені, виправдовуючи негуманну торгівлю того часу, зазначають, що опіум був саме тим товаром, який самі китайці не виробляли, проте бажали мати. Тому тільки за сезон 1722–1723 рр. Британська Ост-Індійська компанія доставила з Індії в Кантон чотири вантажні судна з опі-

умом [35, 3–4]. Хоча в Китайській імперії на законодавчому рівні наркотичні засоби були заборонені, такі компанії як Дент, Джардин, Метісон закуповували дешевий опіум, вироблений у провінціях Індії Бегале і Мальва під егідою Британської Ост-Індійської компанії, і ввозили в Китай.

Дипломатія стала справді “геометричною” при розподілі володінь в Африці. На Берлінській конференції 1884–1885 рр. кордони своїх володінь в Африці дипломати проводили під лінійку. Дипломати Австро-Угорщини, Бельгії, Великобританії, Німеччини, Данії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Португалії, Росії, США, Туреччини, Франції, Швеції прийняла “Генеральний акт”, ст. 34, 35 якого проголошували законність колоніальних захоплень [36].

Несправедливий колоніальний розділ Африки виступив однією з причин Першої світової війни. Тоді Великобританія офіційно анексувала Єгипет. Після Першої світової війни США стає економічно потужною впливовою силою.

Нині США вважається наддержавою. Її нинішню геометрію дипломатії характеризує прибічник Е. Берка, відомий дипломат та Нобелівський лауреат Генрі Кіссінджер. У своїй промові при отриманні премії Едмунда Берка “За служіння культурі та суспільству” в Нью-Йорку у 2012 р. він критично оцінив дипломатію наддержави США в сучасних МВ. Г. Кіссінджер, як і Е. Берк, звертається до правди життя. Він зазначає, що концепції американської неоконсервативної школи не відповідають вимогам Е. Берка. Г. Кіссінджер вважає, що Берк жив у часи, схожі на нинішні. Про таку паралель з минулим, на думку Кіссінджера, свідчить той факт, що США надто поспішала в трансформації політичних структур В’єтнаму, Іраку, Афганістану, Північної Африки і Близького Сходу. Арабська весна також не відмінила традиційної стратегічної реальності. Тобто твердження американської школи політичної думки про необхідність поширення своїх цінностей через спонсорство революцій і застосування сили є спірними. А надто, в контексті твердження про можливість зміни конфліктної ситуації

на нормальну тільки засобами демократизації — є хибними [37]. Вищезгадане необхідно розглядати зважаючи на захоплення Генрі Кіссінджера Китаєм. У його новій книзі “Про Китай” [38] відстежується динаміка змін стратегій Пекіна. Автор заявляє, що США повинні з гідністю прийняти піднесення Китаю, щоб уникнути трагічного конфлікту. Тобто спостерігається відновлення вектора геометричної дипломатії у напрямі на Схід, де зіткнення інтересів відбувається у боротьбі за лідерство між США та Китаєм.

На завершення аналізу можна звернутися до побажань нашого сучасника — професора римського університету Ронкаглія Алессандро (Roncaglia Alessandro) [39]. Досліджуючи аналогічну проблематику, він зазначав, що для аналізу будь-яких сучасних проблем насамперед необхідно зрозуміти різницю у відносинах понять “свобода торгівлі” та “особиста свобода”, і бачити недоліки в умовах існування ринкової економіки.

Література

1. Варзар І. М. Політична етнологія: Пропедевтичний курс: Підруч. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: Персонал, 2011. — 354 с.
2. Осипов Н. Е. Генезис и историческая эволюция ментальных ценностей // Философия и общество. — 2009. — Вып. № 1(53). — С.124–138.
3. Ивонин Ю. Е. Кауниц и “вторая дипломатическая революция” / Росс.-австр. альманах: историч. и культурные параллели. Вып. III. — Ставрополь: Изд-во СГУ, 2007. — С. 78–87.
4. Павленко О. В. Мария Терезия (1740–1780) // Росс.-австр. альманах: историч. и культурные параллели. Вып. III. — Ставрополь: Изд-во СГУ, 2007. — С.163–183.
5. Schilling L. Kaunitz und das Renversement des alliances. Studien zur außenpolitischen Konzeption Wenzel Antons von Kaunitz / Schilling L. — Berlin: Duncker & Humblot. 1994. — 192 S.
6. Bain R. N. The daughter of Peter the Great. New York. — Westminster. 1900. — 181 p.
7. Анисимов М. Ю. Российская дипломатия в Европе в середине 18 века (от Ахенского мира до начала Семилетней войны). — М.: Тов. науч. изданий КМК, 2012. — 340 с.

8. Нелипович С. Г. Союз двуглавых орлов: русско-австрийский военный альянс второй четверти 18 в. — М.: Квадрига; Объединенная редакция МВД России, 2010. — 408 с.
9. Szabo F. Wenzel Anton Kaunitz-Rietberg. — Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg 1711–1794. Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung. Hrsg. von G. Klingenstein und F. Szabo. Graz–Esztergom – Paris – New York, 1996. — S. 18–19.
10. Ивонин Ю. Е. Венцель Антон Кауниц // Вопр. истории. — 2007. — № 4. — С. 32.
11. Ивонин Ю. Е. Фридрих II Гогенцоллерн и Иосиф II Габсбург // Вопр. истории. — 2003. — № 10. — С. 49–74.
12. Письма и донесения иезуитов о России конца XVII и начала XVIII века. Печатано по распоряжению императорской археографической комиссии, Сенатская типография, 1904. — 220 с.
13. Невилль де ла. Записки де ла Невилля о Московии. 1689 г. / Пер. с франц. и предисл. А. И. Браудо // Русская старина, 1891. — Т. 71. — № 9. — С. 419–450.
14. Wilkinson, R (2008). Reflections on China in the work of Leibniz, Wolff and Kant. Skepsis: A Journal for Philosophy and Interdisciplinary Research, 19(1–2). — P. 112–135.
15. Тропп Э. А. Лейбниц на границе современного и несовременного // Философский век. Альманах. “Г. В. Лейбниц и Россия”. Матер. Междунар. конф. Санкт-Петербург, 26–27 июня 1996 г. / Отв. ред. Т. В. Артемьева, М. И. Микешин. — СПб.: СПб НЦ, 1996. — С. 145–160.
16. Perkins, Franklin, Leibniz and China: a Commerce of Light. — Cambridge, 2004. — 242 p.
17. Яворский Д. Р. Значение одного умолчания у Готфрида Лейбница (к интерпретации “Рассуждения о метафизике”) // Вестник Самарской гуманит. акад. Вып. “Философия. Филология”. — 2010. — № 2 (8). — С. 147–159.
18. Ниязатов Наримбай. Поиск конвенции. Российско-хивинские геополитические отношения в 16–начале 20 в. — СПб.: Петербургское Востоковедение. 2010. — 496 с.
19. Жигарев С. Русская политика в восточном вопросе. (Ее история в XVI – XIX веках, критическая оценка и будущие задачи): Историко-юрид. очерки. Т. 2. — М.: Унив. типогр., 1896. — 544 с.
20. Milhazes José. A Saga dos Portugueses na Rússia / José Milhazes. — Lisboa: Imprensa Nacional-Casa da Moeda, 2011. — 384 p.
21. Зайцев Р. В. Миссия иезуитов в Китае (XVII–XVIII вв.) в контексте взаимодействия цивилизаций // Путь Востока. Межкультурная коммуникация. Матер. VI Молодежной науч. конф. по проблемам философии, религии, культуры Востока. Серия “Symposium”. Вып. 30. — СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. — С. 106–109.
22. Галенович Ю. М. История взаимоотношений России и Китая. Кн. I: Две нации — две трансформации (XVII – начало XX в.) и Книга II: Два государства — три партии (1917–1949 гг.). — (Сер. “Размышления историка”). — М.: СПСЛ; Русская панорама, 2011. — С. 56–57.
23. Лиштенан Ф. Д. Россия входит в Европу: Императрица Елизавета Петровна и война за австрийское наследство, 1740–1750. — М.: ОГИ, 2000. — 408 с.
24. Schilling, H. Formung und Gestalt des internationalen Systems in der werdenden Neuzeit — Phasen und bewegende Kräfte / P. Krüger (ed.), Kontinuität und Wandel in der Staatenordnung der Neuzeit. — Marburg, 1991. — S. 19–46.
25. Талалаев А. Н. Право международных договоров. — (Сер. “Русское юридическое наследие”). Т. 1: Общие вопросы / Отв. редактор Л. Н. Шестаков. — М.: Зерцало, 2011. — 280 с.
26. Борисов Ю. В. Шарль-Морис Талейран. — М.: Междунар. отношения, 1986. — 320 с.
27. Едмунд Берк. Размышления о революции во Франции и заседаниях некоторых обществ в Лондоне, относящихся к этому событию. — М.: Рудомино, 1993. — 144 с.
28. Бердяев Н. А. Жозеф де Местр и масонство // Путь. — № 4. Июнь-июль 1926. — С. 183–187.
29. Местр Ж., де. Рассуждения о Франции. (Сер.: История полит. мысли). — М.: РОССПЭН, 1997. — 216 с.
30. Крейе Энно Эдвард. Политика Меттерниха. Германия и противоборство с Наполеоном 1799–1814 гг. / Пер. с англ. Л. А. Игоревского. — М.: ЗАО Центрполиграф, 2002. — 383 с.
31. Купер-Оукли Изабель. Граф Сен-Жермен. Тайны королей: Пер. с англ. / Послесл. С. Силиванова, С. Ключникова. — С. 201–221. — М. Беловодье, 1995. — 222 с.
32. Маркс К. Разоблачение дипломатической истории XVIII века // Вопр. истории. — М., 1989, № 1. — С. 3–23; № 2. — С. 3–16; № 3. — С. 3–17; № 4. — С. 3–33. Предисловие от Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС // Скепсис. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://scepsis.net/library/id_879.html
33. Предисловие от Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС // Скепсис. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://scepsis.net/library/id_879.html
34. Peter Ward Fay. The Opium War: 1840–1842. Barbarians in the Celestial Empire in the Early Part of the Nineteenth Century and the War by Chioch They Forced Her Gates Ajar (Chapel Hill, North Carolina: University of North Carolina Press), 1975. — 53 p.

35. Hsin-pao Chang. Commissioner Lin and the Opium War-Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1964. — 319 p.

36. Зусманович А. З. Империалистический раздел бассейна Конго (1876–1894). — М.: Изд-во Восточ. л-ры, 1962. — 355 с.

37. Генри Киссинджер. Пределы универсализма. О консерватизме Берка // Россия в глобальной политике. — 2012. — № 4. — [Электронный ресурс]. — Режим

доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Predely-universalizma-15641>

38. Kissinger Henry. On China / Henry Kissinger. — Penguin Press, 2011. — 608 p.

39. Roncaglia Alessandro. On the Relationship Between Economic and Political Discourses: a Few Examples / Alessandro Roncaglia // Istituzioni e Sviluppo Economico. — Vol 1. — № 1. — 2003. — P. 141–156.

Формування дипломатичного корпусу на основі ідеї європейської цілності завершилось спробою світової політики через нову “геометрію” альянсів у 1755–1756 рр. Виникла можливість трансформації монархічного в республіканський лад у ході політичних процесів, у тому числі революційних. Ідеологічним виміром змін стала ліберальна, консервативна та комуністична думка. Еліта сприйняла консервативні погляди, що зберегло баланс сил пентархії і нерівність держав. Подальші колоніальні війни спричинили нові соціальні потрясіння.

Формирование дипломатического корпуса на основе идеи европейской цельности завершилось попыткой мировой политики посредством новой “геометрии” альянсов в 1755–1756 гг. Возникла возможность трансформации монархии в республику в ходе политических процессов, в том числе революционных. Идеологическим измерением изменений стала либеральная, консервативная и коммунистическая мысль. Элита восприняла консервативные взгляды, что сохранило баланс сил пентархии и неравенство государств. Дальнейшие колониальные войны породили новые социальные потрясения.

Formation of the diplomatic corps based on the idea of European identity ended in attempt of world politics through a new “geometry” of alliances in the years 1755–1756. The political process, Revolution formed a possibility to transform the monarchy in republics. The ideological dimension of change was liberal, conservative and communist thoughts. Elite selected conservative views. That helped to save the balance of power and inequality pentarchy States. But further colonial wars created new social upheavals.

Надійшла 18 лютого 2013 р.

ТЕХНОЛОГІЯ ПРИЙНЯТТЯ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РІШЕНЬ У ПОЛІТИЧНИХ ПРОЕКТАХ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 42–46

Прискорення політичних процесів у суспільстві вимагає від науковців розробок нових підходів щодо вдосконалення процесу прийняття та імплементації політичних рішень. Особливої теоретичної та практичної значущості набуває проблема впровадження інноваційних технологій, що розроблені в інших галузях знань та адаптовані до процесу прийняття політичних рішень.

Поняття “політичне рішення” є центральним як для теорії, так і для практики політичного управління. Сукупність політичних рішень являє собою політичний процес, оскільки “предметом політики є людські рішення, а політична наука — це вивчення таких рішень” [1, 17].

Причинами виникнення проблем у процесі ухвалення політичних рішень є: “відсутність стрункої теорії цієї діяльності; відсутність науково обґрунтованої системи підготовки керівників; доктринальний підхід, що використовується в сучасній практиці, і відсутність необхідного методологічного забезпечення” [6, 275].

Сучасна теорія проектного менеджменту [13], що довела свою високу дієздатність вирішувати складні питання в різних галузях діяльності суспільства, пропонує інноваційний підхід до організації процесів розв’язання проблем від мети та завдання до імплементації прийнятих рішень.

Україна обрала шлях демократичних перетворень і ще не має багаторічного досвіду європейських держав з багатьох питань щодо процедур ефективного прийняття політичних рішень, а особливо результативної їх імплементації. Усі фази цього процесу на сучасному етапі розвитку українського суспільства потребують глибокого теоретичного

осмислення та вдосконалення. Тому розробка ефективних механізмів обґрунтування, прийняття та реалізації політичних рішень є актуальною проблемою.

Проблемами розробки та реалізації політичних рішень займаються зарубіжні та вітчизняні науковці. Зокрема, американка Дебора Стоун у своїй праці “Парадокс політики” [9] намагається створити оптимальну модель для ухвалення політичних рішень. Російський учений А. Дегтярьов [5] досліджує механізм прийняття та реалізації політичного рішення і аналіз суб’єктів ухвалення політичного рішення. Британський науковець В. Парсонс у праці “Публічна політика” [8] аналізує різні підходи до розуміння поняття “політичне рішення”. Польським ученим А. Боднар у праці [14] висвітлено проблеми ухвалення політичного рішення. Зазначена проблематика досліджується і в Україні: Б. Кухта [7] формулює і розкриває проблему ухвалення та імплементації політичного рішення, М. Головатий [4] досліджує вплив психологічного чинника на процес розробки та ухвалення політичного рішення, В. Бакуменко [2] вивчає проблеми формування рішень, державні рішення та їх реалізацію в Україні досліджує В. Тертичка [10].

Нині в Україні приймається певна частка політичних рішень, яким під час розробки

та ухвалення бракує стратегічності, системності та обґрунтованості, а під час реалізації спостерігається відсутність ефективних методів управління наявними ресурсами та контролю виконання рішень.

Розкриємо переваги застосування технологій проектного менеджменту для розробки, прийняття та імплементації політичних рішень.

Будь-яке рішення обирається як мінімум з двох альтернатив. У результаті вибору одного з можливих варіантів починається керований процес з певної послідовності дій, повністю виконавши які, можливо досягти бажаного результату щодо зміни стану політичної системи.

У свою чергу, політична система має спеціалізовані організації або коло осіб (еліта), які “уповноважені правовим шляхом чи санкціоновані неформально ухвалювати політичні рішення” [3, 252]. Ці рішення реалізуються за допомогою спеціальних технологій. “Технології прийняття політичного рішення — це процес реалізації політичної мети на основі опрацювання нагромадженої інформації” [4, 348].

Технологія проектного менеджменту довела свою спроможність упроваджувати соціальні, технічні та інвестиційні проекти у різних галузях діяльності людства. Продуктом проекту є матеріальні та нематеріальні об’єкти. Об’єктами політичного проекту є політичні процеси та системи. У політичних проектах приймаються і реалізуються політичні та управлінські рішення. Формально весь життєвий цикл проекту складається з двох процесів: політичного (є продуктом проекту) та процесу управління проектом (спрямований на розробку продукту проекту). Домінуючою і стратегічною метою в політичних проектах є розв’язання політичної проблеми, тому всі управлінські рішення всередині проекту спрямовані на ефективне управління всіма проектними ресурсами для успішного та вчасного завершення всіх фаз політичного процесу (поетапне розроблення продукту проекту) з дотриманням усіх процесуальних норм розробки та імплементації політичних рішень.

Основною проблемою впровадження методів проектного менеджменту в політику є недовіра еліти до нових методів управління політичними процесами. Усвідомлення необхідності впровадження інноваційних технологій управління (зокрема, проектного менеджменту), як і впровадження “всього нового і передового” в різних сферах діяльності суспільства, підпорядковується еволюційному закону розвитку. З іншого боку, за даними Міжнародної асоціації Управління проектами (IPMA) відомо [15], що методи проектного менеджменту при використанні їх в компаніях і в організаціях більш ефективні і менш затратні ніж інші традиційні методи управління.

Поняття проекту, насамперед, пов’язується із цілеспрямованими змінами великих систем. Саме загальне визначення поняття “управління проектами” (УП) — це “управління змінами”. Найбільш практичну спрямованість цього поняття можна викласти таким чином [12, 24]: “Управління проектом, або Project Management, — це професійна діяльність, яка здійснюється протягом усього життєвого циклу проекту, заснована на застосуванні сучасних наукових знань, навичок, методів і технологій для досягнення ефективних результатів, шляхом впливу на працівників для успішного здійснення проектів”.

У повсякденній практиці проектний менеджмент спрямований на розв’язання проблем, пов’язаних з перешкодами, змінами і можливостями, що виникають у процесі реалізації проекту.

Сучасна методологія управління проектами дає можливість виконавцям проекту легше подолати перешкоди, що пов’язані з такими зовнішніми і внутрішніми чинниками, як: соціальні та екологічні проблеми; дефіцит та обмеження засобів і ресурсів; поява та посилення конкуренції. Треба визнати, що управління проектом не є панацеєю для розв’язання усіх цих проблем. Однак, як показує досвід, його систематичне застосування дає змогу замовнику легше адаптуватися до умов мінливого оточення.

Так, за даними IPMA [15], що проводила аналіз міжнародного досвіду застосування

УП в різних сферах порівняно з управлінням організаціями традиційними методами, виявлено поліпшення економічних показників компаній та скорочення впровадження нових технологій. Загальний прибуток від управління проектом, як правило, перевищує пов'язані з ним витрати у 2–3 рази.

У 30–50-ті роки минулого століття відбулось кілька важливих подій для становлення сучасної технології управління проектами. Так, наприклад, у 1937 р. американським ученим Л. Гуликом [11, 70] розроблено першу матричну організаційну структуру з метою управління і реалізації складних проектів, це дало можливість застосувати ефективні механізми для досягнення інтеграції при управлінні складними великими проектами. У 1957 р. розроблено метод критичного шляху з програмною реалізацією на електронно-обчислювальній машині (розробники Жд. Келлі та Р. Уолкер [11, 71]). Внаслідок зазначених розробок склалася практика управління проектами.

Методологія проектного менеджменту дає можливість побудувати чітко визначену послідовність подій від політичної проблеми (задуму) до отримання продукту проекту у вигляді матеріального чи нематеріального об'єктів та послуг.

За основними сферами діяльності розрізняють такі типи проектів: соціальні, економічні, організаційні, технічні та змішані. Упровадження методології проектного менеджменту в політичну сферу почалось порівняно недавно.

Процес розробки проекту починається з формування його концепції. Формування концепції проекту прийнято ділити на етап формулювання цілей, етап формулювання попередніх альтернативних варіантів за узгодженням з замовником проекту та етап відбору варіантів проекту, прийнятих з точки зору термінів реалізації та інших умов.

Кожен проект (політичний, соціальний, економічний тощо) від виникнення до повного завершення проходить ряд послідовних фаз розвитку. Фази проекту є структурними елементами його життєвого циклу. Завершення кожної фази знаменує досяг-

нення одного або кількох результатів проекту.

Виконання проекту відбувається в динамічному середовищі. Тому важливо визначити і врахувати всі можливі чинники впливу: політичні, економічні, соціальні, фінансові, організаційні тощо. За певних умов кожен з таких чинників впливу може збільшити ризик невиконання проекту.

Концепція проекту визначається стратегічними цілями його замовників (ініціаторів). Формування концепції великого проекту — це складний процес, що вимагає всебічної підготовки.

Предметну сферу проекту визначають цілі, результати і склад робіт. У процесі виконання проекту всі складові предметної сфери зазнають зміни: цілі, зміст та тривалість робіт (можуть змінюватися або уточнюватися) тощо.

Ризик у проекті розглядається як “невизначена подія або умова, яка у разі виникнення має позитивний або негативний вплив щонайменше на одну із цілей проекту, наприклад, термін, вартість, зміст або якість” [13, 238].

До ризику схильні тією чи іншою мірою всі проекти. Управління ризиком застосовується в тих випадках, коли ступінь ризику в проекті доволі великий.

Для виконання проекту залучаються фахівці різної кваліфікації упродовж його життєвого циклу: експерти з політичних питань, фахівці з побудови політичних систем та управління політичними проектами, менеджери з управління персоналом, досвідчені виконавці з фінансово-економічних, технічних та інших питань.

Багато що в процесі прийняття і реалізації проектного рішення залежить від особистості керівника, відповідального за це рішення. Особистісні характеристики, а також різні психологічні чинники сильно впливають на кінцевий результат проекту.

В Україні в умовах трансформації політичної системи, кризових явищ і невизначеності ухвалення своєчасних та ефективних політичних рішень є головним чинником сталого розвитку держави. Формалізація цього процесу на засадах технології проектного

менеджменту вже є насущним і найефективнішим засобом для вирішення складних політичних завдань. Визначальна роль у цьому процесі належить суб'єктові ухвалення політичного рішення та висококваліфікованому виконавцю (виконавцям). Саме від рівня їх політичної і правової культури, рівня компетентності та професіоналізму безпосередньо залежить, наскільки швидко та оптимально відбуватимуться політичні процеси в Україні.

За визначенням проектного менеджменту, всі проекти є унікальні, з тимчасовою діяльністю і визначаються конкретною метою. За основними своїми ознаками проекти обмежені в часі, мають велику кількість ризиків та велику кількість змін на всіх етапах свого життєвого циклу, команда формується для одного проекту. Усі ці ознаки та визначення проекту повністю належать до політичних процесів в Україні, для яких невизначеність політичних, соціальних та економічних умов перетворює всі політичні процеси в унікальні та високоризиковані заходи. Високі рівні ризиків та невизначеність вимагають від науковців розробки нових ефективних критеріїв прийняття рішень у політичних проектах, побудови системи управління ризиками та розроблення кількісних та якісних методів розрахунку рівня ризиків на всіх етапах управління проектами.

Література

1. Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром, Р. Далтон. — М.: Аспект Пресс, 2002. — 537 с.

2. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: Монографія. — К.: Вид-во УАДУ, 2000. — 328 с.

3. Гелей С. Д. Політологія: Навч. посіб. / С. Д. Гелей, С. М. Рутар. — 4-те вид., перероб. і допов. — Л.: Світ, 2001. — 384 с.

4. Головатий М. Ф. Політична психологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. — К.: МАУП, 2006. — 400 с.

5. Дегтярев А. А. Политический анализ как прикладная дисциплина. — М.: МГИМО МИД РФ, 2004. — 320 с.

6. Колпаков В. М. Теория и практика принятия управленческих решений: Учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. — К.: МАУП, 2004. — 504 с.

7. Кухта Б. Політична влада та її рішення. — Л.: ЦИД, 2006. — 237 с.

8. Парсонс В. Публічна політика. Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. — К.: Вид. дім "Києво-Могилян. акад.", 2006. — 520 с.

9. Стоун Д. Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень. — К.: Вид. дім "Альтернативи", 2000. — 304 с.

10. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. — К.: Вид-во "Основи", 2002. — 750 с.

11. Управление проектом. Основы проектного управления: Учеб. пособие / М. Л. Разу, Т. М. Бронникова, Б. М. Разу и др.; под ред. М. Л. Разу. — М.: КноРус, 2006. — 768 с.

12. Управление проектами: Учеб. пособие / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро, Н. Г. Ольдерогге, А. В. Полковников; под общ. ред. И. И. Мазура и В. Д. Шапиро. — 6-е изд. — М.: Омега-Л, 2010. — 960 с.

13. A Guide to The Project Management Body of Knowledge. 2004 Edition. PMI, Newton Square, Pennsylvania USA. — 388 p.

14. Bodnar A. Decyzje polityczne. Elementy teorii. — Warszawa: Teoria polityki, 1985.

15. International Project Management Association. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ipma.ch>

Методи прийняття та імплементації рішень у політичних проектах нині потребують їх всебічного вдосконалення з урахуванням точно визначеного терміну їх реалізації, обмежених ресурсів та динамічного характеру чинників політичного середовища. Нині технології проектного менеджменту є найефективнішим засобом для вирішення складних політичних завдань.

Методы принятия и реализации решений в политических проектах сейчас нуждаются в их всестороннем совершенствовании на основе точно определенного срока их реализации, ограниченных ресурсов и динамического характера факторов политической среды. Технологии проектного менеджмента сегодня являются наиболее эффективным средством для решения сложных политических задач.

Now the methods of making and implementing decisions in political projects are needed in their comprehensive improvement on the basis of precisely defined timelines, limited resources and the dynamic nature of the political environment factors. Today the project management technologies are the most effective way to solve complex political problems.

Надійшла 13 лютого 2013 р.

**ПОЛІТОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ “АДМІНІСТРАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ”**

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 47–53

Особливості та сутність політичної складової діяльності керівника мають визначати політологічний зміст магістерських програм підготовки майбутніх керівників, перелік політичних знань та базових умінь, необхідних в їх управлінській діяльності.

Нові суспільно-економічні відносини, якими характеризується сучасний стан українського суспільства, вимагають посилення ролі особистості керівника в процесах здійснення політичної влади в країні. Одним із головних завдань діяльності, як адміністративно-управлінського апарату держави, так і адміністративних структур підприємств та установ, є організація ефективної діяльності виробничих та підприємницьких структур різних форм власності та організації.

На сучасному етапі функціонування і розвитку структур соціально-економічної сфери, окремих трудових колективів щодо вдосконалення системи управління принципового значення набуває забезпечення взаємозв'язків між виробничими структурами та органами державного управління, місцевого самоврядування. Йдеться про те, що ефективне адміністрування передбачає предметне використання психологічних, соціальних, особистісних резервів керівника, у тому числі його політичну культуру та свідомість, у процесі реалізації внутрішньої політики держави щодо економічного розвитку, підвищення рівня життя та підтримки підприємницької діяльності різноманітних фірм, організацій, установ тощо.

У колишньому СРСР формуванню “державної” політичної культури керівників усіх рівнів та рангів слугували політичні заняття (політична просвіта), партійні зібрання, ак-

тиви керівників, значення яких ставилося вище за фахову підготовку. У сучасній вітчизняній системі вищої освіти мають місце магістерські програми підготовки керівників. Така категорія магістерських освітніх програм характеризується, з одного боку, інноваційністю теоретичної складової програми, з другого боку, високим рівнем практичної підготовки, що має сприяти адаптації майбутніх керівників до нових соціально-економічних умов, відповідати кваліфікаційним рівням, потребам і запитам сучасного суспільства.

Необхідно зазначити, що існує багато наукових праць, теоретико-методологічні засади яких можуть слугувати основою для обґрунтування необхідності включення політологічної складової до програм підготовки керівників. Формуванню політичної культури та свідомості різних соціальних груп суспільства, у тому числі й керівників, присвячені праці визначних українських політологів В. М. Бебика [1], М. Ф. Головатого [4], М. В. Цюрупи [16], а також наукові дослідження молодих вчених В. М. Торяника [14], С. С. Щербини [18], О. С. Дмитренка [6]. Принципові основи діяльності управлінського апарату були закладені в працях відомих теоретиків А. Файоля [12], Р. Дафта [5], П. Друкера [7] та ін. Сучасні українські вчені різних наукових напрямів Ю. Є. Кулик [10], О. О. Петряєв [11], І. С. Процик [13], У. Б. Косар [8], О. В. Кострікін [9] та ін. також намага-

ються визначити особливості управлінської діяльності керівників. Серед інших наукових праць, які визначають загальні характеристики діяльності керівників, необхідно виділити наукові розвідки щодо особливостей підготовки керівників за спеціальністю 8.18010018 “Адміністративний менеджмент”, до яких можна віднести праці Є. В. Воробйової [2] та Н. Г. Чайки [17].

Незважаючи на наявність широкого спектру наукових досліджень, поза увагою науковців лишилася проблематика політологічної освіти керівників. Компетентнісний підхід до побудови програми навчання магістрів за спеціальністю “Адміністративний менеджмент” вимагає сформулювати перелік політологічних знань та умінь керівника сучасної конкурентоспроможної організації економічного чи соціального спрямування діяльності.

Виходячи з цих положень, визначимо необхідні політологічні знання та вміння майбутніх керівників, що дасть можливість окреслити основні методологічні вимоги та підходи до програм підготовки магістрів за спеціальністю “Адміністративний менеджмент”.

Основною проблемою подальшої демократизації політичного життя України є формування демократичного суспільства, з притаманною йому політичною культурою. Демократична політична культура – це відкрита, групова та особистісна політична культура, основними рисами якої є: спрямування дій до загальнонаціональної згоди у стратегічних політичних проблемах; динамізм, визнання необхідності періодичної зміни особистостей у владних структурах, плюралізм політичних поглядів; толерантність відносно дій і намірів опонентів, розуміння пріоритетної ролі громадянського суспільства, консенсус між основними соціальними групами і партіями; забезпечення юридичної, політичної і фактичної суверенності особи, розуміння нерозривного зв'язку особи із соціумом, оскільки політика не може бути приватною справою; наявність можливості вільного вибору своєї політичної позиції та її захист засобами легальної політичної дії [4, 214].

Зрозуміло, що нова політична культура народжується не відразу, їй передують тривалий процес змін свідомості, волі, соціально-політичних цінностей та ідеалів. Аналізуючи проблеми трансформації політичної культури в Україні на сучасному етапі, необхідно відзначити, що на інституціональному рівні спостерігається гальмування процесів формування демократичної політичної культури. Певна бездіяльність владних структур, некомпетентність політиків, чвари у Верховній Раді призводять до падіння авторитету владних структур серед населення країни.

Соціально-політична та економічна стабілізація взаємообумовлені та можливі тільки за умов довготривалого економічного зростання та поступового закріплення в масовій свідомості тісного взаємозв'язку економічної ефективності і нової демократичної політичної системи. Проте, за переконаннями професора Гарвардського університету С. Хангінгтона, демократія не обов'язково ефективно розв'язує всі нагальні проблеми корупції, несправедливості, соціальної нерівності, некомпетентного прийняття управлінських рішень, вона (демократія) лише створює морально-правові та інституціональні умови для гарантування свободи індивіда, рівні для всіх шанси участі у громадсько-політичних та економічних процесах [15, 134].

З огляду на логічний взаємовплив розвитку демократії та піднесення економічного добробуту населення, не останнє місце у процесах трансформації політичної культури належить доволі впливовій верстві населення в особі керівників підприємств та установ різної форми організації та власності.

На формування політичної культури сучасного вітчизняного управлінця впливають такі чинники: управлінець, як правило, доволі відсторонений від активної політичної діяльності, не входить до складу керівництва політичних партій, не бере участь в активних формах політичної діяльності. Він виступає обмеженим об'єктом політичної пропаганди і агітації внаслідок самодостатньої життєвої позиції тощо.

З огляду на досить суттєвий прошарок фахівців, які є керівниками різних рівнів, іс-

нують підстави виокремити політичну культуру управлінця як культуру окремої групи, якій притаманні особливі інтереси. До групи інтересів цієї категорії суспільства можна віднести такі соціально-політичні позиції:

- по-перше, керівники здебільшого зацікавлені в політичній та соціально-економічній стабільності суспільства, за таких обставин відповідна категорія характеризується помірною активністю щодо діяльності в соціально-економічній сфері, почувається впевнено, проте відсторонена від проявів політичної боротьби;

- по-друге, для політичної культури управлінця-керівника більш характерним є поміркована позиція, яка заперечує надмірну активність чи, навпаки, повну аполітичність у соціально-політичних питаннях, здебільшого це культура підданського типу;

- по-третє, для менеджера-керівника притаманне ототожнення політики з державною політикою, так званий етатизм, за теоретичними основами якого держава визнається першоосновою всіх суспільних процесів [16, 178].

Політична культура керівника має як загальні, так і специфічні риси. До загальних можемо віднести типологічні риси домінуючої політичної культури суспільства: підданську чи громадянську, культури англо-американського чи європейсько-континентального типу, наявність у засвоєному вигляді при практичній діяльності керівництва всіх чи певних елементів сучасної демократичної культури.

Політична культура керівника має і низку специфічних рис, куди необхідно віднести: домінування у структурі політичних цінностей соціально-політичного змісту, патріотизму, любові до так званої “малої” Батьківщини; високий рівень ділових елементів політичної культури: відповідальності, почуття важливості службового обов’язку; політична поміркованість, яка не дозволяє бути серед представників радикальних ідеологічних течій.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства має формуватися нова ідеологія, виховання керівника нової формації, здатного передбачати перебіг політичних та економічних подій, спроможного здійснюва-

ти інноваційні проекти розвитку вітчизняної економіки. У свою чергу, кожен керівник зобов’язаний упроваджувати у свідомість підлеглих ідеї національної єдності та незалежності, в тому числі й економічної. У цій найважливішій діяльності керівного складу особливе місце займає політична культура, роль і місце якої полягають у таких чинниках. По-перше, об’єднання зусиль всього колективу у вирішенні головних завдань виробництва, підвищення їх активності в умовах ринкової економіки. По-друге, зміцнення в колективах ідеї національної злагоди, релігійної толерантності в умовах багатонаціональності. По-третє, здійснення вирішального впливу на свідомість кожного працівника щодо упровадження демократичних принципів розвитку суспільства з урахуванням особливостей українського менталітету та підтримка і розвиток у підлеглих навичок підприємництва.

З’ясування чинників демократизації суспільства країни важливо для визначення перспектив функціонування національної економіки, її ролі та місця в системі світового господарства, умов, що забезпечують конкурентоспроможність, і напрямів підвищення ефективності господарської діяльності. Вміння визначати ці параметри є вкрай необхідним для керівників вищої управлінської ланки бізнес-структур.

Освіта є одним із важливих факторів, що впливають на розвиток економіки, забезпечуючи її конкурентоспроможність. Держава повинна проводити зважену політику і здійснювати підготовку кадрів відповідно до потреб національної економіки. Особливу увагу необхідно звернути на модернізацію існуючої системи підготовки керівників, особливо з проблем набуття майбутніми керівниками бізнес-структур політологічних знань та необхідних умінь.

Аналізуючи особливу категорію існуючих на сучасний момент магістерських програм підготовки майбутніх керівників за напрямом “специфічні категорії”, необхідно вказати їх специфіку. По суті, вони за затвердженими стандартами передбачають набір студентів, які вже мають повну освіту. До неї

за стандартом належать усі рівні вищої школи: бакалавр, спеціаліст, магістр.

Відповідно до Галузевого стандарту вищої освіти України [3] спеціальність спеціальних категорій 8.000007 (сучасний шифр спеціальності 8.18010018) “Адміністративний менеджмент” кваліфікації 1475.4 “Менеджер (управитель) з адміністративної діяльності” належить до міждисциплінарної інтегративної частини циклів економічних та гуманітарних дисциплін, завдання яких — загальнокультурна, світоглядна та методологічна підготовка топ-менеджерів. Освітньо-професійна програма спрямована на формування професійних компетенцій у галузі адміністрування й менеджменту на основі: психолого-управлінської підготовки, опанування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, фахово-адаптованої правової підготовки, посиленої фундаментальної підготовки за рахунок економіко-управлінських дисциплін. Основним завданням цієї програми за Державним стандартом є виробити у випускника універсальний управлінський підхід, вміння адміністративної діяльності відповідно до конкретного, обраного студентом, професійного напрямку.

По закінченні навчальної програми освітньо-кваліфікаційного рівня “Магістр” випускникам присвоюється професійна кваліфікація 1475.4 “Менеджер (управитель) з адміністративної діяльності”. За Держстандартом об’єктами діяльності випускника визначені: підприємства виробничої та невиробничої сфери, установи та організації, навчальні та наукові заклади, підприємницькі структури. Відповідно до стандарту визначаються й первинні посади у сфері діяльності: керівники підприємств, установ, організацій та їх структурних підрозділів.

Програми дисциплін побудовані таким чином, щоб давати поглиблені знання в цілому комплексі управлінських дисциплін. Крім того, студенти-магістранти отримують навички дослідницької роботи, набувають навичок систематизувати та узагальнювати інформацію.

У процесі викладання використовуються попередні знання студентів, здобуті при вив-

ченні економічних та гуманітарних, особливо психологічних, дисциплін. Магістратура зазначеного напрямку не має на меті поглиблення спеціалізації, вона націлена на розвиток системних, аналітичних управлінських компетенцій. Загальнотеоретичні курси цієї програми мають інноваційний характер і доповнюються курсами, орієнтованими на конкретну специфіку управлінської діяльності та прикладні дослідження.

Особливість цієї програми навчання полягає в тому, що програма спрямована на розвиток практичних організаторських компетенцій в адміністративно-управлінській, організаційно-розпорядчій, організаційно-експертній та організаційно-проектній діяльності.

До базових умінь випускника програми відносять такі: обґрунтування прогнозів соціально-економічного розвитку держави, регіону, галузі, підприємства, організації; здійснення розрахунків показників економічного і соціального розвитку підприємств; визначення пріоритетів економічного розвитку підприємств, організацій, галузей регіону та держави.

Навчальні дисципліни (модулі) політологічної спрямованості у курсі підготовки майбутніх керівників переважно є авторськими концепціями науковців, що здійснюють підготовку, і по суті ці дисципліни є логічним продовженням курсу “Менеджмент” та мають на меті поглибити знання студентів (магістрів) у теоретико-практичному сенсі відносно визначальної ролі державної політики щодо розвитку суспільства в цілому та сфері виробництва зокрема.

Таким чином, логічним є формулювання вимог до вмінь випускників магістерського курсу підготовки: в умовах професійної діяльності самостійно використовувати інформацію про організаційну систему; за допомогою знань з теорії управління з урахуванням особливостей її внутрішнього середовища та зовнішнього оточення на основі результатів дослідження охарактеризувати основні політико-адміністративні засади, що обумовлюють ефективне управління структурною одиницею суспільного виробництва чи соціальної сфери, розробляти рекомендації щодо

розв'язання конфліктів у взаємовідносинах із владними структурами центрального та місцевого рівнів.

Логічним є визначення необхідних тематик при висвітленні політологічних дисциплін: адміністративна система України; регіональні органи управління; трудовий колектив у структурі політичної системи суспільства; політична свідомість особистості керівника; політична участь і громадська активність особистості керівника; виробничі конфлікти: політичний, соціальний та управлінський аспекти тощо.

Метою політологічних дисциплін має бути поглиблення знань студентів (магістрантів) щодо процесів управління в цілому; формування у студентів уявлень про управління як функцію держави з притаманними їй адміністративною системою органів, що покликана реалізовувати цілі та завдання державного управління за умов ринкових трансформацій. Теоретичний матеріал навчальних програм політологічного змісту покликаний допомогти сформувати знання про цілісну систему управління державою, притаманну їй організаційну та функціональну структури; має дати чітку уяву про те, в який спосіб на ефективність управління певним підприємством (закладом, установою) впливають державна політика та діяльність окремих інститутів політичної системи.

За результатами вивчення політологічних дисциплін студенти (магістри) мають здобути теоретичні знання, такі як:

- державно-управлінські відносини та їх правове регулювання: поняття про державну управлінську систему та її компоненти; суб'єкт і об'єкт державного управління, управлінський вплив та зворотні зв'язки, роль зазначених компонентів у забезпеченні функціонування виробничо-економічного комплексу держави; виконавчо-розпорядчий характер та підзаконність державного управління;

- з урахуванням нових історико-соціальних, економіко-господарських реалій специфіку здійснення владних повноважень органами державної влади;

- сутність та функції політичної системи суспільства; значення діяльності інституцій-

ної, інформаційної та нормативно-регулятивної підсистем політичної системи;

- чинні на момент навчання державні програми щодо подальшого економічного розвитку окремих регіонів та країни в цілому, спрямування міжнародного співробітництва з виробничо-економічних питань;

- особливості формування ціннісних орієнтацій, в тому числі й політичних, особистості керівника у демократичному правовому суспільстві;

- специфіка діяльності керівника з питань визначення основних психологічних орієнтирів, формування та функціонування виробничих колективів на етапі формування ринкових відносин (перехідного етапу від планово-розподільчої до ринкової економіки);

- роль, значення лідерства та політичної свідомості й культури керівника в процесі забезпечення ефективного адміністрування.

Студенти (магістри) повинні вміти:

- визначити, пояснити та обґрунтувати роль, місце та значення державного адміністрування в суспільному житті;

- схарактеризувати основні політико-адміністративні засади, що обумовлюють ефективність адміністрування на різних рівнях управління: державному та місцевому;

- виокремлювати з-поміж інших складових управлінської діяльності такі характерні особливості, як: ціннісні орієнтації, політична свідомість, громадська думка, політична участь і громадська активність.

Отже, можна сформулювати такі висновки. Зафіксовано двосторонній взаємозв'язок — політична культура особистості залежить від політичної системи суспільства, політичного режиму влади, домінуючого типу політичної культури.

Політична культура керівника має бути демократичною, патріотично-громадянського спрямування. Вона визначається чітким статусом керівника — посадової особи, основна функція якої є виконання службових обов'язків громадянина української держави з великими владними повноваженнями.

При підготовці майбутніх керівників у межах магістерських програм за напрямом специфічні категорії програми політоло-

гічних курсів мають забезпечити здобуття теоретичних знань та методологічних політико-управлінських моделей, набуття управлінських умінь як інструментарію дій для майбутніх керівників виробництв різної форми власності.

Для впровадження політологічної складової у навчальні магістерські програми необхідно розробити приблизні критерії оцінки політичної культури керівника. Так, оптимальний рівень політичної культури може характеризуватися служінням інтересам держави і суспільства, захистом інтересів працюючих, високим професіоналізмом, створенням умов для неухильного підвищення своїх підлеглих службовими сходами та їх виховання в дусі співпричетності до соціально-економічних, культурних, політичних реформ в Україні.

Отже, освітня діяльність закладів вищої освіти з організації цілого комплексу заходів, спрямованих на відтворення повноцінної політологічної складової змісту підготовки майбутніх керівників за магістерськими програмами, має важливе значення для формування у майбутньому політичної свідомості, культури та громадської активності керівного складу виробничих структур, що є необхідним для ефективного виконання ними професійних завдань в умовах економічної та політичної нестабільності, з чим і пов'язаний високий рівень складності й ризику їх діяльності. Теоретичні дослідження щодо політологічної складової змісту підготовки магістрів за спеціальністю "Адміністративний менеджмент" необхідно продовжити за такими напрямками: політична складова управлінської діяльності керівників приватних виробничих структур; взаємозумовленість процесів демократизації суспільства та розвитку економіки й підприємництва в Україні.

Література

1. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина: Монографія. — К.: МАУП, 2003. — 424 с.
2. Воробйова Є. В. Педагогічні умови формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх менеджерів адміністративної діяльності: Автореф.

дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. — Вінниця, 2010. — 20 с.

3. Галузевий стандарт вищої освіти України. Підготовка магістра за спеціальністю специфічних категорій 8.000007 "Адміністративний менеджмент" кваліфікації 1475.4 "Менеджер (управитель) з адміністративної діяльності". Видання офіційне. — К.: Мін-во освіти і науки України, 2004. — С. 4, 22, 4, 34.

4. Головатий М. Ф. Політична психологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. — 2-ге вид. — К.: Центр учбової літ-ри, 2009. — 400 с.

5. Дафт Р. Л. Менеджмент = Management / Дафт Ричард Л. — 6-е изд. — СПб.: Питер, 2008. — 864 с.

6. Дмитренко О. С. Громадська думка як чинник демократизації політичної культури в Україні: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2010. — 20 с.

7. Друкер П. Ф. Энциклопедия менеджмента. — М.: Вильямс, 2004. — 432 с.

8. Косар У. Б. Професійна самосвідомість керівника як чинник успішності управлінської діяльності: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. — К., 2011. — 20 с.

9. Кострікін О. В. Професійно важливі якості керівника як чинник ефективності управлінської діяльності: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03; Укр. інж.-пед. акад. — Х., 2010. — 20 с.

10. Кулик Ю. Є. Інтернаціоналізація професійного розвитку менеджерів: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". — К., 2010. — 20 с.

11. Петряев О. О. Методичні основи розвитку функцій керівника (на прикладі виробничих організацій: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01; Харк. нац. екон. ун-т. — Х., 2005. — 20 с.

12. Принципы управления Анри Файоля. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.grandars.ru/college/ekonomika-firmy/anri-fayol.html>

13. Процик І. С. Мотивування керівників в системі управління підприємством: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01; Нац. ун-т "Львів. політехніка". — Л., 2007. — 25 с.

14. Торяник В. М. Взаємна політична відповідальність державної влади і громадянина в сучасній правовій державі: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02; Дніпропетр. нац. ун-т. — Д., 2006. — 17 с.

15. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. — М.: ООО "Издательство АСТ", 2003. — 603 с.

16. Цюрупа М. В. Основи сучасної політології: Підруч. для студ. вузів / М. В. Цюрупа, В. С. Ясинська. — К.: Кондор, 2009. — 354 с.

17. Чайка Н. Г. Компетентнісний підхід до побудови програми навчання магістрів за спеціальністю "Адміні-

стративний менеджмент” // Наук. праці МАУП: Концептуальні засади формування менеджменту в Україні: 36. наук. праць. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. — С. 57–64.

18. Щербина С. С. Генеза політичних еліт в Україні: сутність, структура, особливості: Автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04; Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2011. — 20 с.

Основним завданням педагогічних технологій освітнього рівня “Магістр” є набуття студентами умінь, навичок та здатностей управлінської діяльності, у тому числі й політичного характеру, та їх застосування у виробничій сфері. Зміст програм магістерської підготовки, навчально-методичні засади державного стандарту, основні методологічні положення курсу підготовки мають враховувати політологічну складову.

Основным заданием педагогических технологий образовательного уровня “Магистр” является приобретение студентами умений, навыков и способностей управленческой деятельности, в том числе и политического характера, их применение в производственной сфере. Содержание программ магистерской подготовки, учебно-методические положения государственного стандарта, основные методологические положения курса подготовки должны учитывать политологическую составляющую.

The main task of the educational technology sensible M.Sc. students is to acquire skills and abilities of management, including those of a political nature, their use in the industrial sector. Master training program content, educational status of the state standard, the basic methodological principles training course have to consider political science component.

Надійшла 12 лютого 2013 р.

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 54–60

В кризових умовах стає особливо помітним той факт, що чинна система політичного управління неспроможна забезпечити ефективні антикризові заходи, як і подібні їй моделі політичного правління, що мають застарілу інституційну основу, управлінські параметри яких не відповідають сучасним вимогам глобального розвитку.

Розробка концепцій, орієнтованих на пошук ефективної моделі політичного управління, має теоретичне і практичне значення. У проаналізованій літературі з цієї проблематики знайшли висвітлення питання, що стосуються: порівняльного аналізу моделей політичного управління країн Західної, Центральної Європи і пострадянського простору [17; 7; 1; 11]; обґрунтування пріоритетності конституції як інституційної конструкції для розбудови інститутів політичного управління [3; 10; 16]; з'ясування слабких сторін конституційної конструкції політичного управління в рамках основних трансформаційних періодів України [5; 18; 19; 20]; окреслення нової конституційної моделі політичного управління України [14; 21; 22]. Однак ця проблема надалі залишається нерозв'язаною, оскільки існує нагальна потреба в глибокому аналізі прогалин попереднього конституційного процесу і в обґрунтуванні концептуальної позиції щодо стратегічних пріоритетів конституційної реформи.

Обґрунтуємо концептуальні позиції щодо окреслення нової конституційної конструкції ефективної моделі політичного управління на основі аналізу прогалин попередніх конституційних моделей. Для того щоб зрозуміти специфіку конституційного процесу в Україні, в рамках якого була збудована чинна

модель політичного управління, необхідно виокремити основні трансформаційні етапи його становлення та розвитку, це: підготовчий (1989–1991 рр.) — етап лібералізації; перший етап (1991–1994 рр.) — початок трансформаційного періоду, другий (1994–2004 рр.) — формування авторитарно-бюрократичного, а згодом і авторитарно-олігархічного режиму, третій (2004–2010 рр.) — виникнення гібридного політичного режиму із яскраво вираженими ознаками несконсолідованої політичної демократії, четвертий (2010 р. — до сьогодні) — консолідація авторитаризму.

Стислий аналіз зазначених нами трансформаційних етапів встановлення і розвитку політичного управління України дає змогу виявити його слабку інституційну конструкцію, закріплену передусім в Основному Законі. Йдеться про те, що жодна конституція чи конституційні зміни не заклали сучасну інституційну основу політичного управління, на якій можна було б шляхом ухвалення звичайних законів завершити процес розбудови системи розвиненої політичної демократії.

На першому етапі у змінах до Конституції УРСР була закріплена анархічно-демократична модель політичного управління, яка ґрунтувалась на еклектичному поєднанні інституційних елементів комуністичної сис-

теми у вигляді верховенства рад і частково демократичної у вигляді інституту президентства та партійної системи. На другому етапі у Конституційному Договорі та Конституції України (1996 р.) була закріплена монополія президентської влади, суть якої полягала в тому, що глава держави контролював усю виконавчу вертикаль, військово-силові структури, генпрокуратуру, але не ніс конституційної відповідальності за результати управлінської діяльності. На третьому етапі, шляхом конституційних змін у 2004 р., була обмежена монополія президентської влади і до певної міри був закладений збалансований механізм розподілу повноважень між парламентом, урядом і главою держави [9]. Однак, ряд інституційних протиріч між президентом та урядом послабили систему управління з точки зору забезпечення її ефективності. На четвертому етапі, на основі рішення Конституційного Суду України про неконституційність внесення цих змін в Україні, була відновлена стара модель політичного управління. Президенту В. Януковичу довелося її зміцнити за рахунок ухвалення законів про регламент діяльності Верховної Ради України, судоустрій та статус суддів, вибори до місцевих органів влади та парламенту, а також домінування пропрезидентської партії — Партії Регіонів в органах представницької влади.

Із наведеного аналізу випливає, що інституційна база, яка закріплена в Основному Законі, є вирішальним фактором для побудови моделі політичної системи загалом і політичного управління зокрема. Наївно шукати причини авторитаризму (як це має місце на пострадянському просторі) в психологічних рисах політичних лідерів. У дослідженнях з питань посткомуністичної трансформації переконливо доведено, що владна монополія є основним гальмівним фактором демократичних трансформацій, оскільки наближені групи до авторитарного лідера мають можливість отримувати ренту від трансформаційних економічних процесів й об'єктивно незацікавлені у швидких і радикальних змінах [3; 12; 15]. Закономірністю владної монополії є прагнення до розширення повноважень

і збереження на тривалу перспективу свого панування. Тому політичні репресії щодо своїх опонентів, фальсифікації виборів, різке обмеження свободи у ЗМІ є наслідком монополії президентської влади, закріпленої у конституціях. Ця особливість доволі переконливо розкрита у працях відомого російського політолога І. Клямкіна [3]. Він, зокрема, наголошує, що авторитарна природа путінського режиму закладена в Конституції РФ (1993 р.), а не є лише наслідком діяльності схильного до авторитаризму президента В. Путіна.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що ефективну модель політичного управління в рамках чинної Конституції, як показує практика, створити неможливо. Тому питання ухвалення нової редакції Основного Закону можна вважати стратегічним пріоритетом політико-правової трансформації. У зв'язку з цим виникає питання, чи доцільно ухвалювати нову редакцію Конституції в рамках чинного порядку внесення конституційних змін відповідно до статей Конституції України 155, 156 [8, 43–44]. Чи потрібно спочатку конституювати ще одну процедуру, яка б передбачала розв'язання цієї проблеми конституційною асамблеєю (конституантою). При цьому треба сказати, що конституанта відображає найдемократичніший характер конституційного процесу лише в тих випадках, коли вона сформована на основі широкого народного представництва. Йдеться про те, що склад конституанти має формуватися шляхом прямих виборів або делегуванням представників від політичних органів державної влади, регіонального та місцевого самоврядування, впливових громадських організацій, які мають загальнонаціональний статус. У цьому контексті важливим є закріплення вимог до членів конституанти (наприклад: що вони є визнаними фахівцями в галузі правових та політичних наук і не мають права балотуватися до всіх представницьких органів влади протягом 5–10 років, обіймати керівні посади в органах політичного управління та правової системи). Така вимога має запобігти утвердженню політичної доцільності над потребою вдосконалення

юридичної конструкції Конституції в інтересах суспільства. Юридичне закріплення порядку ухвалення Основного Закону шляхом конституанти на сьогодні є надто складним, оскільки це передбачає внесення конституційних змін відповідно до ст. 156 Конституції України. Врегулювати це питання шляхом звичайного закону, як це пропонують деякі експерти [4], видається неможливим з огляду на його неконституційність. Тому необхідно статус конституанти закріпити в новому конституційному проекті, який має розробити чинна Конституційна Асамблея. Вона відіграватиме роль інституту, який регулює порядок ухвалення нової редакції конституції в рамках вираження установчої функції народу як суверена.

Наступним важливим кроком розв'язання цієї проблеми є закріплення в Конституції моделі державного правління. Аналіз усіх попередніх конституційних проектів дає можливість виявити як сильні, так і слабкі сторони конституційної конструкції державного правління [13; 14; 21]. Більшість проектів були спрямовані на утвердження президентської та парламентсько-президентської форми правління. До сказаного слід додати, що в цих проектах окреслена більш збалансована з точки зору ефективності політичного управління і демократичної система політичної влади, але механізм стримувань і противаг потребує вдосконалення.

З точки зору запровадження ефективної політичної моделі управління, у новій редакції Конституції необхідно закріпити парламентську республіку із двопалатним парламентом. Таку думку поділяють деякі політологи та соціологи, зокрема Є. Головаха [2]. На підтвердження цієї думки можна висунути такі аргументи: по-перше, президентська форма правління ніде крім США не забезпечила ефективності політичного управління; по-друге, якщо в деяких країнах Латинської Америки є вагомі успіхи у трансформаційних процесах, то вони обумовлені, швидше за все, тривалим інституційним розвитком і високим цивілізаційним рівнем політичних еліт, ніж інститутами президентської форми правління; по-третє,

президентська форма правління, як показує досвід США, забезпечує ефективне політичне управління за умови конституційно закріплених чітких механізмів стримувань і противаг у системі федеральної держави, коли існує оптимальний баланс повноважень між федеральними органами і органами суб'єктів федерації, сильній партійній конкуренції, розвиненому громадянському суспільству; по-четверте, в посткомуністичних країнах сильна президентська влада як в рамках президентської форми, так і змішаної форми правління стала ядром авторитарних режимів, що в кінцевому результаті призвело до утвердження олігархічної моделі капіталізму; по-п'яте, посткомуністична модель президентсько-парламентської форми правління передбачає надто широкі повноваження глави держави, який здійснює загальне політичне керівництво державою і не відповідає за результати управлінської діяльності і слабкі повноваження уряду, а також виконує функцію вищого органу виконавчої влади; по-шосте, парламентська модель політичного правління забезпечила набагато успішніше трансформаційні процеси як в країнах Прибалтики, так і в Молдові. До сказаного слід додати, що противниками демократичних змін на всьому пострадянському просторі виступали президентські команди, апелюючи до неспроможності парламентів ефективно управляти.

Для побудови конструкції парламентської форми правління доцільно використати ряд концептуальних положень, сформульованих у конституційних проектах, а також досвід країн Центральної Європи — членів Європейського Союзу і Грузії, які закріпили аналогічну модель державного правління [21; 7; 6]. У рамках такої моделі статус глави держави має виражатися в тому, що: президент як глава держави виконуватиме функції гаранта суверенітету, територіальної цілісності, представницьку й арбітражну, а прем'єр-міністр — вищого державного управління, для виконання своїх функцій володіє правом вето на ухвалення парламентом законів і розпуск парламенту, якщо він у конституційні терміни не сформує уряд, не затвердить бюджет, а

також отримає недовіру на загальнонародному референдумі за ініціативою глави держави; доручає лідеру найбільшої за кількістю мандатів фракції сформувати уряд, який має отримати вотум довіри шляхом абсолютної кількості голосів депутатів парламенту при затвердженні урядової програми; призначає суддів всіх інстанцій, Генерального прокурора за поданням Вищої ради юстиції та згодою верхньої палати; за згодою верхньої палати президент призначає голів СБУ, Національного бюро розслідування, НБУ на термін значно довший ніж президентські повноваження; призначає та звільняє представників президента на регіональному рівні; на підставі рішення Вищого адміністративного суду має право розпустити представницькі регіональні та місцеві органи, а також здійснити посадову субституцію голів регіонального та місцевого самоврядування; президент призначає дипломатичних представників за поданням глави уряду; повноваження глави держави можуть бути достроково припинені в порядку процедури імпичменту і за результатами всенародного референдуму.

Президент обирається на спільному засіданні обох палат парламенту в рамках трьох турів. Для отримання перемоги в першому та другому турах необхідно набрати 2/3 голосів депутатів. У третьому турі голосування відбувається тільки за двох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів у двох попередніх турах, і перемогу отримує той кандидат у президенти, який набрав абсолютну більшість голосів депутатів. У разі невдалого здійснення цієї процедури склад парламенту доповнюється представниками від регіонів (по 3 від кожного). Оскільки в нашій концептуальній моделі президент виконує виключно функцію глави держави, він має бути позбавлений таких функцій, як гаранта додержання Конституції, прав і свобод громадян, призупиняти чи скасовувати акти КМУ, уряду АРК і голови РНБО.

Конституювання бікамералізму має стати вагомим кроком на шляху вдосконалення українського парламентаризму загалом і політичного управління зокрема. Це забезпечить гармонізацію національних і регіо-

нальних інтересів за рахунок рівного представництва у верхній палаті (від кожного регіону по три сенатори); підвищення якості депутатського складу за рахунок ротації двох палат, яка відбуватиметься кожних два роки на половину; залучення представників громадськості до парламентської діяльності; взаємодію політикуму і громадськості шляхом формування нижньої палати в рамках пропорційної виборчої системи з відкритими регіональними списками, а верхньої палати — мажоритарної; удосконалення законодавчого процесу шляхом погодження спірних законодавчих проблем між представниками обох палат; створення збалансованого механізму розподілу повноважень між двома палатами, згідно з яким нижня палата буде відповідати за формування уряду і державні фінанси, а верхня — формування суддівського корпусу, а також вищих посадових осіб правоохоронних органів і ЗСУ.

У силу того, що в парламентській моделі правління основним центром політичного управління стає уряд, необхідно в конституції закласти такі механізми, які забезпечуватимуть ефективність його управлінських дій. Одним із таких механізмів є порядок формування уряду. Складна й чітка процедура формування уряду запобігає ймовірним політичним конфліктам, що можуть спричинити урядову нестабільність. З цією метою доцільно взяти як еталон порядок формування уряду у таких країнах, як Естонія, Словенія і Грузія [7, 22, 290–291; 6].

Перевага механізму формування уряду у цих країнах полягає у наступному: чітко визначені повноваження глави держави та парламенту в цьому процесі; кожна процедура процесу регламентована часовими рамками; кандидат у прем'єр-міністри має сформувати уряд, який набуває чинності завдяки отриманню довіри з боку парламенту або нижньої палати під час затвердження урядової програми; якщо кандидатура глави уряду, запропонована главою держави, не отримує парламентську довіру, тоді парламентські фракції висувають інші кандидатури. Після невдалого завершення всіх процедур, пов'язаних з формуванням уряду, глава

держави має право розпустити парламент або нижню палату.

Таким чином, проаналізовані процедури формування уряду доцільно було б використати в конституційному конструюванні інститутів політичного управління України. Крім цього, варто зауважити, що в країнах із розвиненою політичною демократією, незважаючи на різні процедури формування уряду, вирішальна роль у цьому процесі належить партіям, які представлені в парламенті.

Ефективність державного управління залежить не лише від ефективного механізму формування уряду, а й від його повноважень. З огляду на європейську практику реалізації такого аспекту урядової діяльності, необхідно було б значно розширити повноваження КМУ. Це, зокрема, стосується таких повноважень, як право видавати делеговані закони, закони-декрети, закони крайньої необхідності, бути суб'єктом конституційного звернення з приводу розмежування компетенції між державними органами, державними органами та органами регіонального та місцевого самоврядування, ставити питання про вотум довіри, що може бути наслідком прийняття урядового рішення парламентом або відставку уряду. Майбутня Конституція України має чітко закріпити, що уряд несе повністю відповідальність за визначення і реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики. Крім цього, треба чітко окреслити, які акти глави держави підлягають контрастисигнації з боку глави уряду та профільних міністрів.

Ефективність уряду до певної міри залежить від статусу і повноважень прем'єр-міністра як топ-менеджера у парламентській та змішаній формах державного управління. З цієї точки зору заслуговує на увагу класифікація голів уряду за масштабом їх впливу на процес урядової діяльності, запропонована Дж. Сарторі [16, 98]. Виходячи із цієї класифікації, найбільш сильні повноваження голови уряду притаманні Вестмінстерській моделі. Але в українській версії парламентської моделі правління недоцільно наділяти голову уряду правом розпуску нижньої палати за санкцією глави держави, оскільки ця функція є прерогативою президента. Крім

цього, в Україні на найближчу перспективу не сформується така сильна партія, яка здатна самостійно сформувати уряд. Проте, можна прем'єр-міністра наділити правом призначати та звільняти міністрів, керівників органів центральної виконавчої влади, які не входять у КМУ.

Важливим кроком на шляху підвищення ефективності інститутів політичного управління є конституційне закріплення збалансованого механізму стримувань і противаг. Суть цього механізму полягає в тому, що основні інститути політичної влади наділені певними повноваженнями, які обмежують один одного з метою недопущення виходу того чи іншого інституту за межі своєї компетенції. Крім цього, політична відповідальність можлива лише в рамках оптимального механізму стримувань і противаг. До найважливіших елементів механізму стримування противаг, виходячи із аналізу світової конституційної практики, можна віднести: дострокове припинення повноважень глави держави; дострокове припинення повноважень парламенту або нижньої палати; процедура вотуму недовіри або резолюції осуду урядові; постановка урядом питання про довіру, депутатський імунітет.

Порядок дострокового припинення повноважень глави держави здійснюється з допомогою таких процедур, як імпічмент, кримінальне переслідування і референдум. Підставами для здійснення процедури імпічменту можуть бути: порушення главою держави конституції і законів; вчинення державної зради або тяжкого злочину. Якщо глава держави порушує конституцію і закони, то процедуру імпічменту, як правило, завершує Конституційний Суд. В Конституції України слід закріпити всі три процедури, в рамках яких глава держави буде нести відповідальність (конституційну, кримінальну та політичну).

У разі порушення конституції і законів, а також скоєння злочинів Президент України може бути усунений шляхом процедури імпічменту, яка розпочинається на підставі обвинувачення, висунутого кваліфікованою більшістю голосів депутатів обох палат пар-

ламенту і завершується рішенням Конституційного Суду. Ініціювання процедури імпідменту може розпочатися на підставі однієї третини депутатів нижньої палати або сенаторів. Якщо глава держави обвинувачується у скоєнні злочинів, то для висунення обвинувачення достатньо буде абсолютної більшості голосів депутатів обох палат. Процедуру імпідменту завершує Вищий кримінальний суд. Процедуру імпідменту слід поширювати, крім глави держави, на всіх членів уряду, депутатів обох палат парламенту, суддів, Генерального Прокурора, Голову рахункової палати.

Конституції країн із розвинутою політичною демократією передбачають розпуск главою держави парламенту або його нижньої палати, коли вони не сформували уряд у конституційні терміни, не затвердили бюджет, а також отримали недовіру на загальнонародному референдумі. У новій Конституції України доцільно закріпити вищезазначені підстави для дострокового припинення повноважень нижньої палати.

Противагами, які запобігають неефективній діяльності уряду, є процедури вотуму недовіри та резолюція осуду. Якщо ці дві процедури передбачають вплив парламенту на діяльність уряду, то постановка урядом питання про довіру — зворотний вплив. Використовуючи цю процедуру, уряд спонукає парламент схвалювати необхідні урядові рішення, оскільки в протилежному випадку відбудуться відставка уряду і дострокові вибори нижньої палати.

Депутатський імунітет означає недоторканність парламентаріїв, тобто повний їх захист з боку представницького органу від арешту і кримінального переслідування. У Конституції України необхідно закріпити таку форму імунітету, яка гарантуватиме недоторканність народного депутата тільки під час парламентської сесії, від арешту та затримання під вартою і не буде поширюватися на випадки затримання його на місці скоєння злочину.

Важливим стримуючим фактором для можливих зловживань з боку виконавчої влади загалом і уряду зокрема є парламентська опозиція. Вона не тільки опонує уряд з

приводу реалізації власної урядової стратегії, а й висуває альтернативні варіанти суспільних перетворень. Крім цього, вона забезпечує в основному парламентський контроль над органами політичного управління. Статус опозиції може регулюватися окремим законом або законом про регламент діяльності парламенту, або нижньої палати, а також правовим звичаєм. В Україні слід законодавчо закріпити статус опозиції, суть якого полягає в наступному: партія, яка не увійшла в урядову коаліцію і є найбільшою за кількістю мандатів, отримує право на формування опозиції; опозиція отримує право контролювати бюджетну комісію та комісії з питань правоохоронної діяльності й оборони; притягувати до юридичної відповідальності членів уряду в рамках тимчасових слідчих комісій (їх можна буде утворити однією п'ятою кількості депутатів від конституційного складу парламенту), які зможуть самостійно розслідувати справи і передавати в суд.

Отже, чинна конституційна конструкція політичного управління, як і попередні, не відповідає інституційним параметрам розвиненої політичної демократії і не може бути ефективною в умовах демократичного транзиту. Для застосування в нинішньому конституційному процесі запропоновано конституційну модель політичного управління.

Література

1. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політико-правові системи світу: Навч. посіб. — К.: Центр учбової л-ри, 2012. — 346 с.
2. Головаха Є. Італія за 50 років пережила 56 розпусків парламенту, українці не гірші. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/278555-golovaha-italiya-za-50-rokiv-perejila-56-rozpuskiv-parlamentu-ukrajintsi-ne-girshi.html>
3. Клямкин И. В Конституции не должно быть места для вождя. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.novayagazeta.ru/politics/50372.html>
4. Коліушко І., Кириченко Ю. Конституційна асамблея — шлях до нової Конституції України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/konstitutsiyna_asambleya__shlyah_do_novoyi_konstitutsiyi_ukrayini-52761.html

5. Колодій А. Траєкторія демократичного переходу в Україні // Розд. 2 з кн.: Трансформація в Польщі і в Україні: 1989–2009. Вибрані аспекти. — С. 23–38. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://political-studies.com/?p=570>
6. Конституція Грузії. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://firussia.webege.com/countries/georgia/constitution/Georgia_constitution.html
7. Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. — К.: Укр. правн. фундація. Вид-во “Право”, 1996. — 544 с.
8. Конституція України. — ТОВ “ВВП Нотіс”, 2012. — 48 с.
9. Конституція України // ВВР України. — № 2222. — 2004. — 141 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/content/constitution.html>
10. Лейпхарт А. Конституционные альтернативы для новых демократий // Полит. исследования. — 1995. — № 2. — С. 135–146.
11. Ляшенко Т. Інститут президентства в країнах Центральної Азії. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1347>
12. Норгаард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн // Пер. з англ. М. Козуба та А. Галушки. — К.: Ніка-Центр, 2007. — 424 с.
13. Проект нової Конституції України // ВВР України. — № 37. — 1992. — 550 с.
14. Проект Конституції України Президента В. Ющенка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://glavred.info/archive/2009/03/31/121254-9.html>
15. Пшеворський А. Демократія і ринок. Політичні і економічні реформи в Східній Європі і Латинській Америці. — К.: Смолоскип, 2005. — 1108 с.
16. Сарторі Д. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідж. структур, мотивів і результатів: Пер. з англ. — Л.: Артєк, 2001. — 224 с.
17. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: Монографія. — ЛНУ ім. І. Франка, 2007. — 391 с.
18. Рутар С. М. Сучасні проблеми модернізації політичної системи України // Вісн. ЛКА. Сер. гуманіт. науки. — № 7. — Л.: ЛКА. — 2009. — С. 109–114.
19. Рутар С. М. Україна в контексті посткомуністичних трансформацій. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2011_10/53.pdf
20. Рутар С. М. Чи потрібна Україні нова Конституція? (колізії та прогалини чинної Конституції) // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. “Україна та Польща у вимірі незалежності (1918–2008 рр.).” — Л.: ЛУБП. — 2008. — С. 259–262.
21. Якою могла бути українська Конституція. Проекти громадянського суспільства // ШПА при НаУКМА, УНЦПД, КВУ: За заг. ред. Н. В. Линник. — К.: Лікей, 2008. — 64 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.spa.ukma.kiev.ua/konst/files/constitution.pdf>
22. Янішевський С. О., Сало І. С., Яблонський В. М. Конституція в незалежній Україні: 20 років розвитку та механізмів подальших змін // Стратегічні пріоритети. — № 2. — 2011. — С. 7–16.

Обґрунтовується потреба у конституційному закріпленні нової ефективної моделі політичного управління. Пропонується власна концепція інституційної конструкції цієї моделі.

Обосновывается необходимость в конституционном закреплении новой эффективной модели политического управления. Предлагается собственная концепция институциональной конструкции этой модели.

In the article are substantiated the need for constitutional secured a new effective model of political governance. A proper concept of institutional design of this model.

Надійшла 11 березня 2013 р.

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА УПРАВЛІННЯ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 61–65

Сучасний вищий заклад освіти МВС України є складною за своєю структурою і функціями системою, яка потребує належного рівня організації управління нею. Основною метою діяльності ВНЗ є підготовка фахівців для органів і підрозділів МВС, інших органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій України. Управління ВНЗ МВС України передбачає процес цілеспрямованого організуючого впливу на відповідну підсистему у сфері освіти з метою підготовки висококваліфікованих кадрів для МВС України та інших сфер життєдіяльності суспільства і держави.

Вищі навчальні заклади Міністерства внутрішніх справ України (далі — МВС) є державними навчальними закладами, які підпорядковані МВС, засновані і діють згідно із законодавством України, реалізують відповідно до наданої ліцензії (ліцензій) освітньо-професійні програми підготовки фахівців за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечують навчання, виховання та професійну підготовку осіб з урахуванням нормативних вимог у галузі вищої освіти з метою задоволення освітніх потреб особи, суспільства і держави, а також здійснюють наукову і науково-технічну діяльність [1].

Визначимо сутність, структуру ВНЗ МВС України та розглянемо особливості управління вищими навчальними закладами системи МВС України.

Сучасний вищий заклад освіти МВС України є складною за своєю структурою і функціями системою, яка потребує належного рівня організації управління нею. Завдання відомчої вищої освіти вимагають вирішення комплексу різноманітних і різнобічних завдань щодо підготовки фахівців різних напрямів оперативно-службової діяльності в органах внутрішніх справ, організації

навчально-методичної і виховної роботи, проведення наукових і науково-дослідних робіт, організації перепідготовки і підвищення кваліфікації практичних працівників ОВС, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу і наукових досліджень. Система вищих закладів освіти МВС охоплює підготовку фахівців найвищої кваліфікації щодо всіх галузей діяльності: органів внутрішніх справ [5].

Основною метою діяльності ВНЗ є підготовка фахівців для органів і підрозділів МВС, інших органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій України.

Головними завданнями ВНЗ є:

- освітня діяльність з підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та спеціалізації фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів згідно зі стандартами вищої освіти;
- виконання державного замовлення та угод на підготовку фахівців з вищою освітою;
- наукова, науково-педагогічна, науково-практична, науково-технічна і культурно-виховна діяльність;
- підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів для МВС;

- спеціальна курсова підготовка;
- довузівська профорієнтаційна підготовка учнів шкіл, ліцеїв, гімназій та інших загальноосвітніх навчальних закладів, а також інших осіб, які мають право вступу до ВНЗ [1].

Основним завданням ВНЗ МВС України у контексті реформування вітчизняної системи вищої освіти є запровадження передбаченої Болонською декларацією системи академічних кредитів, аналогічній ECTS (найпоширеніший у європейських університетах системі взаємного зарахування (трансферу) та накопичення кредитів). Важливим моментом запровадження цієї системи є можливість урахувати не тільки навчальне навантаження, а й інші досягнення курсанта, студента (слухача) [3].

Організація діяльності складного і побудованого за системним принципом організму, яким є вищий заклад освіти в системі МВС, а також управління нею здійснюється відповідно до напрацьованої на сьогодні нормативної бази, основи якої закладені в Конституції України, законах України “Про міліцію”, “Про освіту”, інших чинних актах законодавства.

Аналіз механізмів державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України показав, що функціонування системи вищої освіти МВС України ґрунтується на законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про міліцію”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, указах Президента України “Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні”, “Про Національну доктрину розвитку освіти”, “Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України”, постановах Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад”, наказах МВС України “Про Програму реформування системи освіти МВС України”, “Про затвердження Правил відбору та прийому до вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України”, “Про затвердження Типового договору про підготовку фахівця у вищому навчальному

закладі Міністерства внутрішніх справ України”, “Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС”, “Про затвердження Положення про організацію післядипломної освіти працівників органів внутрішніх справ України”, “Про затвердження Положення про підготовку фахівців у вищих навчальних закладах МВС за заочною та дистанційною формами навчання”, “Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах МВС України”, “Про затвердження Положення про практичну підготовку слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України” та інших нормативно-правових актах.

Особливості здійснення управлінської діяльності у відомчих вищих закладах освіти (ВЗО) МВС України визначаються їх специфікою, особливими, притаманними лише їм рисами. По-перше, відомчі ВЗО є винятково державними, а відтак на них покладено особливу відповідальність в організації та проведенні навчального процесу, наукових досліджень, підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів згідно з цим високим статусом і вимогами, які з цього випливають [5].

По-друге, професорсько-викладацький склад, співробітники, курсанти і слухачі проходять службу в органах внутрішніх справ МВС України, належать до постійного та перемінного атестованого особового складу. Отже, управлінська, навчально-методична, наукова, виховна діяльність здійснюються на підставі не лише норм, викладених у документах, що регламентують функціонування вищої школи (зокрема, її найпотужнішого, державного сектора) в межах усієї України, а й передусім розвиненої відомчої нормативної бази [2].

Управління вищим закладом освіти МВС за своїм змістом має враховувати різноманітність і специфічність поставлених перед органами внутрішніх справ завдань, зокрема, ту обставину, що вони з-поміж усіх інших силових структур держави найтісніше взаємодіють з населенням, мають здатність вирішувати складні правоохоронні завдання

лише враховуючи всі суспільні чинники, корелюючи свою роботу відповідно до найбільш важливих і значущих соціальних процесів [6].

Здійснення управлінських функцій у вищому закладі освіти МВС України поділяється на дві основні складові: зовнішній управлінський вплив, джерелом якого виступають правові акти й акти управління суб'єктів, до відома яких віднесено ці завдання: Міністерства внутрішніх справ України в цілому, його керівництва, Головного управління по роботі з особовим складом (яке безпосередньо керує роботою ВЗО МВС), інших галузевих Головних управлінь, керуючих елементів МВС як єдиної функціональної системи. Другою складовою виступає управління вищим закладом освіти, що відбувається всередині тієї, відносно замкненої системи, якою він є. Суб'єктами управління тут виступають органи, на які покладено за посадовими обов'язками здійснення управлінських функцій власне у ВЗО, а саме на ректорат і Вчену раду.

Специфіка управління вищим закладом освіти МВС України полягає також у тому, до якого з існуючих в Україні видів державних вищих закладів освіти належить об'єкт управлінського впливу [4].

Існуюча на сьогодні розгалужена і достатньо розвинена система відомчої освіти сформувалась буквально за лічені роки, вже в добу державної незалежності України. До ВНЗ належать навчальні заклади таких типів: університети, академії, інститути, коледжі, училища.

Університет — багатoproфільний вищий заклад освіти, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою, широкого спектру напрямів науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, сприяє поширенню наукових знань і здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має розвинену інфраструктуру, високий рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення своєї діяльності [1].

Академія — вищий заклад освіти, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів в окремо визначеній галузі знань, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності, має високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення [1].

Інститут — вищий заклад освіти або структурний підрозділ університету, академії, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів у певній галузі науки, освіти, провадить наукову та науково-виробничу діяльність, має високий кадровий та матеріально-технічний потенціал [1].

Училище — вищий заклад освіти або структурний підрозділ університету, академії, інституту, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами молодшого спеціаліста, має необхідний кадровий потенціал, матеріально-технічну базу [3].

Кожен ВНЗ МВС виступає як суб'єкт державного управління відповідно до свого постійного та перемінного складу та підпорядкованих йому структурних органів (підрозділів, служб). Об'єктом управління ВНЗ МВС виступають відповідні органи виконавчої влади, зокрема, такі як Міністерство освіти і науки України, Міністерство внутрішніх справ України, Вища атестаційна комісія України тощо.

Управління ВНЗ здійснюють: ректор (начальник); проректори (заступники начальника); вчені ради; наглядові ради; робочі та дорадчі органи; органи громадського самоврядування; органи курсантського (слухацького, студентського) самоврядування [2].

Структурними підрозділами ВНЗ є інститути, факультети, кафедри, філії, бібліотеки, курси, підрозділи забезпечення навчального процесу тощо. Управління ВНЗ здійснюється на основі принципів: розмежування прав, повноважень та відповідальності МОН, МВС, керівництва ВНЗ та його структурних підрозділів; поєднання колегіальних та

єдиноначальних засад; академічної автономії та самоврядування.

У структурі вищих закладів освіти МВС України можуть бути відмінності, викликані індивідуальними особливостями кожного ВЗО. Усі разом, у цілому підрозділи ВЗО МВС мають діяти у тісній взаємодії між собою, комплексно, синхронно, аби забезпечити успішне виконання завдань, поставлених перед відомчою вищою школою Міністерства внутрішніх справ України.

Управління вищим закладом освіти здійснюється на засадах поєднання єдиноначальності та колегіальності. Виконання завдань та функцій, покладених на ВНЗ МВС, а також реалізація наданих їм повноважень потребує чіткого управління їх діяльністю, яке умовно можна об'єднати у два види: зовнішнє та внутрішнє управління. До органів державного (зовнішнього) управління ВНЗ МВС віднесено: Міністерство освіти і науки України, Міністерство внутрішніх справ України та Вищу атестаційну комісію України. Систему внутрішнього управління ВНЗ МВС пропонується розглядати як дворівневу. До першого рівня входить керівник ВНЗ МВС України та посадові особи, яким, відповідно до законодавства, дозволено делегувати частину прав та обов'язків керівника ВНЗ МВС. До таких осіб належать: проректори, які відповідають за певні напрями діяльності, здійснюють безпосереднє керівництво навчальною, науково-методичною, науковою та адміністративно-господарською діяльністю ВНЗ МВС України. До суб'єктів другого рівня системи управління ВНЗ МВС належать: Вчена рада ВНЗ МВС, вчені ради відповідних структурних підрозділів ВНЗ МВС (навчально-наукових інститутів, філій, факультетів, тощо); робочі органи — ректорат, оперативна нарада факультету; приймальна комісія, також збори трудового колективу, органи слухацького (курсантського) самоврядування, начальників усіх структурних підрозділів, що функціонують у складі ВНЗ МВС [1; 2; 3; 5; 6].

Особливість діяльності усіх ВНЗ МВС України як об'єкта адміністративно-правового

регулювання насамперед визначається: метою їх утворення та діяльності; специфічним характером завдань, функцій та повноважень, які вони виконують (реалізують); їх організаційно-штатною структурою; спеціальним порядком їх утворення, реорганізації та ліквідації; характером зовнішніх та внутрішньо-організаційних взаємозв'язків, які виникають під час їх діяльності; особливим статусом суб'єктів навчально-виховного процесу; системою управління ВНЗ МВС, його специфічними формами та методами такого управління; характером та видами адміністративно-правових відносин, які складаються у процесі їх діяльності.

Таким чином, під управлінням ВНЗ МВС України ми розуміємо процес цілеспрямованого організуючого впливу на відповідну підсистему у сфері освіти з метою підготовки висококваліфікованих кадрів для МВС України та інших сфер життєдіяльності суспільства і держави.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення організаційно-правових аспектів управління вищим навчальним закладом МВС України.

Література

1. Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС: Наказ МВС України від 14.02.2008 № 62. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mvs_ua.org.doc
2. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ: теорія, досвід, шляхи удосконалення. — Х.: Основа, 1996. — 398 с.
3. Бесчастний В. М. Державне управління освітою в умовах економічної та освітньої глобалізації // Економіка та держава. — 2009. — № 12. — С. 15–17.
4. Черв'якова О. В. Організаційно-правові аспекти управління вищим навчальним закладом МВС України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. — Х., 2002. — 219 с.
5. Ясько П. В. Вищі навчальні заклади системи МВС України. — К.: Лібра, 2009. — 161 с.
6. Ярош М. В. Управління ВНЗ МВС України — К.: Наук. думка, 2011. — 142 с.

Визначено сутність і структуру ВНЗ МВС України та розглянуто особливості управління цими навчальними закладами.

Определены сущность и структура вузов МВД Украины, рассмотрены особенности управления этими учебными заведениями.

Certainly essence, structure of higher educational establishments of MIA of Ukraine and the features of management of the system of MIA of Ukraine higher educational establishments are selected.

Надійшла 23 січня 2013 р.

ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 66–71

У контексті дослідження засад формування сучасної міграційної політики в Україні розглянуто моделі міграційної політики, а також програма та основні етапи її реалізації.

Як показує аналіз сьогодення, генезис і розвиток міграційних потоків є наслідком впливу великої кількості різноманітних за своєю сутністю факторів, які дуже часто виходять за межі міграційної політики. У зв'язку з цим підхід до регулювання зовнішньої міграції має бути комплексним, охоплювати усю сукупність факторів її розвитку, що й забезпечить коригування (в аспекті управління трудовою міграцією) економічних і соціальних змін. Ефективність міграційної політики залежить від того, наскільки гармонійно будуть задіяні усі важелі впливу на господарський комплекс і суспільство.

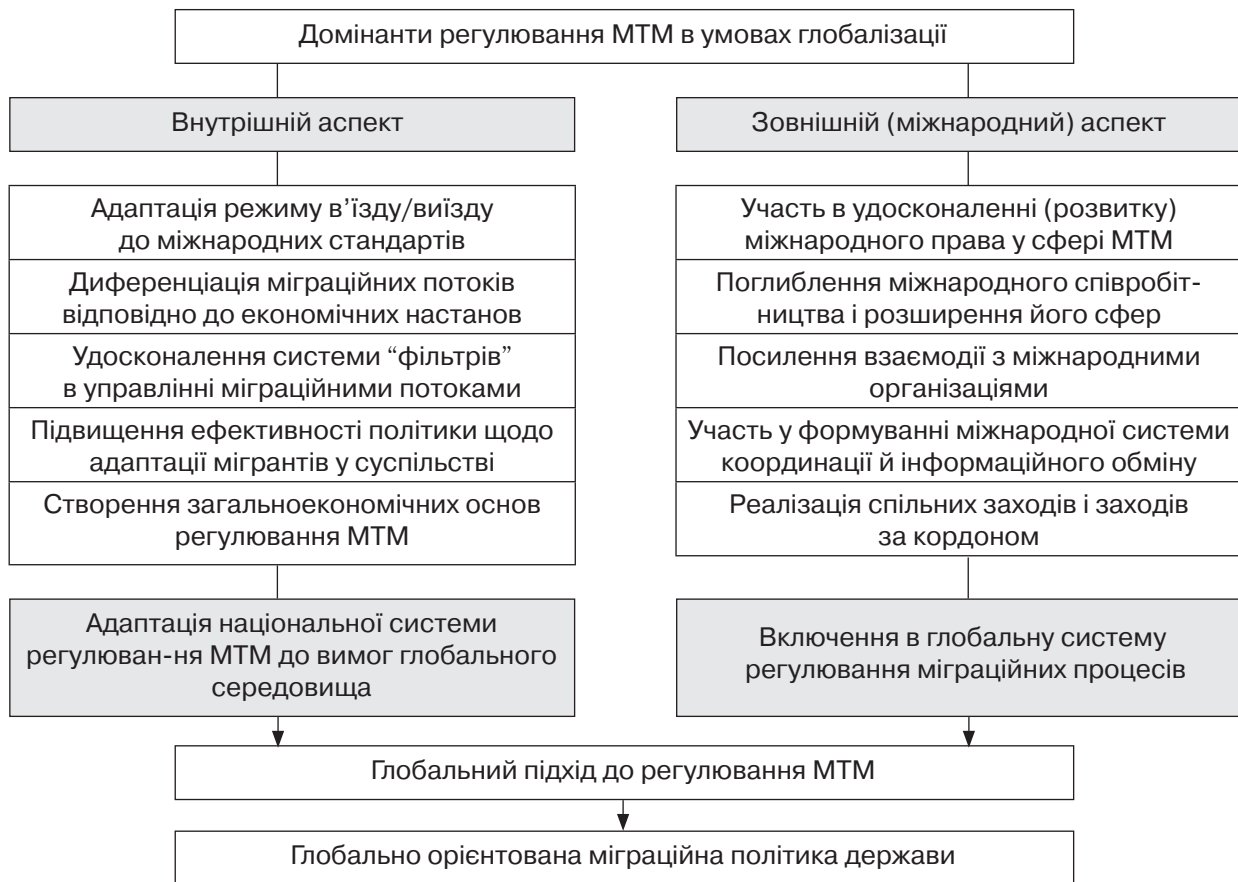
Фундаментальне значення для ефективного регулювання зовнішньої міграції в умовах глобалізації має урахування змін у масштабах і напрямках міграційних потоків, а також особливостей розвитку міграційних зв'язків у всіх світових центрах міграції. Особлива увага має приділятися змінам у міграційній політиці країн (різних груп) та інтеграційних угруповань, у рамках яких здійснюється узгодження дій щодо регулювання міжнародної трудової міграції (МТМ).

За основу формування міграційної політики України необхідно обрати домінанти політики розвинених країн світу, які втілюють глобально орієнтований підхід у розв'язанні проблем регулювання міграції (див. рис.). Слід зазначити, що сучасним домінантам міграційної політики відповідає і певний тип адміністративного забезпечення (організації

роботи органів державної влади), що дає змогу вирішувати більший спектр завдань, які мають міжнародний аспект [1].

Для реалізації представлених детермінант важливо враховувати можливості виконання заходів, які включені у міграційну політику розвинених країн. У зв'язку з цим домінанти міграційної політики мають бути розділені на кілька категорій: по-перше, залежно від важливості в конкретних умовах; по-друге, залежно від перехідного періоду, необхідного для адаптації змін і нововведень і, по-третє, від обсягу ресурсів, необхідних для їх повноцінної реалізації на практиці. Це дає можливість виокремити першочергові зміни, які стануть початком інтеграції України (її міграційної політики), у глобальну систему регулювання міграційних процесів. Втілення представлених домінант вимагає єдиного скоординованого підходу до проведення міграційної політики, що викликає необхідність створення спеціальних органів і розробки інструментарію регулювання.

Представлені домінанти визначають особливості і сутність усіх стадій процесу розробки і реалізації міграційної політики. На сьогодні вже існує певний досвід їх практичного втілення в умовах кількох країн (з різними проблемами і пріоритетами), який дає можливість адаптувати глобально орієнтований підхід до умов України і створити ефективну національну модель регулювання. Необхідно враховувати, що низка домі-

Домінанти глобально орієнтованої міграційної політики держави

нант передбачає розширення і поглиблення міжнародного співробітництва. Це вимагає прискореного включення у глобальну систему регулювання міжнародної міграції у максимально повному форматі, завдяки чому можна ефективно реалізовувати національні інтереси.

Ключовим моментом у реалізації представленої концепції є знаходження оптимального співвідношення (балансу) конвергентного і дивергентного шляхів побудови системи регулювання (що формує відповідні механізми управління міграційними потоками). Кожному з них відповідає модель формування складових міграційної політики або на основі уподібнення (конвергенції) більш досконалим системам, що створені іншими учасниками світового співтовариства, або на основі допущення істотних розбіжностей (дивергенції) з ознаками більш досконалих систем з орієнтацією на власні проблеми і використанням унікальних підходів.

У кожній з моделей є свої переваги й недоліки. Конвергентний шлях дає змогу, по-перше, використовувати заздалегідь апробовані методи, у застосуванні яких є практичний досвід й оцінка можливих результатів, і, по-друге, забезпечити погодженість (відповідність методів) з міграційною політикою інших країн, що розширює можливості для партнерства. Завдяки цьому можна економити ресурси і підвищити результативність заходів регулювання.

Щодо України конвергентний шлях може використовуватися для формування практично всіх складових міграційної політики, які, однак, вимагають істотних адаптаційних змін. Тому, створюючи у процесі конвергенції загальні орієнтири регулювання, на рівні окремих складових системи доцільно використовувати потенціал дивергентної моделі (механізму управління). За рахунок цього можуть упроваджуватись додаткові напрями і використовуватись інші методи регу-

лювання, що відповідають особливостям міграційних процесів в Україні. Використання дивергентного шляху в цілому не повинно перешкоджати процесу конвергенції, а тільки доповнювати його новими елементами. Перевага тієї або іншої моделі має визначатися за кожною складовою міграційної політики.

Сферами використання конвергентної моделі в управлінні міграційними процесами мають стати: 1) удосконалення законодавчо-правового забезпечення міграційної політики (у частині дотримання норм міжнародного права); 2) створення механізмів міжнародного партнерства; 3) формування систем моніторингу міжнародної міграції, інформаційного забезпечення міграційної політики, статистичного обліку параметрів і наслідків міжнародної міграції; 4) розробка підходів у боротьбі з нелегальною міграцією, створення систем прикордонного контролю, регулювання транзитної міграції; 5) створення (реформування) і визначення прерогатив органів влади, які мають взаємодіяти з міжнародними структурами, та ін. Ці елементи формуються з урахуванням світового досвіду і підходів, що використовуються міжнародними організаціями.

Сферами використання конвергентної моделі в управлінні міграційними процесами для умов України є: 1) комбінування напрямів і методів міграційної політики; 2) визначення змісту економічних реформ, що впливають на параметри міграційних потоків; 3) формування систем фільтрації і стимулювання міграційних потоків; 4) підготовка програм щодо розвитку демографічного потенціалу і трудових ресурсів; 5) створення умов для використання міграційного капіталу та повернення мігрантів; 6) визначення умов отримання громадянства та ін. Оптимальна комбінація конвергентного і дивергентного механізмів управління має забезпечити якомога повне використання їх переваг і компенсацію недоліків.

В умовах глобалізації виникають нові особливості і тенденції розвитку МТМ, міграційні процеси стають більш диференційованими. Тому традиційні підходи до регулювання МТМ найчастіше не відповідають

новим реаліям і вимагають модернізації на основі низки нових принципів:

- *принцип гнучкості* — передбачає підвищення здатності переорієнтувати міграційну політику на вирішення нового спектру завдань у контексті її адаптації до умов глобалізації і вимог міжнародного середовища. Цей принцип є основою для здійснення селекції мігрантів та вдосконалення інструментарію міграційної політики при зміні її пріоритетів. Принцип гнучкості є основоположним та універсальним для всіх складових міграційної політики;

- *принцип партнерства* — передбачає активізацію усіх форм партнерства і співробітництва з іншими країнами, інтеграційними угрупованнями та спеціалізованими міжнародними організаціями з метою економії ресурсів і підвищення ефективності міграційної політики. Принцип носить вибірко-вий характер і застосовується у випадках відповідності конкретних проектів і формату партнерства національним інтересам і можливостям;

- *принцип компенсації* — передбачає задоволення вимог, за якими міграційна політика має бути спрямована на усунення (мінімізацію) зовнішніх негативних впливів, які деструктивно впливають на національну економіку та розвиток її секторів, а також компенсацію негативних наслідків економічної політики, що проявляються у сфері зовнішньої трудової міграції;

- *принцип навчання* — передбачає орієнтацію на вивчення й використання передового світового досвіду у сфері регулювання зовнішньої трудової міграції, а також підготовку, поширення і використання знань про тенденції розвитку світового ринку праці, зміни глобальної і національних систем міграційних зв'язків, а також нововведення у міграційній політиці різних країн та діяльності міжнародних організацій;

- *принцип терміновості* — передбачає (у контексті забезпечення гнучкості) підвищення швидкості реакції системи регулювання міграції на екзогенні (глобальний простір) та ендогенні (національний простір) зміни, у тому числі за рахунок кращої адаптації мі-

граційної політики до нових умов. Вона досягається на основі використання гнучких механізмів прийняття рішень і прогнозування сценаріїв розвитку глобальної системи міграційних зв'язків;

- *принцип глобальності* — передбачає урахування дисипації та диверсифікації міграційних потоків у глобальному просторі, узагальнений аналіз змін у всіх регіонах світу з підготовкою глобальної карти міграції, урахування погодженості тенденцій у різних географічних напрямках розвитку глобальної системи міграційних зв'язків;

- *принцип адекватності* — передбачає забезпечення відповідності програм та інструментарію, що використовується у сфері регулювання зовнішньої міграції, масштабам проблем і завданням, що вирішуються міграційною політикою, для досягнення поставлених цілей.

Ці принципи потрібно закласти у стратегію регулювання зовнішньої трудової міграції при загальній орієнтації на забезпечення прогресивного розвитку міграційної політики. Система регулювання має не тільки відповідати сучасним стандартам і розвиватися на основі відтворення досягнень світового досвіду, а й бути налаштована на генерацію нововведень, що розроблені на основі національного досвіду (це стосується інституційних, процедурних, технічних та ін. новацій).

На основі розглянутих вище принципів проводитися удосконалення національних правових основ регулювання міжнародної міграції. У цьому блоці важливість своєчасних змін найвища, оскільки правовий порядок передусім позначається на формуванні складових міграційної політики і безпосередньо впливає на параметри міграцій. Основними напрямками вдосконалення правових основ регулювання міжнародної міграції є:

- упровадження міжнародних стандартів у сфері юридичного оформлення міграційного руху шляхом імплементації норм міжнародного права і виконання домовленостей з іншими країнами та міжнародними організаціями;

- гармонізація законодавства України і країн-партнерів, у тому числі об'єднаних у

рамках інтеграційних угруповань. У цьому напрямі пріоритетною має бути гармонізація законодавства України і ЄС, що визначає і принципи уніфікації міграційного законодавства із країнами СНД, Організації Чорноморського економічного співробітництва, ГУАМ;

- консолідація та ендегенний розвиток законодавства передбачає узагальнення нормативно-правових актів (адаптуючи їх до норм європейського і міжнародного права), що регулюють міграцію, та їх удосконалення на основі власних інституціональних нововведень, розроблених на основі урахування національного досвіду і проблем України. Удосконалення законодавства вимагає активізації взаємодії з міжнародними організаціями, а його екзогенний розвиток має торкнутися насамперед актів, що впливають на внутрішні причини МТМ.

У процесі вдосконалення правового регулювання міграції особлива увага має приділятися захисту прав та інтересів трудових мігрантів в Україні і за кордоном (особливо економічних прав). Обмежувальні норми (для іммігрантів) не повинні створювати дискримінації за національними та етнічними ознаками і погіршувати умови життєдіяльності мігрантів. Важливо забезпечити стабільність міграційного законодавства і суспільне обговорення проектів його змін. Для захисту прав трудових емігрантів за кордоном Україні потрібно ініціювати проекти міждержавної координації, зокрема у межах діяльності СНД і в співробітництві з ЄС. Для цього доцільно: 1) використовувати досвід і потенціал візових центрів ЄС у третіх країнах, а також можливості європейської політики сусідства; 2) приєднуватися до тематичних програм ЄС з розвитку співробітництва у сфері міжнародної міграції; 3) долучатися до місії ЄС у сфері допомоги на кордонах і боротьби з нелегальною міграцією; 4) ініціювати програми у сфері боротьби з новими видами нелегальної міграції.

Аналіз діяльності міжнародних організацій у сфері міграції населення (насамперед ООН і Міжнародної організації з міграції) дав можливість встановити сталу тенденцію

до лібералізації легальної міграції поряд з посиленням боротьби з її нелегальними формами. Це має знайти відображення у законодавчо-правовому регулюванні міграції в Україні.

Актуальним завданням для України є прийняття єдиного Міграційного кодексу [2]. Цей документ повинен стати основою для стратегічного управління міграційними потоками в умовах глобалізації на основі цілісного підходу до законодавчо-правового регулювання.

Останніми роками основною негативною рисою міграційної політики України була пасивність та частковість; низку заходів регулювання, що реалізовані, слід розглядати як паліатив. Часто причиною цього була відсутність єдиної “платформи” формування міграційної політики і недостатня увага до проблем МТМ. Багатий міжнародний досвід підтверджує, що у сфері регулювання міграції, як і в будь-якій іншій сфері, існує безліч шляхів до прогресу. Однак, виходячи з об’єктивності глобалізаційних процесів, а також їх впливу на розвиток МТМ, можна виокремити головні та обов’язкові напрями регулювання зовнішніх трудових міграційних потоків, а саме:

- оптимізація параметрів міграційних потоків (еміграції та імміграції) за кількісними параметрами, країнами, категоріями мігрантів;
- селекція мігрантів відповідно до потреб національної економіки у трудових ресурсах і завдань її розвитку;
- адаптація мігрантів у національному середовищі та їх гармонічна інтеграція в суспільство;
- боротьба з нелегальною міграцією в усіх формах;
- контроль над імміграцією та еміграцією, а саме підвищення якості прикордонного і внутрішнього міграційного контролю, а також контролю за діяльністю мігрантів (трудою і підприємницькою);
- оптимізація фінансових і матеріальних потоків, що супроводжують трудову міграцію. Це стосується насамперед емігрантів, коли лібералізація таких потоків слугує до-

датковим фактором залучення міграційного капіталу, легалізації каналів його надходження;

- управління факторами міжнародної міграції передбачає вплив на причини міграції для упорядкування міграційних процесів і коригування системи міграційних зв’язків.

Деталізація поданих напрямів дає підстави сформулювати комплекс заходів щодо регулювання міжнародної міграції. Платформою для їх ефективної реалізації повинна стати інформаційно-аналітична система на основі сучасних комп’ютерних технологій. Вона має забезпечувати увесь процес прийняття рішень своєчасною і достовірною інформацією, а також інформаційний обмін між органами державної влади і комунікацію з міжнародними структурами. Завдяки єдиній інформаційній системі можна буде погодити реалізацію дій за всіма напрямками.

Реалізацію стратегії регулювання зовнішньої трудової міграції пропонується здійснити у кілька етапів:

- I етап — 2013–2014 рр. — оцінка міграційних потоків та їх наслідків, прискорене вдосконалення законодавчо-правового забезпечення регулювання зовнішньої трудової міграції, створення ефективних адміністративних механізмів міграційної політики і системи оперативних міграційних фільтрів, спрямованих на поточне запобігання небажаним потокам;
- II етап — 2015–2016 рр. — створення сприятливих умов для міграційних потоків з більшим соціально-економічним ефектом, реструктуризація міграційних потоків за географічними векторами і категоріями мігрантів, оптимізація їх кількісних параметрів, удосконалення міграційної політики в контексті поглиблення міжнародного співробітництва, створення стратегічних механізмів селекції мігрантів і регулювання розвитку міграційних мереж;
- III етап — 2017–2020 рр. — повне включення у глобальну систему регулювання міжнародної міграції та інформаційний простір; армування ефективних національних механізмів регулювання міграції; коригування завдань стратегії;

• IV етап — 2020–2025 рр. — завершення процесу формування глобально орієнтованої моделі міграційної політики та адекватної системи регулювання міграційних процесів; оцінка ефективності всіх реалізованих заходів; пролонгація діючої стратегії або підготовка нової програми.

З точки зору України істотне підвищення якості міграційної політики може бути досягнуто за рахунок поглиблення співробітництва з розвиненими країнами, інтеграційними угрупованнями (головним чином ЄС) і спеціалізованими міжнародними організаціями. Сферами співробітництва, крім обміну інформацією, мають стати: розробка мігра-

ційного законодавства і процедур реєстрації мігрантів, уніфікація документів реєстрації мігрантів, виявлення і ліквідація каналів нелегальної міграції та ін.

Література

1. Кислицина О. В. Концепція регулювання міжнародної трудової міграції України в умовах глобалізації // Культура народів Причорномор'я. Межвуз. центр "Крым". — 2011. — № 197. — С. 62–66.
2. Лукьянцев Г. Е. Европейские стандарты в области прав человека. Теория и практика функционирования Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод. — М.: Звенья, 2000. — С. 79.

Істотного підвищення якості міграційної політики можна досягти за рахунок поглиблення співробітництва з розвиненими країнами, інтеграційними угрупованнями (головним чином ЄС) і спеціалізованими міжнародними організаціями. Змістом діяльності, крім обміну інформацією, мають стати: розробка міграційного законодавства і процедур реєстрації мігрантів, уніфікація документів реєстрації мігрантів, виявлення і ліквідація каналів нелегальної міграції та ін.

Существенного повышения качества миграционной политики можно достичь за счет углубления сотрудничества с развитыми странами, интеграционными группировками (главным образом ЕС) и специализированными организациями. Содержанием деятельности, кроме обмена информацией, должны стать: разработка миграционного законодательства и процедур регистрации мигрантов, унификация документов регистрации мигрантов, выявление и ликвидация каналов нелегальной миграции и др.

Significant improvement of the quality of migration policy can be achieved by strengthening cooperation with developing countries, integration groups (mainly EU) and specialized international organizations. The content of the activities, except for the exchange of information should be: the development of migration legislation and procedures for the registration of migrants, migrant registration documents unification, identification and elimination of illegal migration channels and others.

Надійшла 12 лютого 2013 р.

ВОСПРИЯТИЕ ЯВЛЕНИЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ В АРАБСКОМ МИРЕ КАК ЦЕНТРАЛЬНЫЙ АСПЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ: ВМЕСТО ПРЕДИСЛОВИЯ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 72–77

При изучении и обобщении представлений о проблемах глобализации, которые можно обнаружить в работах арабских исследователей, представляется интересной систематизация их точек зрения на этот предмет; возможность выделить тенденции и оценки, которые сегодня существуют в арабской научной среде относительно феномена глобализации, а также отметить круг ученых, которые занимаются проблематикой глобализации.

Сегодня глобализация считается одним из самых спорных вопросов нашей эпохи именно потому, что включает в себя много противоречивых моментов (например, политических, экономических, культурных, идеологических и др.).

Эта тема достаточно важна и для арабского мира. Некоторые ученые призывают к принятию феномена глобализации в том виде, в каком он есть, другие отказываются от него, а третьи призывают к нахождению баланса понятий (использовать то, что полезно, и оставить все остальное).

Отсюда можно вывести актуальность данного исследования, а именно — необходимость выработки комплексной позиции в обозначении термина “глобализация” с целью создания определенной идеи для его понимания.

Здесь следует отметить основательные количественные и качественные исследования, которые были проведены по вопросам глобализации. Так, например, проблемы глобализации очень интересно освещены в работах таких ученых, как З. Бжезинский [1], Р. Дарендорф [2], А. Лейпхард [3], Э. Тоффлер [4] и многие другие. Есть и арабские ученые, которые изучают это явление (их

работы будут рассмотрены дальше). И вот здесь необходимо обратить особое внимание: специфику процесса глобализации можно понять, только взглянув на нее изнутри арабского мира, что и является целью исследования.

Концепция глобализации в арабском мире расширилась и стала гораздо сложнее именно потому, что взгляд на глобализацию часто зависит от идеологической платформы ученого, его личностных характеристик, а влияние такого ученого на своих учеников (и по вопросам глобализации также) зависит от силы характеристик его харизмы.

Исходя из поставленной цели, заданиями рассматриваемой темы являются следующие позиции: 1) определить круг арабских ученых, которые занимаются проблематикой глобализации; 2) изучить их точки зрения на этот предмет; 3) выделить тенденции, которые сегодня существуют в арабском ученом мире на феномен глобализации.

Термин “глобализация” взял определенный путь во всех политических, культурных, экономических, философских и технологических научных работах ученых арабского и западного миров. Поговорим о значении глобализации в работах арабских мыслите-

лей, рассматривая их разные точки зрения по этому вопросу, и попытаемся выйти с определенным, явным результатом, по которому движется это понятие в арабском мире.

Попытаемся разобраться в некоторых обозначениях термина “глобализация” с точки зрения арабских писателей и мыслителей. Одним из первых ученых, позиция которого будет проанализирована, является доктор *Фегми Эль-Араби Эль-Харифи*. Он говорил следующее о влиянии глобализации на арабскую действительность: технологическое развитие способствует развитию новых средств коммуникации, и его необходимо учитывать в проекте глобализации. Именно благодаря технологическому развитию была сокращена дистанция между людьми земного шара, и это, в свою очередь, раскрыло нас вопреки нашей воле, и дало четко понять, что мы не имеем никакого отношения ни к нашему славному прошлому, ни к будущему, о котором мы не имеем ни малейшего представления. Часто мы не осознаем того факта, что глобализация ликвидировала не только расстояния (как пишут западные ученые), но было потеряно также и национальное пространство. Мы уже не говорим сегодня ни о господстве на своей территории, ни в своем доме [5].

Доктор *Мустафа Махмуд* так говорил о значении глобализации: “Это было начато для того, чтобы опустошить Родину в национальном направлении, а также в религиозном, социальном, идеологическом, и в результате с целью превращения оставшейся части нации в рабов мировых держав” [6]. Может быть, такая позиция достаточно радикальна, но то, что глобализация используется как мощный рычаг влияния крупными мировыми державами — факт малооспоримый.

Можем утверждать, что, наблюдая за событиями, которые происходят сегодня на арабской арене, и часто, источниками которых являются международные силы в политической, экономической, военной сферах, в целом, реакция на них арабского мира является достаточно прогнозируемой и ожидаемой.

Доктор *Джелаль Амин* говорил о глобализации, описывая ее как всесторонний жизненный процесс. С его точки зрения, сам

термин “глобализация” настолько сложен, что охватывает явления политического, экономического, социального и культурного характеров. Именно поэтому ученый, который исследует это явление, должен ограничить круг своих интересов той или иной областью, и не распыляться (как это часто делают на Западе) [7].

Доктор *Джелаль Амин* подчеркивает столь важный элемент в объяснении концепции глобализации, который заключается в широком контексте этого явления. Мы согласны с этим мыслителем, что глобализация как современный феномен — очень широкое явление, именно поэтому ученые должны сужать сферу своего научного поиска.

Глобализация настолько сложна, что то множество значений и определений, которое выработано сегодня и в западном и в арабском мирах, не раскрывает всю его противоречивость. Именно поэтому все они, хотя и в разной степени, содержат важную информацию, разъяснения в соответствии с политическими, культурными, экономическими и социальными контекстами.

Очень интересна в трактовке этого явления позиция *Саида Ясина*, который говорил: “Формулировка конкретного обозначения глобализации считается очень сложной проблематикой, поэтому она имеет разные обозначения и очень часто находится под влиянием, которое происходит из-за пристрастия к той или иной идеологической позиции исследователя по отношению к глобализации (отказ или принятие)” [8]. Мы об этом говорили в самом начале, что очень часто отношение ученого к глобализации определяется не сугубо практическим, объективным и конкретным фактажем, а его субъективной позицией.

Добавим также, что глобализация — это не абстрактная концепция, а еще и продолжительный процесс, за которым можно наблюдать с помощью количественных и качественных показателей в сфере политики, экономики, культуры, в средствах массовой коммуникации [8].

Что касается процессов, наличие которых предполагается при обозначении глобализа-

ции, *Саид Ясин* говорил: “Обозначение глобализации в обязательном порядке должно включать в себя три процесса, а именно: касающихся распространения информации, ликвидации границ и увеличения уравнения идентичности между группами общества и организациями”. С его точки зрения, нельзя нивелировать положительное влияние глобализации — а именно, облегчение и способствование движению людей, информации, товаров между государствами на уровне планеты [8].

Такой ученый, как *Джамиль Сайяр*, делает ударение на том факте, что в историческом контексте глобализация имеет давнюю историю и она не является продуктом прошедших десятилетий. XX век стал определяющим не в самом развитии глобализации как феномена, а именно в интенсификации его изучения [8]. А сам процесс распространения анализа этого явления в трудах ученых уже характерен для XX века.

Похожую точку зрения находим и в работе доктора *Джелаль Амина*, когда он описывал это явление: “Много сказано о глобализации в последнем десятилетии — но не по причине возникновения этого явления, а по несколько иным причинам, среди которых указывается, что развитие этого явления происходит ускоренными темпами и существует определенная заинтересованность некоторых людей в этом” [7]. И все же нельзя рассматривать глобализацию только как что-то новое и хорошее, явление, которое распространяется молниеносно по всему миру [7].

Поэтому *Саид Ясин* и *Джелаль Амин* сошлись в одном: “Глобализация не возникла в течение двух или трех последних десятилетий, в период своего подъема”. Кстати, *Саид Ясин* остался в академической и научной среде, тогда как *Джелаль Амин* выбрал четкое политическое и практическое направление, пытаясь показать не только то, что глобализация распространяется ускоренными темпами в мире, но имеет достаточно сложную и многогранную структуру. Этот факт свидетельствует о том, что феномен глобализации надо исследовать с точки зрения теории и практики.

Доктор *Мухаммад Аль-Атраш* трактует концепцию глобализации в его широкой форме и пишет по этому поводу: “Это означает в целом интеграцию рынков мира в сферах торговли, прямых инвестиций, трансфер капиталов, рабочей силы, культур в рамках капитализации свободных рынков, последовательного подчинения мира всем силам глобальных рынков. Это, в свою очередь, может привести к инфильтрации национальных границ и большому уменьшению суверенитета государств”. По мнению этого мыслителя, в таком размытии национальных границ заинтересованы, прежде всего, огромные капиталистические и транснациональные компании [9].

Попытка доктора *Мухаммад Аль-Атраш* является очень интересной, ведь он попытался найти связь между такими аспектами глобализации, как экономический, политический, культурный, технический и т. п., то есть, найти общую точку зрения. Считаем, что это качественно новый этап в познании феномена глобализации.

Доктор *Исмаил Сабри* исходил почти из тех же принципов, что и доктор *Мухаммад Аль-Атраш* в формировании концепции глобализации, создавая общее полноценное понятие. Он справедливо определяет, что часто экономические, социальные, культурные тенденции в уплотнении связей настолько сильны, что политические границы суверенных государств размываются, часто несмотря на большие усилия их правительств для их сохранения [10].

Определения глобализации у докторов *Мухаммад Аль-Атраш* и *Исмаила Сабри* не сходятся с точкой зрения доктора *Джелаль Амин*, который отвергает подобного типа обобщения. При этом он подчеркивает важность изучения всех элементов, типов, характеристик и видов глобализации по отдельности (описано выше — по разным сферам) для того, чтобы последовательно передать это явление в руки специалистов для углубленного изучения, когда каждый из них выполнит свою миссию обозначения одного из элементов этого явления в соответствии с его специализацией.

В продолжение такой позиции, доктор *Абдуль Ильях Бликзиз* определил культурную глобализацию, поставив ее во главе своих интересов. Она стала главной осью в определении концепции глобализации в ее широкой форме. Ученый отмечает, что культурную глобализацию нельзя рассматривать как переход национальных культур на более высокий уровень — так называемую “глобальную культуру”, или “вселенскую культуру”. На его взгляд, глобализация — это насильственный, культурный акт и символическая агрессия против национальных культур [11].

Таким образом, изучать культурную глобализацию важно в контексте всего мира, и арабского пространства в частности. Он часто пользуется такой категорией, как “оккупация”, и говорит, что сегодня культура — это социальный продукт, который вышел на арену торгово-экономического процесса, в то время как остальные продукты освободились от таможенных ограничений.

Доктор *Абдуль Ильях Бликзиз* говорит об определенном “вторжении” Западного мира на Восток, и даже в контексте культурного развития. Культура, по его словам, есть социальный результат выхода народа на помост торгово-экономической деятельности наподобие такого же процесса, как и с простой продукцией. После освобождения от таможенных ограничений появилась возможность расширения рамок действия, и она стала простым товаром с соответствующими положениями и процедурами, которые применяются к обычным товарам. Тем не менее, достаточно важным является тот факт, что конкуренция в сфере сбыта несколько ограничена, и остается разве только сама сила, которой владеет культура. Этот факт говорит о том, что глобальный культурный обмен можно охарактеризовать как неравный, не выражающий возможность изменения (трансформации) культурной глобализации, балансирования между культурами, народами, общинами, но закрепляется в нашем сознании как вторжение [11]. Действительно, если в сфере рыночных отношений мы говорим о существовании конкуренции, то

для культурной области свойственна только монопольная власть Запада.

Нет сомнений, что политическая и экономическая глобализация очень важна, более того, она предоставляет большие полномочия, посредством которых происходит контроль над странами третьего мира. Находясь внутри этого мира, глобализация культуры является наиболее опасной, поскольку процесс смены идеологии происходит достаточно скрыто и тяжело.

По мнению доктора *Абдуль Ильях Бликзиза*, глобализация является господством западной культуры над другими культурами за счет использования научных и культурных достижений в сфере коммуникаций. Это историческая кульминация длительного контроля со времен империалистических завоеваний и определенный успех в ликвидации и последующем влиянии на многочисленные культуры других стран [11].

Относительно глобализации как исторической кульминации колониального вторжения, доктор *Абдуль Ильях Бликзиз* частично соглашается с мнениями исследователей *Ясина* и доктора *Джаляля Амина* именно по поводу исторического аспекта глобализации, но при этом он указывает на культурную особенность этого процесса, считая ее самой важной среди всех форм глобализации.

По словам *Алаа Фаузи Абу Таха*, если не отходить далеко от сущности понятия глобализации, в рамках “культурного разнообразия” и процветания идентичности народов, в свете культурного диалога между цивилизациями, она является человеческим выбором доступности и открытости для следующих поколений. Таким образом, культурная глобализация постепенно приведет к взаимному уважению между народами [12]. Но это при условии отсутствия так называемых перегибов (которые, к сожалению, существовали всегда).

Определение *Алаа Фаузи Абу Таха* стало хорошим примером для тех, кто руководствуется мыслью о глобализации в арабском мире и кто заинтересован в продвижении этих идей. И в то время, когда годами ошибочно путали понятие глобализации и глобальности, считая их синонимичными, тем

самым перепутывая инструменты и средства каждого из понятий, исследователь определяет глобализацию как человеческий выбор доступности и открытости перед человечеством для ухода от конкуренции, которая существовала на протяжении веков, к взаимному уважению между сторонами.

Конечно, можно добавить и другие определения к тем, которые мы перечислили выше, но необходимо привести разумное количество примеров из арабских источников, которые принадлежат к более чем одной школе или течению, и рассматривают глобализацию с разных сторон.

Таким образом, благодаря изучению приведенных выше определений и наших комментариев, можем сделать такие выводы:

1. Понятий, которые охватывают явление глобализации, много. Они переплетаются и углубляются до такой степени, что их уже трудно разделить, причиной чего стало различие мнений ученых, обсуждавших глобализацию и их отношение к ней.

2. Глобализация несет в себе те необходимые стандарты и ценности, которые требуются от стран-сотрудников.

3. Глобализация охватывает широкий спектр жизненно важной социальной и интеллектуальной деятельности на политическом и экономическом, культурном, научном и других уровнях, прямо или косвенно, положительно или отрицательно влияющих на жизнь людей, как на отдельную личность, так и на все общество.

4. Глобализация осуществляет процесс разгрузки и загрузки, в понимании интеллектуальной или культурной разгрузки и дальнейшей поставки содержимого, тем самым управляя скоростью процесса и контролируя отношения на местном и национальном уровнях.

5. Наличие нескольких случаев путаницы между понятиями глобализации и глобальности, которые уже были упомянуты.

6. Глобализация имеет свою историю, которая способствует не только определению и пониманию этого термина, но на самом деле влияет на идеологию, а также на научное содержание понятия.

Таким образом, нами была сделана попытка разъяснить положения, которые могли показаться неясными в том или ином уголке мира, и внести полезный вклад в украинскую библиографию.

Среди дальнейших разработок и определений перспективно изучать экономические, социальные, культурные и другие аспекты глобализации, а также выделить системные свойства этого сложного явления.

Литература

1. Бжезинский З. Вне контроля. Глобальный беспорядок накануне XXI века // США: ЭПИ. — 1994. — № 4. — С. 112–121.
2. Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе // Вопросы философии. — 1990. — № 9. — С. 34–46.
3. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительные исследования: Пер. с англ. — М.: Аспект ПРЕС, 1997. — 287 с.
4. Тоффлер Э. Раса, власть и культура // Новая технократическая волна на Западе. — М.: Прогресс, 1986. — 340 с.
5. Аль-Ораби Аль-Харти Ф. Глобализация и ее смысл (лекция). — Эр-Рияд Асбара Центр исследований и науч. анализа, 2008. — С. 13.
6. Омар А. М. Мультимедиа при глобализации и их воздействие на потребителя // Ислам родине. — 1998. — № 138. — С. 9–23.
7. Амин Дж. Глобализация. — Каир: Дар алшрук, 2009. — 312 с.
8. Ясин С. О концепциях глобализации // Аль-Мустакбаль Аль-Араби. — 1998. — № 228. — С. 4–15.
9. Аль-Атраш М. Арабы и глобализация: Что можно сделать? // Аль-Мустакбаль Аль-Араби. — 1998 (3). — № 229. — С. 101–130.
10. Кафри М. А. Экономическая глобализация и господство капиталистического хозяйства // Цивилизованный диалог. — 2005. — 26 марта. — № 1148.
11. Бликзиз А. И. Глобализация и крах суверенитета. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://arabrenewal.info/2010-06-11-14-11-19/8968-.html>
12. Таха А. Ф. А. Глобализация: сосуществование различий. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.anfasse.org/index.php/2012-07-03-21-58-09/2010-12-30-15-59-35/965-2010-07-11-17-43-38>

На понимании феномена глобализации часто сказываются мировоззрение, идеологические пристрастия ученого и его личный опыт. В арабском научном мире доминирует представление о том, что глобализация — очень сложное явление современности, включающее в себя экономические, политические, социальные и культурные аспекты.

На розумінні феномена глобалізації часто позначаються світогляд, ідеологічні пристрасті вченого і його особистий досвід. В арабському науковому світі домінують уявлення про те, що глобалізація — дуже складне явище сучасності, що включає в себе економічні, політичні, соціальні та культурні аспекти.

On the understanding of the phenomenon of globalization is often affected outlook ideological preferences of the scientist and his personal experience. In the Arab world of science is idea that globalization — a very complex phenomenon of our time, including economic, political, social and cultural aspects.

Надійшла 12 лютого 2013 р.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ПРОЦЕС РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ООН: ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 78–83

*Розвиток сучасної політичної теорії та науки міжнародних відносин
напрямую пов'язаний з комплексними дослідженнями тих процесів, які нині
можна вважати визначальними для переважної більшості країн світу.*

Глобальні зміни, що відбуваються у сучасному світі і зумовлюють специфіку світового розвитку в ХХІ ст., актуалізують потребу аналізу реформування як структури, так і основних напрямів діяльності цілого ряду міжнародних організацій. У цьому сенсі можна стверджувати, що розвиток сучасної політичної теорії та науки міжнародних відносин прямо пов'язаний з комплексними дослідженнями тих процесів, які нині можна вважати визначальними для переважної більшості країн світу. Справді, якщо раніше головними детермінантами трансформацій завжди були національні інтереси, які могли змінити загальні параметри відносин між державами не тільки в окремо взятому регіоні, а й у світі в цілому, то нині ми стаємо свідками актуалізації саме міжнародних або глобальних контекстів. Очевидно, що подібна зміна на рівні загальної архітекτονіки міжнародних відносин потребує відповідного науково-теоретичного осмислення.

Разом з тим, вказуючи на науково-теоретичну значущість питання аналізу специфіки впливу глобалізації на процес реалізації функцій ООН, слід відзначити елементи її актуальності, що визначають її місце в системі сучасної міжнародної політики та міжнародного права. З-поміж них назовемо найважливіші. По-перше, необхідно наголосити на тому, що основна мета створення нової архітектури світового співтовариства у сучас-

них умовах — це реформування Організації Об'єднаних Націй, модифікація її структурної організації для вирішення нових завдань і формування функціональних алгоритмів дій на виклики, що постали перед державами світу і самою Організацією у ХХІ ст. Саме в цьому полягає цінність ООН як могутнього фактора, здатного активізувати глобальні трансформації і спрямувати їх у русло економічного, гуманітарного та екологічного розвитку народів. У цьому контексті виняткової актуальності набувають питання визначення основних напрямів впливу глобалізації на процес функціонування ООН, а також її поступового реформування з метою якомога більш ефективного розв'язання тих проблем, що наразі стоять на порядку денному розвитку всіх без винятку сучасних світових держав. По-друге, не викликає сумніву, що наразі ми стаємо свідками зміни основних напрямів діяльності ООН, на що було чітко вказано в Декларації тисячоліття. Однак у нових документах ООН, зокрема у доповідях її Генерального секретаря, ці напрями набули свого подальшого розвитку й деталізацію. Більше того, розташування пріоритетів у реалізації таких напрямів, які, по суті, виступають як функції ООН, сприяло не тільки тимчасовій перспективі їх становлення, розвитку і втілення в практичній діяльності інститутів ООН, а й більш відповідальному підходу держав-членів до усвідомлення сво-

єї ролі у втіленні їх у життя. Очевидно, що аналіз сутності цих змін неможливий поза усвідомленням тих причин, що їх спонукали. У цьому контексті істотно актуалізується питання комплексного дослідження впливу глобалізаційних процесів на діяльність ООН, адже від цього напряду залежать не тільки можливості, а й загальні перспективи успішного реформування цієї організації відповідно до викликів нового тисячоліття. Нарешті, по-третє, слід зазначити, що застосування функціонального підходу до аналізу діяльності ООН розкриває всю багаторівневість її діяльності. Це допомагає не тільки глибше зрозуміти сутність такої діяльності, а й прямо пов'язати призначення її структур, процеси становлення і розвитку нових інституціонально-структурних елементів із системою оновлюваних функцій ООН. Таким чином, подальша науково-теоретична розробка проблематики впливу глобалізації на процес функціонування ООН (так само, як і на зміни у загальній системі функцій цієї організації) постає актуальним і важливим у практичному контексті завданням теорії міжнародних відносин, а також цілого ряду інших наук, які дають змогу надати об'єктивну картину тих змін, що наразі відбуваються в системі міжнародної співпраці.

Утім, перш ніж розпочати наше дослідження, необхідно зробити деякі уточнення загальнометодологічного характеру. Річ у тім, що поняття “функція”, як фундаментальна категорія науки і загальнолюдської практики, становить особливий інтерес у дослідженні різних соціальних феноменів, оскільки під нею розуміють насамперед залежність, що спостерігається між різними соціальними процесами в рамках суспільної системи, і роль, що її певний соціальний інститут виконує у зв'язку з потребами суспільної системи і складових її верств, груп та індивідів [1, 223]. Таке широке й водночас методологічне розуміння категорії функції дає можливість застосувати її і до діяльності ООН, визначивши їхній зміст як основні напрями діяльності цієї найважливішої міжнародної інституції, які стоять перед нею в різні етапи її розвитку, реалізація яких здійснюється за допомогою

спеціальних форм і методів. Фактично вже з цього визначення стає очевидним, що функції ООН не можна тлумачити як певну застиглу систему, адже насправді кожна з них має свою зовнішню детермінацію, суть якої полягає у зв'язку з тими чи іншими процесами, які відбуваються у світі і потребують певної реакції ООН. У найзагальнішому плані ці “зміни” можуть бути описані поняттям глобалізації.

Отже, як основні напрями діяльності ООН її функції можна класифікувати на підставі одразу кількох критеріїв. По-перше, за хронологічним критерієм їх можна визначити як короткострокові (оперативні), середньострокові (тактичні) і довгострокові (стратегічні). По-друге, за об'єктним складом: гуманітарні, економічні, політичні, екологічні тощо. По-третє, за суб'єктним складом їх реалізації: на функції, реалізовані самою Організацією, тобто її основними органами; на функції, реалізовані Організацією разом з її спеціалізованими органами; на функції, реалізовані спеціалізованими органами ООН; на функції, реалізовані на рівні держав-членів Організації (рівень країн). Причому слід мати на увазі, що з урахуванням системного підходу кожен із зазначених рівнів, у свою чергу, може бути розбитий на цілий ряд підрівнів. Наприклад, на рівні країн можна розрізняти функції, реалізовані державами — членами ООН самостійно або за допомогою спеціалізованих установ ООН, її регіональних представництв, неурядовими організаціями національного рівня тощо.

Загалом, для структурного розуміння функцій ООН і механізму їх реалізації варто враховувати, що зміст кожної з функцій будь-якої із міжнародних інституцій, у тому числі й ООН, становлять ряд взаємодіючих елементів [2, 11]. До таких елементів належать: а) предмет функції — під ним розуміють суспільні відносини, що охоплюють певні напрями діяльності ООН (економічні, гуманітарні, екологічні, політичні та інші відносини); б) цілі функції — під ними розуміють результати, що мають бути отримані в процесі здійснення функції (найближчі, проміжні, кінцеві). У своїй сукупності цілі кожної з функцій фактично утворюють го-

ловні функції ООН, що визначають загальні та конкретні напрями і шляхи їх досягнення; в) методи здійснення функцій — тобто способи й засоби організаційного та організаційно-правового регулювання суспільних відносин, що виникають у рамках Організації. Тут переважають як зобов'язуючі засоби досягнення цілей (у тому числі і можливість застосування сили), так і договірні способи реалізації відносин; г) форми здійснення функцій — зовнішнє вираження діяльності ООН у тому чи іншому напрямі. Вони виражають взаємозв'язок структури Організації з її правовою основою, за допомогою прийняття основними органами Організації міжнародно-правових актів, що мають загальнообов'язкове значення чи носять рекомендаційний характер для держав-членів. Систематичний аналіз процесів реформування ООН приводить до висновку, що основним у її діяльності, безумовно, залишається реалізація основних принципів, закріплених у Статуті ООН. Свого часу, концептуально окреслюючи основні напрями діяльності ООН у доповіді “При більшій свободі”, про це говорив К. Аннан [3, 3].

Особливо слід підкреслити, що в такому підході дуже чітко проглядається пряма залежність між основними перспективними функціями вже оновленої ООН і процесами її активного реформування під впливом глобалізації, де такі функції виступають основною телеологічною домінантою й аксіологічним концептом подальшого розвитку людства, і реформою самої ООН — як системи, основного інструментарію, організаційного та організаційно-правового механізму досягнення і реалізації таких цілей. В основі формування основних напрямів у діяльності ООН на середньостроковий період лежать два всеосяжних документи, що містять огляд глобальних викликів, які стоять перед людством: один — Доповідь “Більш безпечний світ: наша загальна відповідальність”, інший — Доповідь, яка стала результатом творчості 250-ти експертів, які брали участь у Проекті тисячоліття, у рамках якого вони розробили план дій для досягнення до 2015 р. цілей у галузі розвитку, сформульованих у Декларації тисячоліття [4].

У доповіді Групи високого рівня по погрозах, викликах і змінах, що має на меті виробити нові ідеї про те, які стратегії й інститути необхідні ООН у XXI ст., викладене сміливе і нове бачення системи колективної безпеки. Її автори насамперед відзначили генеральну тенденцію розвитку людської цивілізації — формування системи колективної безпеки у світі, який наражається на погрози: нові й ті, що формуються, які неможливо було передбачати. Якщо в момент заснування Організації такими погрозами були ядерний тероризм і катастрофа держав під впливом суміші убогості, хвороб і громадянської війни, то в сучасному світі їх бачення зовсім інше. По-перше, необхідно зазначити взаємозв'язок і системність погроз, що виявляються в їх комплексному і всеосяжному характері: загроза комусь одному становить собою загрозу всім. По-друге, змінюються види, форми й пріоритети таких загроз, на що, безсумнівно, впливає глобалізація. Так, наприклад, великий терористичний акт, зроблений у будь-якій частині промислово розвиненого світу, мав би жахливі наслідки для добробуту мільйонів людей у країнах світу, що розвиваються. Це свідчить не тільки про актуалізацію міжнародного співробітництва з метою подолання такого негативу, а й фактично є свідченням зміни переліку старих і появою нових пріоритетів погроз людській цивілізації. Звідси, головне завдання XXI ст. полягає у новому, більш глибокому розумінні системи колективної безпеки “в усіх її іпостасях і з усіма її функціями, обов'язками, стратегіями й установами”, оскільки тільки в цьому разі така система “буде ефективною, економічно раціональною і справедливою” [5].

Разом з тим у Доповіді визначається існування шести блоків погроз, якими світ повинен займатися тепер і в майбутні десятиліття, що й визначає активізацію вже наявних функцій або становлення, формування і розвиток нових функцій Організації. До них належать: 1) війна між державами; 2) насильство всередині держав, у тому числі громадянські війни, масові порушення прав людини і геноцид; 3) злидні, інфекційні хвороби й екологічна деградація; 4) ядерна, ра-

діологічна, хімічна і біологічна зброя; 5) тероризм; 6) транснаціональна організована злочинність. Відзначаючи той факт, що система установ ООН, які становлять систему колективної безпеки, показала свою працездатність, доповідачі відзначили, що ці успіхи можуть бути зведені нанівець, якщо світове співтовариство в особі Організації не здійснить ефективних заходів для того, щоб у майбутньому вона могла ефективно реагувати на весь спектр погроз, на які наражається людство. Тому в основу розробки й реалізації усіх напрямів діяльності ООН має бути покладена стратегічна парадигма, що ґрунтується на політиці запобігання сучасним погрозам. Концептуальними основами такої політики мають виступати такі положення методологічного плану: а) вирішення складного завдання, що породжуване сучасними погрозами, припускає приділення серйозної уваги щодо запобігання їм; б) якщо дозволити прихованим погрозам проявитися чи допустити розростання існуючих погроз, то наслідки будуть занадто тяжкими.

Найважливіше місце в діяльності щодо запобігання мають посідати зусилля щодо забезпечення біологічної безпеки. Боротьба світового співтовариства з ВІЛ/СНІДом показала повільність і неповороткість реакції Організації та її структур, яка була різюче повільною і характеризувалася істотною нестачею ресурсів. Це наочно показало, що глобальна система охорони здоров'я в рамках Організації занепала і неспроможна захистити людство від уже існуючих і смертельно небезпечних інфекційних хвороб, які нині з'являються. Одним із нових напрямів у реанімації системи ВОЗ назване створення потенціалу в галузі охорони здоров'я в усіх країнах світу, що розвивається як на місцевому, так і на національному рівнях.

Також постійною погрозою для світового співтовариства є війни всередині держав і між ними, тому заходи, спрямовані на запобігання їм, явно відповідають загальним колективним інтересам. Отже, актуалізується діяльність Організації в галузі механізмів превентивної дипломатії і вирішення суперечок (посередництво, добрі послуги тощо), ре-

жимів контролю над озброєннями і роззброєнням, що потребує реального зміцнення й удосконалення. Слід зазначити, що автори доповіді розглядають форми такої діяльності на основі системного і комплексного підходу, що спирається як на якісні, так і на кількісні характеристики збройних конфліктів. Так, наприклад, пропонуються нові підходи у: а) використанні успішного досвіду, накопиченого регіональними організаціями в розробці дійових норм, спрямованих на захист урядів від їх відсторонення від влади неконституційним шляхом і захист прав меншин; б) реалізації колективних дій для вишукування нових шляхів регулювання процесу раціонального освоєння природних ресурсів, боротьба за які часто підживлює конфлікт.

Якісно новою, крізь призму політики запобігання, бачиться діяльність ООН щодо запобігання поширенню і застосуванню ядерної, біологічної і хімічної зброї. Пропонований комплекс заходів, що припускає досягнення великих успіхів у зниженні попиту на таку зброю, у скороченні пропозиції збройових матеріалів, дотриманні існуючих договірних зобов'язань, у тому числі зобов'язань вести переговори з метою роззброєння, забезпечення виконання міжнародних угод, визначає нові напрями в діяльності Організації. При цьому пропонуються конкретні організаційні та організаційно-правові рекомендації зі створення для держав стимулів, що спонукають їх відмовитися від створення власних потужностей для збагачення й переробки урану. Основою таких рекомендацій є створення нового механізму, що дав би можливість Міжнародному агентству з атомної енергії (МАГАТЕ) виступати гарантом постачання подільних матеріалів цивільним ядерним споживачам за ринковими цінами, а також введення державами на добровільній основі чіткого за термінами мораторію на спорудження нових установок для збагачення й переробки урану, що був би доповнений наданням нинішніми постачальниками гарантії постачання подільних матеріалів.

Чітко усвідомлюючи, що іноді політика запобігання зазнає невдачі, Група високого рівня при підготовці доповіді обговорила і пе-

редбачила вже у самій Доповіді можливість усунення погроз за допомогою військових засобів. Було відзначено, що Статут ООН забезпечує чіткі рамки для застосування сили. По-перше, держави мають невід'ємне право на самооборону, закріплене у ст. 51. З давню усталеної норми міжнародного звичаєвого права чітко випливає, що держави можуть розпочати воєнні дії, якщо загроза нападу є безпосередньою, жодні інші засоби не дозволяють усунути її, а дії співрозмірні погрозі. По-друге, РБ уповноважена починати превентивні дії. Але цей орган робив це рідко. РБ надалі цілком може знадобитися бути готовою активніше діяти на випередження ситуації, починаючи рішучі дії на більш ранньому етапі. Держави, що побоюються виникнення віддалених погроз, зобов'язані доводити ці побоювання до відома РБ ООН. У Доповіді, в контексті формування ще одного можливого напрямку діяльності Організації, виражена підтримка стосовно норми, що формується, яка передбачає відповідальність за захист цивільних осіб від широкомасштабного насильства. Таку відповідальність, у першу чергу, несе національна влада. Але в тих ситуаціях, коли держава не забезпечує захист своїх громадян, на міжнародне співтовариство лягає додатковий обов'язок ужити заходи реагування шляхом здійснення гуманітарних операцій, місій зі спостереження й надання дипломатичного тиску, а також застосування сили, якщо це необхідно, але тільки як крайнього засобу. А в разі конфлікту чи застосування сили це припускає також прояв чіткої міжнародної прихильності відновленню зруйнованого суспільства.

У системній єдності із зазначеними вище проблемами існує проблематика розвитку військових сил і засобів з метою підтримання миру і примушення до миру. Такий напрям у діяльності Організації вже на практиці довів свою цінність як інструмент припинення воєн і надання державам допомоги в забезпеченні безпеки у післявоєнний період. Але основними труднощами у цьому процесі виступає загальне число миротворців, готових до дій в усьому світі, що є явно недостатнім. Слід враховувати, що хоча за останні дев'ять

років чисельність цивільного і військового персоналу миротворчих місій зростає з 20 000 до 80 000 осіб, це не розв'язало проблему кількісного складу миротворців [6, 1]. Доповідачі вважають, для того, щоб належним чином забезпечити підтримку миру в контексті існуючих конфліктів, варто було б майже подвоїти чисельність миротворців, дислокованих у різних районах світу. З метою вирішення цього завдання, розвиненим державам пропонується здійснити додаткові зусилля з метою реорганізації власних збройних сил, щоб у їхньому складі були підрозділи, придатні для дій в рамках миротворчих операцій. Більшості держав потрібно виділяти для цілей Організації контингенти, що перебувають у стані постійної бойової готовності, й надавати авіатранспортні засоби та інші засоби забезпечення стратегічних перевезень.

Таким чином, узагальнюючи отримані результати, можемо викласти їх у вигляді таких положень. По-перше, проблема оптимізації діяльності ООН у контексті вдосконалення функціонування цієї найбільшої і єдиної універсальної організації світового співтовариства під впливом глобалізації пов'язана з рядом об'єктивних факторів, в основі яких лежать вимоги, запропоновані державами — членами ООН, її Секретаріату, установам, фондам і програмам, що діють у рамках чи під егідою Організації. Ці фактори пов'язані з проблематикою підвищення ефективності діяльності ООН в сучасних глобальних умовах. По-друге, кінцевою метою зміни функцій ООН є трансформація її структурно-функціональної конфігурації, а також телеологічних домінант для її адаптації до сучасних потреб світового співтовариства. Незважаючи на активізацію оперативної діяльності ООН, у широкому діапазоні сфер спостерігаються істотні недоліки в процесі прийняття рішень у рамках ООН, пов'язані зі зниженням управлінської динаміки в діяльності її головних органів, появою конкуруючої компетенції, дублюванням функцій, істотною бюрократизацією управлінського апарату, що негативно позначається на перспективній можливості ООН вирішувати найважливіші завдання, пов'язані з глобалізацією і людським розвит-

ком. По-третє, основні напрями діяльності ООН в умовах глобалізації були зазначені в Декларації тисячоліття. Разом з тим, у нових документах ООН ці напрями набули свого подальшого розвитку, деталізації, з визначенням пріоритетів у реалізації цих напрямів, тимчасової перспективи їх становлення, розвитку і втілення у практичній діяльності всіх інституцій та органів ООН.

Література

1. Оксамытный В. В. Теория государства и права. — М.: ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. — 563 с.

2. Бабаев В. К. Функции современного российского государства / В. К. Бабаев, С. В. Бабаев. — Н. Новгород: Изд-во "Слово", 2001. — 212 с.

3. При большей свободе: доклад Ген. секретаря ООН К. Аннана, Нью-Йорк, 21 марта 2005 г.: (Документ ООН A/59/2005). — ООН, 2005. — 16 с.

4. Цели в области развития, сформулированные в Декларации тысячелетия ООН // <http://www.un.org/russian/goals>

5. Более безопасный мир: наша общая ответственность: доклад Группы высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам. Ч. I. На пути к новому консенсусу по вопросам безопасности: Резюме: (Документ ООН A/59/565) // <http://www.un.org/russian/secureworld>

6. О реформе ООН: пресс-релиз ООН, 2006. — ООН, 2006. — 8 с.

З метою дослідження специфіки впливу процесів глобалізації на основні напрями діяльності ООН наведений поглиблений аналіз об'єктивних факторів і детермінант реформування структури та функцій ООН з погляду зміни глобального політичного середовища, а також появи принципово нових викликів перед міжнародною спільнотою. Охарактеризовані засоби вдосконалення функціонування ООН та підвищення її ефективності у вирішенні сучасних проблем людства.

С целью исследования специфики влияния процессов глобализации на основные направления деятельности ООН приведен углубленный анализ объективных факторов и детерминант реформирования структуры и функций ООН с позиций изменения глобальной политической среды, а также появления принципиально новых требований перед международной общественностью. Дана характеристика средств усовершенствования функционирования ООН и повышение ее эффективности в решении современных проблем человечества.

With the purpose of research of specific of influence of processes of globalization on basic directions of activity of UNO the deep analysis of objective factors and determinant of reformation of structure and functions of UNO is resulted from positions of change of global political environment, and also appearance of on principle new requirements before international public. Description of facilities of improvement of functioning of UNO and increase of its efficiency is Given in the decision of modern problems of humanity.

Надійшла 12 лютого 2013 р.